

Projekt društveno korisnog učenja studenata odnosa s javnostima u kontekstu pružanja podrške ranjivim skupinama

Šamec, Kristijan

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:318727>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

SVEUČILIŠTE SJEVER
SVEUČILIŠNI CENTAR VARAŽDIN

Studij Odnosi s javnostima

**Sveučilište
Sjever**

DIPLOMSKI RAD br. 221/OJ/2022

**Projekt društveno korisnog učenja studenata odnosa s
javnostima u kontekstu pružanja podrške ranjivim
skupinama**

Kristijan Šamec

Varaždin, srpanj 2022. godine

SVEUČILIŠTE SJEVER
SVEUČILIŠNI CENTAR VARAŽDIN
Studij Odnosi s javnostima

DIPLOMSKI RAD br. 221/OJ/2022

**Projekt društveno korisnog učenja studenata odnosa s
javnostima u kontekstu pružanja podrške ranjivim
skupinama**

Student:
Kristijan Šamec, 0231006435

Mentor:
doc. dr. sc. Željka Bagarić

Varaždin, srpanj 2022.

Prijava diplomskog rada

Definiranje teme diplomskog rada i povjerenstva

ODJEL	Odjel za odnose s javnostima		
STUDIJ	diplomski sveučilišni studij Odnosi s javnostima		
PRISTUPNIK	Krisijan Šamec	MATIČNI BROJ	0231006453
DATUM	14.06.2022.	KOLEGIJ	Komunikacija s ranjivim skupinama
NASLOV RADA	Projekt društveno korisnog u enja studenata odnosa s javnostima u kontekstu pružanja podrške ranjivim skupinama		
NASLOV RADA NA ENGL. JEZIKU	Academic service-learning for public relations students in the context of providing support to vulnerable groups		
MENTOR	Željka Bagari	ZVANJE	docentica
ČLANOVI POVJERENSTVA	1. izv.prof.dr.sc. Darijo erepinko (predsjednik)		
	2. doc.dr.sc. Tvrtko Joli (lan)		
	3. doc.dr.sc. Željka Bagari (lan)		
	4. doc.dr.sc. Gordana Lesinger (zamjenski lan)		
	5. _____		

Zadatak diplomskog rada

BROJ	221/OJ/2022
OPIS	

Ovaj diplomski rad se temelji na timskom seminarskom radu kojem je dodijeljena Rektorova nagrada za najbolji studentski rad za ak. god. 2020/2021. (Odluka KLASA:602-11/22-03/10; URBROJ: 2137-0336-01-22-1 od 21. velja e 2022.). Rad sadrži istraživanje kojim se želi ste i dublji uvid i potpunije razumijevanje iskustva volontera/ lanova odabranih udruga kroz njihov osobni doživljaj i percepciju nekih formalnih i neformalnih aspekata podrške njihove institucije. Na taj na in želi se pridonijeti ve o j vidljivosti programa i aktivnosti dobre prakse razli itih oblika institucionalne podrške u cilju podizanja kvalitete života pripadnika ranjivih skupina te ja anja mogu nosti njihova jednakog uklju ivanja u život zajednice, kao i identificiranju to aka snage pripadnika pomažu ih profesija u radu s ranjivim skupinama. Ujedno, ovim istraživanjem se kod studenata istraživa a želi razviti kompetenciju korištenja etnografskih metoda i unaprijediti dimenziju komunikacijske kompetencije usmjerenosti na druge (razvijanje empatije i podržavanje). Na namjernom uzorku (N=4; Ž=4) lanova Udruga za autizam Pogled, primjenjene su kvalitativne (autoetnografske) istraživa ke metode sudioni ko opažanje, polustrukturirani intervjui, Photovoice i iskustveni dnevnik.

ZADATAK URUČEN 14.06.2022.

POTPIS MENTORA

Željka Bagari

Sveučilište
Sjever

VŽKC

MMI

SVEUČILIŠTE
SJEVER

IZJAVA O AUTORSTVU
I
SUGLASNOST ZA JAVNU OBJAVU

Diplomski rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, **Kristijan Šamec** pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor diplomskog rada pod naslovom **Projekt društveno korisnog učenja studenata odnosa s javnostima u kontekstu pružanja podrške ranjivim skupinama** te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Student:
Kristijan Šamec

(vlastoručni potpis)

Sukladno Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju diplomske radove sveučilišta su dužna trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način.

Ja, **Kristijan Šamec** neopozivo izjavljujem da sam suglasan s javnom objavom diplomskog rada pod naslovom **Projekt društveno korisnog učenja studenata odnosa s javnostima u kontekstu pružanja podrške ranjivim skupinama** čiji sam autor.

Student:
Kristijan Šamec

(vlastoručni potpis)

Predgovor

Hvala mentorici doc. dr. sc. Željki Bagarić na iskazanom povjerenju, razumijevanju, posvećenosti, nesebičnom dijeljenju svog iskustva i znanja te vodstvu tijekom izrade ovog diplomskog rada. Vaš nastup, predanost radu i odnos prema studentima u životu ću koristiti kao primjer izvrsnosti.

Također, hvala mojoj djevojci Nikolini-Taliji te mojim roditeljima i sestri što su vjerovali u mene, bili mi najveća podrška, a u zahtjevnim trenucima bili izvor moje snage te me gurali prema naprijed.

Hvala svim kolegicama i kolegama na suradnji tijekom studiranja te na svim onim nezaboravnim druženjima.

Sažetak

U Hrvatskoj samo jedna četvrtina sveučilišta u svoje strateške dokumente uključuje akademske programe učenja u zajednici. Na Sveučilištu Sjever ovaj je rad nastao u okviru inkluzivnog izbornog predmeta stručnjaka za odnose s javnostima i komunikacije u kojem se potiče razvijanje socijalnih, interkulturalnih, znanstveno-istraživačkih i drugih profesionalnih znanja i vještina studenata kroz iskustvo aktivnog sudjelovanja u lokalnoj i široj zajednici čime se u kurikulum nastave budućih komunikacijskih stručnjaka implementira koncept društveno korisnog učenja (*academic service learning*). Svrha ovog rada je steći dublji uvid i potpunije razumijevanje iskustva članova terapijske udruge u njihovu institucionalnom radu s ranjivim skupinama kroz njihov osobni doživljaj i percepciju nekih formalnih i neformalnih aspekata podrške njihove institucije. Na taj način želi se pridonijeti većoj vidljivosti programa i aktivnosti dobre prakse različitih oblika institucionalne podrške u cilju podizanja kvalitete života pripadnika ranjivih skupina te jačanja mogućnosti njihova jednakog uključivanja u život zajednice, kao i identificiranje točaka snage pripadnika pomažućih profesija u radu s ranjivim skupinama. Kvalitativno empirijsko istraživanje provedeno je tijekom lipnja 2021. godine na namjernom prigodnom uzorku ($N = 4$; $\bar{Z} = 4$) članova udruge „Pogled“ iz Nedelišća koja se bavi terapijskim radom s djecom različite dobi s poremećajima iz spektra autizma. Primijenjen je triangulacijski pristup metoda te su korištene metode *photovoice* i polustrukturirani intervju, dok su u obradi podataka korišteni induktivni analitički postupci. Na razini ovog uzorka ispitanika dobiveni rezultati ukazuju na to da se iskustvena perspektiva ispitanika u velikoj mjeri pokazala homogenom u odnosu na identificiranje točaka snage: intrinzičnu motivaciju, snažan osjećaj zajedništva, usmjerenost na postizanje ciljeva i pozitivno prihvaćanje radnih izazova. Analiza slabih točaka stavila je naglasak na potrebu pojačane suradnje s roditeljima, ali i na potrebu glasnog identificiranja još uvijek prisutnih društvenih barijera. Svrha rada je ostvarena i u kontekstu društveno korisnog učenja te je demonstrirano povećanje društvenog i kulturnog kapitala studenata istraživača. Doprinos ovog rada ogleda se i u većoj vidljivosti institucionalnih aktivnih resursa u pružanju podrške i osiguranju dobre kvalitete života ranjivih skupina. S obzirom na oskudnost istraživanja temeljenih na iskustvenoj perspektivi pomoćnih profesija, dobiveni rezultati na ovom uzorku mogu doprinijeti novim spoznajama u ovom području.

Ključne riječi: spektar autizma, društveno korisno učenje, odnosi s javnostima, *photovoice*, programi formalne podrške.

SUMMARY

In Croatia, only one quarter of universities include academic service learning in their strategic documents. At the University North, this paper was created as part of an inclusive elective course in public relations and communication, which encourages the development of social, intercultural, scientific research and other professional knowledge and skills of students through the experience of active participation in local and wider community thus implementing the concept of academic service learning in the curriculum of future communication experts.. The purpose of this paper is to gain a deeper insight and a fuller understanding the experience of members of the therapeutic association in their institutional work with vulnerable groups, through their personal experience and perception of some formal and informal aspects of their institution's support. In this way, the aim is to contribute to greater visibility of programs and activities of good practice of various forms of institutional support in order to raise the quality of life of vulnerable groups and strengthen their opportunities for equal inclusion in community life. The paper presents the results of the student's qualitative research is conducted during June 2021 on a deliberate commemorative sample (N = 4; F = 4) of Therapeutic Association "Pogled" from Nedelišće, which deals with therapeutic work with children of different ages with autism spectrum disorders. The triangulation approach of the methods was applied, photovoice methods and semi-structured interviews were used, while inductive analytical procedures were used in data processing. At the level of this sample of respondents, the results obtained indicate how the experiential perspective of the respondents proved to be largely homogeneous in relation to identifying points of strength: intrinsic motivation, strong sense of community, focus to achieve goals and positive acceptance of work challenges. Weak point analysis puts emphasis on the need for enhanced cooperation with parents, but also on the need for loud identification still present social barriers. The purpose of the work is also realized in the social context useful learning and an increase in the social and cultural capital of students has been demonstrated researcher. The contribution of this paper is reflected in the greater visibility of institutional active resources in providing support and ensuring a good quality of life for vulnerable groups. Considering scarcity of research based on the experiential perspective of auxiliary professions, the results obtained in this sample can contribute to new insights in this area.

Key words: autistic spectrum, ethnographic research, experiential learning, photovoice, public relations, formal support programs

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Problem i predmet istraživanja	1
1.2. Svrha i cilj istraživanja	2
2. KOMUNIKACIJA S RANJIVIM SKUPINAMA KAO OBLIK ISKUSTVENOG UČENJA STUDENATA STUDIJA ODNOSI S JAVNOSTIMA	4
3. POMAGAČKE PROFESIJE U OKVIRU MREŽE PODRŠKE I POMOĆI RANJIVIH SKUPINA.....	6
3.1. Profesionalni pomagači	6
3.2. Volonteri.....	8
3.3. Značaj organizacija civilnog društva	10
3.4. Organizacije civilnog društva i odnosi s javnostima	13
3.5. Udruga za autizam „Pogled“	16
4. RAD S DJECOM S POTEŠKOĆAMA IZ SPEKTRA AUTIZMA	18
4.1. Pojam i definicija autizma	18
4.2. Pravni okvir	23
4.3. Dobra praksa.....	25
4.4. Terapijski rad udruge „Pogled“ s djecom s poremećajem iz spektra autizma.....	31
5. METODOLOŠKI OKVIR	35
5.1. Uzorak ispitanika	35
5.2. Uzorak varijabli	35
5.3. Metode prikupljanja i obrade podataka	36
5.4. Etičke napomene.....	41
5.5. Metodološka ograničenja.....	42
6. REZULTATI I DISKUSIJA	43
6.1. Studija 1: <i>Photovoice</i>	43

6.2. Studija 2: Polustrukturirani intervju	57
7. ZAKLJUČAK	66
8. LITERATURA.....	67
A. Knjige	67
B. Časopisi.....	68
C. Kvalifikacijski radovi.....	80
D. Mrežni izvori	82
9. POPIS TABLICA.....	85
PRILOZI.....	86
Prilog 1. Informirani dobrovoljni pristanak sudionika	86
Prilog 2. Protokol intervjua	87
Prilog 3. Photovoice matrica	89

1. UVOD

1.1. Problem i predmet istraživanja

Život s oštećenjima, kroničnom bolešću ili dugotrajnom onesposobljenošću može značiti niz dodatnih opterećenja uključujući rizik od pogoršanja zdravlja, promjene u načinu života, stigmatu, smanjenu socijalnu podršku i sudjelovanje te socijalnu izolaciju i isključenost.

Socijalna isključenost može se objasniti kao strukture i procesi nejednakosti unutar društva koje zauzvrat određuju kvalitetu pripadnosti pojedinca ili skupine u društvo. To podrazumijeva isključenost s tržišta rada, ekonomsku, institucionalnu i kulturnu marginalizaciju (siromaštvo, nemogućnost pristupa javnim i privatnim službama, smanjeno političko sudjelovanje), socijalnu izolaciju i prostorne zapreke (loši uvjeti stanovanja, nedostatak fizičkog pristupa). Pozitivne socijalne mreže usmjerene su zaštiti od navedenih negativnih posljedica. Neformalne socijalne mreže temelje se na tzv. primarnoj solidarnosti, odnosno na emocionalnoj povezanosti svojih članova. Time nadopunjuju rad institucija u pružanju pomoći, osobito u području obiteljskog života (Sangster Jokić i Bartolac, 2018).

Pervazivni razvojni poremećaji (poremećaji iz spektra autizma) velika su i etiološki raznolika skupina poremećaja rane dječje dobi nepoznate etiologije koja uključuje organske čimbenike, posebice genetske, biokemijske, imunološke, ali i psihogene (Bujas Petković, Frey Škrinjar, 2010). Glavna tri dijagnostička kriterija su: poremećaj komunikacije, poremećaj socijalne interakcije te stereotipije i ograničeni interesi. Kako ističu Browder i dr. (2001), bez obzira na opseg i vrstu teškoća, svima je zajednička potreba za potporom i poticajnim životnim okruženjem. Nekim je osobama možda potrebna izrazita podrška, ali ona mora biti takva da osoba i nadalje zadržava određeni stupanj kontrole nad svojim životom. Među ključnim faktorima unapređenja kvalitete življenja osoba s intelektualnim i drugim teškoćama su njihovo osnaživanje za razvoj maksimalno moguće osobne autonomije i samoodređenog ponašanja te izgradnju prirodnog kruga podrške u zajednici (Bratković i Rožman, 2006).

Parlamentarna skupština Vijeća Europe usvojila je preporuku „Pristup pravima osobama s invaliditetom i njihovo puno i aktivno sudjelovanje u društvu“ u kojoj se zahtijeva provedba Akcijskog plana za osobe s invaliditetom Vijeća Europe u promociji prava i participacije osoba s invaliditetom u društvu od 2006. do 2015. godine na nacionalnoj i regionalnoj razini. Pozivajući se na Rezoluciju 1642 (2009.) u kojoj je istaknuta važnost

članka 15. revidirane Europske socijalne povelje koja eksplicitno jamči osobama s invaliditetom učinkovito ostvarivanje prava na neovisnost, socijalnu integraciju i sudjelovanje u životu zajednice. Ratificiranjem mnogih međunarodnih pravnih dokumenata Hrvatska je stvorila široku osnovu za provođenje aktivne politike ljudskih prava. Vezano uz područje od posebnog interesa za osobe s invaliditetom u svoj je pravni sustav ugradila načela Opće deklaracije o ljudskim pravima i Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (Narodne novine 6/07). Opća načela na kojima dokument počiva su: nediskriminacija, sudjelovanje i uključivanje u društvo; poštivanje razlika; jednake mogućnosti; pristupačnost; jednakost između muškaraca i žena; poštivanje djece s teškoćama u razvoju.

S obzirom na to da su u zemljama koje su ratificirale Konvenciju UN-a o pravima osoba s invaliditetom i njen Fakultativni protokol (među kojima je i Republika Hrvatska) provedena tek rijetka istraživanja o primjeni Konvencije, vezano uglavnom za promjenu legislative za osobe s invaliditetom, u istraživačkom fokusu neophodna je potreba provedbe kvalitativnih studija, s naglašenom iskustvenom perspektivom osoba s invaliditetom, njihovih obitelji, stručnjaka i drugih važnih dionika. Prema dostupnim saznanjima, kvalitativna istraživanja vezana za uključenost u zajednicu osoba s intelektualnim i drugim poteškoćama iz perspektive stručnjaka na globalnoj i nacionalno razini vrlo su rijetka (Mihanović, 2019).

U participativnim istraživanjima u zajednici sve češće se koriste različite etnografske (tzv. *field*) metode. *Photovoice* je kvalitativna metoda koja se u odnosu na druge etnografske vizualne komplementarne metode ističe po tome što daje mogućnost marginaliziranim, tihim članovima društva da se čuje njihov glas, iz njihove osobne perspektive i orijentiran na njihove interese i potrebe. Znanstvenici se slažu kako je *photovoice* jedinstven po tome što stvara „prilike u kojima sudionici mogu inspirirati jedni druge da snime bolje, informativnije slike; razviti kolektivni glas; i mobilizirati za ujedinjeno djelovanje” (Liebenberg, 2018).

1.2. Svrha i cilj istraživanja

Ovim istraživanjem želi se steći dublji uvid i potpunije razumijevanje iskustva volontera/članova odabrane udruge kroz njihov osobni doživljaj i percepciju nekih formalnih i neformalnih aspekata podrške njihove institucije. Na taj način želi se pridonijeti većoj vidljivosti programa i aktivnosti dobre prakse različitih oblika institucionalne podrške u cilju podizanja kvalitete života pripadnika ranjivih skupina te jačanja mogućnosti njihova jednakog uključivanja u život zajednice, kao i identificiranju točaka snage pripadnika pomažućih

profesija u radu s ranjivim skupinama. Ujedno, ovim istraživanjem kod studenata istraživača želi se razviti kompetencija korištenja etnografskih metoda i unaprijediti dimenzija komunikacijske kompetencije usmjerenosti na druge (razvijanje empatije i podržavanje).

Postavljeni su sljedeći istraživački ciljevi:

1. Istražiti iskustva volontera/članova udruge „Pogled“ u radu s djecom s poremećajima iz spektra autizma.
2. Istražiti percepciju pojedinih aspekata formalne i neformalne socijalne podrške u instituciji.
3. Istražiti percipirane potrebe, probleme i poteškoće stručnjaka u radu s pripadnicima ranjive skupine.
4. Utvrditi točke snage pomažućih profesija u radu s pripadnicima ranjive skupine.

Sukladno postavljenoj svrsi i ciljevima definirana su sljedeća opća istraživačka pitanja (IP):

IP1. Istražiti iskustva volontera i članova terapijske udruge „Pogled“ u radu s djecom s poremećajem iz spektra autizma.

IP2. Identificirati točke snage i točke slabosti osoba koje pružaju podršku članovima ranjive skupine.

2. KOMUNIKACIJA S RANJIVIM SKUPINAMA KAO OBLIK ISKUSTVENOG UČENJA STUDENATA STUDIJA ODNOSI S JAVNOSTIMA

Izborni kolegij *Komunikacija s ranjivim skupinama* sveučilišnog diplomskog studija Odnosi s javnostima Sveučilišta Sjever je društveno inkluzivni nastavni program dizajniran s ciljem jačanja socijalnih, interkulturalnih i drugih profesionalnih kompetencija u okviru formalnog obrazovanja stručnjaka za odnose s javnostima i komunikacije koji se uspješno realizira od akademske godine 2019./2020. (Bagarić 2021). U provedbi ovog nastavnog programa studentice i studente upoznaje se s pojmovnim i teorijskim konceptom socijalne inkluzije i modelima društvenog uključenja i aktivnog angažmana u ciljanoj podršci pri ostvarivanju punih potencijala svakoga pojedinca. Ujedno, omogućuje se i potiče razvijanje znanja i vještina studenata kroz iskustvo aktivnog sudjelovanja u lokalnoj i široj zajednici čime se u kurikulum nastave budućih komunikacijskih stručnjaka implementira koncept društveno korisnog učenja (*academic service learning*).

Nadalje, studenti se na kolegiju *Komunikacija s ranjivim skupinama* prvi put susreću i s novim metodičkim alatima, poput metode *photovoice* i sudioničkog opažanja, s obzirom na to da kurikulum obveznih predmeta diplomskog studija Odnosi s javnostima (za sada) ne obuhvaća transfer znanja i vještina u pogledu komplementarnih kvalitativnih metoda. Činjenica da studenti u okviru modularne izborne nastave i mentoriranja za izradu istraživačkog nacrtu i provedbu empirijskog istraživanja ulažu dodatan samostalni angažman kako bi prethodno usvojili specijalizirana znanja i vještine za pravilnu primjenu metoda, dostatno argumentira postizanje snažne usmjerenosti studenata na usvajanje kompetencija znanstveno-istraživačkog rada.

Osim kreativnosti, na osnovi iskustvenog učenja provedbom empirijskih istraživanja u životnom realitetu osoba iz lepeze ranjivih skupina, ali i stručnjaka i volontera udruga i pomagačkih djelatnosti, uspješno se razvija svjesnost i kritičko promišljanje te grupna diskusija polaznika izbornog predmeta *Komunikacija s ranjivim skupinama* u području afirmacije novih sustava vrijednosti i stvaranja novih društvenih/javnih prostora u okviru participativnog građanstva što se pokazuje bitnim i u kontekstu povećanja opsega društvenog i kulturnog kapitala s obzirom na još uvijek malobrojne nacionalne primjere dobre prakse u ovome području.

Na razini strateških politika, ovakvim i sličnim nastavnim programima Sveučilište Sjever ostvaruje ciljeve „treće misije“, odnosno osnažuje društvenu dimenziju civilne misije sveučilišta koja polazi sa stajališta kako se suvremeni transfer znanja i tehnologija visokoškolske znanstveno-istraživačke, umjetničke i stručne produkcije ne odvija samo s ciljem razvoja gospodarstva i društva znanja nego i dobrobiti svih članova zajednice. No valja istaknuti kako je i pored sve većeg broja sveučilišta koji na globalnoj razini posljednjih 40 godina aktivno provode nastavne programe utemeljene na društveno korisnom učenju, ovaj koncept znatno manje zastupljen u postkomunističkim zemljama, pa je primjerice u 2021. godini u Hrvatskoj uvršten tek u strateške dokumente kod manje od četvrtine sveučilišta (Ivančević i sur. 2022). Dobra praksa u ovom području pokazala je kako uspješne inovativne inkluzivne modele i programe edukacije obilježava ostvarenje četiriju elementa kroz čiju bi povezanost trebalo promatrati suodnos društveno korisnog učenja i zajednice: poučavanje studenata, transformaciju kurikuluma, istraživačke prioritete koji počivaju na aktualnim društvenim problemima zajednice i produkciju novog znanja.

Ovaj rad kvalitetan je rezultat i primjer uspješnog međuodnosa proklamiranih elemenata. Nastao je kao rezultat timskog seminarskog rada studenata sveučilišnog diplomskog studija *Odnosi s javnostima* Ive Ivančević i Kristijana Šameca u okviru kolegija *Komunikacija s ranjivim skupinama*, kojem je temeljem postizanja kriterija izvrsnosti dodijeljena Rektorova nagrada za najbolji studentski rad ili projekat u ak. god. 2020./2021. KLASA: 602-11/22-03/10, URBROJ: 2137-0336-01-22-1 od 21. 2. 2022. Na osnovu čl. 7. st. 2. Pravilnika o dodjeli Rektorova nagrade, KLASA: 602-04/15-02/49, URBROJ: 2137-0336-15-05-0 od 18. 12. 2015. g. kao i zajedničkog dogovora dobitnika nagrade, odlučeno je da će student Kristijan Šamec nagrađeni seminarski rad iskoristiti kao podlogu za ovaj diplomski rad.

3. POMAGAČKE PROFESIJE U OKVIRU MREŽE PODRŠKE I POMOĆI RANJIVIH SKUPINA

Prema Hrvatskom jezičnom portalu uže značenje riječi profesija dolazi od latinske riječi *professio* što znači javno priznanje. Šire značenje vezano je za glavnu djelatnost osobe za koju ona ima određenu stručni spremu i ako obavljanjem iste zarađuje za život. Petričević (2011) navodi kako je profesija okarakterizirana određenim strukturama znanja, metoda i tehnika. One se primjenjuju za rješavanje specifičnih problema u različitim situacijama. Stječu se kroz obrazovne programe i institucije gdje se dobivaju dozvole za obavljanje profesije.

Ricijaš i sur. (2007) navode kako je ovo vrijeme okarakterizirano nezaustavljivim promjenama koje pred ljude postavljaju velike zahtjeve i izazove. U to spadaju ubrzan način života, posao, obitelj, okolina, veze koje stvaramo s drugima, ali i svi problemi s kojima se srećemo u životu. Razvoj ljudskog društva dovodi do toga da se mijenjaju i potrebe ljudi, a te su potrebe glavni razlog razvoja pomagačkih profesija.

Prema Ajduković i Ajduković (1996) pomagačke profesije definirane su kao profesije koje su usmjerene pomaganju drugim ljudima sa svrhom rješavanja njihovih životnih problema. Zajednička karakteristika im je osobni kontakt s ljudima koji trebaju pomoć. Ljudi koji profesionalno ili volonterski djeluju i pomažu osobama u nevolji, a potrebna im je dodatna pomoć, nazivaju se pomagači. Pomagači su svrstani u tri skupine: profesionalni pomagači, paraprofesionalni pomagači i volonteri. Profesionalni pomagači stručnjaci su koji su obrazovani i osposobljeni za pružanje psihosocijalne pomoći ljudima, a to su psiholozi, socijalni radnici, socijalni pedagozi, edukacijski rehabilitatori, pedagozi. Paraprofesionalni pomagači su pomagači bez završenog formalnog obrazovanja za pružanje psihosocijalne pomoći koju pružaju za određenu naknadu. Volonteri su osobe bez formalnog obrazovanja za pružanje psihosocijalne pomoći, a istu pružaju bez novčane naknade.

3.1. Profesionalni pomagači

Žižak (2014) navodi da je područje rada pomagačkih profesija vezano s radom s problemima u ponašanju, emocijama i radom na međuljudskim odnosima. Naglašava se da se profesionalni pomagači svojim svakodnevnim radom susreću s vrlo širokim rasponom poteškoća. To pred njih često stavlja veliki izazov. Također Žižak (1999) navodi da se, unatoč

specifičnostima unutar pojedinih profesija, profesionalne vrijednosti pomagačkih profesija međusobno poklapaju. Time je postignut vrlo visok stupanj zajedništva.

Abbott i Meerabeau (1998) navode kako je moć pomagačkih profesija u tome što pomažu u kreiranju socijalnog i kulturalnog konteksta, stvarnosti u kojoj žive njihovi korisnici.

Djelatnosti pomagačkih profesija unutar sustava socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj uređene su zakonima, a u njih se ubrajaju: edukacijsko-rehabilitacijska, socijalno-pedagoška, socijalni rad, psihoterapija i psihologija.

Zakonom o edukacijsko-rehabilitacijskoj djelatnosti (Narodne novine 18/22) uređeni su sadržaj, uvjeti i način obavljanja, standard obrazovanja i stručni nadzor nad obavljanjem edukacijsko-rehabilitacijske djelatnosti. Edukacijsko-rehabilitacijska djelatnost sustav je pojedinačnih ili skupno usmjerenih postupaka, metoda, intervencija, terapija, programa i aktivnosti. Temelji se na načelima i spoznajama edukacijsko-rehabilitacijske znanosti i prakse. Cilj je unapređenje i zadržavanje funkcionalnih sposobnosti i razvoja individualnih potencijala, stjecanja akademskih, socijalnih, životnih znanja i vještina i ostalo sukladno Zakonu. Edukacijsko-rehabilitacijska djelatnost obuhvaća: rano otkrivanje, edukacijsko-rehabilitacijsku dijagnostiku i procjenu, izradu edukacijsko-rehabilitacijskog nalaza, mišljenja i preporuka, edukacijsko-rehabilitacijsko planiranje, provođenje metoda, programa, intervencija i aktivnosti, edukacijsko-rehabilitacijsko savjetovanje, provođenje razumnih prilagodbi životnih okruženja, evaluaciju, razvoj novih metoda, osnaživanje i podršku, intervenciju i edukaciju, zastupanje i zagovaranje, osmišljavanje i provođenje sigurnosnih protokola te promoviranje zdravih stilova života, mentalnog i socijalnog zdravlja, edukacijsko-rehabilitacijska stručna i znanstvena istraživanja. Edukacijsko-rehabilitacijska djelatnost provodi se kao samostalna djelatnost, ali i u područjima odgoja i obrazovanja, socijalne skrbi, zdravstva i druge.

Zakonom o psihološkoj djelatnosti (Narodne novine 18/22) uređeni su sadržaj, uvjeti i način obavljanja psihološke djelatnosti. Također se uređuje i standard obrazovanja. Psihološka djelatnost sustav je pojedinačnih ili skupnih stručnih postupaka koje se temelje na spoznajama psihološke znanosti i prakse, a obuhvaćaju: prevenciju, psihološku procjenu i psihodijagnostiku, psihološke postupke, savjetovanje, izobrazbu, istraživanja, evaluaciju te

psihološka vještačenja. Svrha te djelatnosti je unaprjeđenje zdravlja i kvalitete života korisnika. Obavlja se u svim društvenim područjima.

Zakonom o djelatnosti socijalnog rada (Narodne novine 18/22) uređeni su sadržaj, uvjeti i način obavljanja djelatnosti socijalnog rada. Djelatnost socijalnog rada utemeljena je na informiranju, procjenjivanju, intervenciji, ranoj i kriznoj intervenciji, individualnom planiranju, savjetovanju, vođenju slučajeva, psihosocijalnoj podršci, integraciji, superviziji, socijalnom mentorstvu, radu s javnošću i ostalim postupcima i načelima. Obavlja se u području socijalne skrbi, odgoja i obrazovanja, pravosuđa, zaštite obitelji i drugim područjima... Ciljevi su osnaživanje pojedinaca, obitelji, grupa i zajednica te razvoj njihovih sposobnosti.

Zakonom o socijalnopedagoškoj djelatnosti (Narodne novine 18/22) uređeni su sadržaj, uvjeti i način obavljanja socijalnopedagoške djelatnosti. Socijalnopedagoška djelatnost sastoji se od skupa stručnih postupaka, mjera, aktivnosti i programa. One su usmjerene pojedincima, obiteljima, skupinama... Obuhvaća socijalnopedagošku procjenu, planiranje intervencija, prevenciju, promociju mentalnog zdravlja, tretmane, edukacije, istraživanja, vještačenja. Socijalnopedagoška djelatnost obavlja se vezano za probleme ponašanja korisnika. Svrha joj je unaprjeđenje psihosocijalnog funkcioniranja i kvalitete života korisnika vodeći pažnju da se osigura pozitivna socijalna usklađenost korisnika. Obavlja se u svim društvenim područjima koja utječu na zdravlje i kvalitetu života korisnika.

Zakonom o djelatnosti psihoterapije (Narodne novine 18/22) uređeni su sadržaj, uvjeti i način obavljanja djelatnosti psihoterapije. Prema tom Zakonu pod djelatnošću psihoterapije smatra se pružanje psihoterapijskih usluga koje se pružaju izvan zdravstvenog sustava. Psihoterapija je nezavisna interdisciplinarna znanost. Obuhvaća psihoterapijske pravce koji su utemeljeni na znanstvenim principima i metodama. Samostalna je djelatnost koja se bavi uspostavljanjem odnosa jedne ili više osoba kroz psihoterapijski proces s ciljem poticanja razvoja, uklanjanja, ublažavanja postojećih psihosocijalnih i ostalih ponašanja i smetnji te kao savjetodavni proces u prepoznavanju aktualnih poteškoća.

3.2. Volonteri

Prema Ajduković i Cajvert (2004) volontiranje je proizašlo iz potrebe ljudi da budu zajedno te da se druže i pomažu. Najveći razvoj volontiranja dogodio se tijekom druge polovice devetnaestog stoljeća. Forčić i sur. (2007) navode da je osnova volontiranja ideja o

dobrovoljnosti i slobodi izbora. Volontiranje u sebi sadrži potencijal izgradnje solidarnosti, priliku za pomaganje drugima, ali i ukazuje na probleme i potrebe oko nas. U Hrvatskoj se volonterstvo i demokratsko društvo razvijaju paralelno, a pritom prate konture Europe.

Prema Ledić (2001) organizacijama civilnog društva volontiranje je bilo interes i djelatnost. Donošenjem Zakona o volonterstvu stvara se pravni okvir za razvoj volontiranja u svim segmentima društva.

U Hrvatskoj je volonterstvo definirano Zakonom o volonterstvu koji je donio Hrvatski sabor. Zakonom o volonterstvu (Narodne novine 58/07, 22/13, 84/21) propisani su osnovni pojmovi volontiranja. Prema članku 2. navedenog Zakona volontiranje je od posebnog interesa za Republiku Hrvatsku. Ono dovodi do poboljšanja kvalitete života, osobnog razvoja, izgradnje socijalnog kapitala te razvoja demokratskog društva, doprinosi se društvenom razvoju, socijalnoj koheziji i uključivanju. Volontiranjem se stječu iskustva i kompetencije koje se kasnije koriste za osobni razvoj i dobrobit te za sudjelovanje u društvu. Člankom 3. navedeno je da je volontiranje dobrovoljno ulaganje osobnog vremena, truda, znanja i vještina kako bi se obavile djelatnosti ili usluge za dobrobit neke druge osobe ili zajednice bez mogućnosti isplate naknade ili neke druge imovinske koristi. Zakon također propisuje temeljna načela volontiranja, a to su:

- Načelo zabrane diskriminacije volontera i korisnika volontiranja
- Načelo zaštite korisnika volontiranja
- Načelo zabrane iskorištavanja volontera
- Načelo zaštite maloljetnih volontera
- Odgoj za volontiranje
- Načelo inkluzivnog volontiranja
- Načelo besplatnosti volontiranja
- Načelo dobrovoljnosti i solidarnosti volontiranja
- Načelo transnacionalnosti volontiranja.

Zakon također propisuje obvezan Etički kodeks volontera koji prema članku 23. Zakona propisuje pravila ponašanja volontera, korisnika i organizatora volontiranja, a sve sukladno prethodno navedenim načelima.

Prema Etičkom kodeksu volontera (Narodne novine 55/2008) cilj kodeksa je poticanje, razumijevanje i prihvaćanje propisanih načela i standarda te njihova primjena u

organizaciji i pružanju volonterskih usluga. Etički kodeks propisuje temeljna načela i etičke standarde volontiranja. Propisana temeljna načela su:

- Načelo sudjelovanja u društvenim procesima
- Načelo dobrovoljnosti i slobode izbora
- Načelo zabrane diskriminacije
- Načelo solidarnosti, promocije i zaštite ljudskih prava
- Načelo razvoja osobnih potencijala
- Načelo interkulturalnog učenja i razmjene
- Načelo zaštite okoliša i brige za održivi razvoj.

Etički standardi propisani su za organizatore volontiranja, volontere i korisnike volontiranja. Što se organizatora volontiranja tiče, propisane su aktivnosti i programi koje oni osmišljavaju i provode, kriteriji uključivanja volontera, praćenja, vrednovanja, okruženja volontera, informiranja i ostalog. Za volontere propisuje prava i dužnosti, poštivanje integriteta svih suradnika, ponašanja, poštivanje zdravstvenih standarda, osobnosti, stavova, vrijednosti te ostalog. Što se korisnika volontiranja tiče, upoznaje ih se sa Zakonom i Etičkim kodeksom, pravom na odbijanje volonterske usluge te obvezom prijavljivanja neprikladnog ponašanja volontera.

3.3. Značenje organizacija civilnog društva

Trbojević (2007) prema Lisak i sur. (2019) navodi kako je uloga civilnog društva iznimno važna za razvoj društva. Civilno se društvo uz državni i tržišni sektor smatra važnim, trećim sektorom. Ono osigurava aktivno sudjelovanje građana čime se stvaraju temeljne vrijednosti i strukture te organizacija djelovanja i podrška koja je potrebna svima za život u zajednici. Za uključivanje osoba s invaliditetom u život u zajednici i aktivno sudjelovanje treba im osigurati više prilagodbi što se povezuje s troškovima za državu. Za usporedbu, osobe bez invaliditeta nitko ne propituje kakve su prilagodbe potrebne za funkcioniranje u društvenom okruženju i za obavljanje obveza. Kao primjer Lisak i sur. (2019) navode neboder. Život na 20. katu moguć je jer su to omogućila različita pomagala i podrška u vidu liftova. Kod osoba s invaliditetom može se čuti da njihovo uključivanje u društvo iziskuje velike troškove, a sve kako bi im se osigurale prilagodbe i mogućnost uključivanja u zajednicu. Oliver (1996) prema Lisak i sur. (2019) navodi kako svi trebaju imati osigurane jednake mogućnosti sudjelovanja u zajednici. Različite sposobnosti pojedinca, zbog ljudske raznolikosti, doprinose društvu.

Vlada RH (2017) prema Lisak i sur. (2019) navodi kako je Republika Hrvatska potpisala i ratificirala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i time započela politiku zaštite, promicanja i provedbe prava osoba s invaliditetom. Uloga civilnog sektora, djelovanje udruga usmjerava se na zaštitu, promicanje prava, pružanje socijalnih usluga sa svrhom društvenog integriranja i poboljšanja kvalitete života osoba s invaliditetom. Prava osoba s invaliditetom organizacije civilnog društva zagovaraju na način da utječu na javnu politiku. U područje pružanja socijalnih usluga uvode se novine, koriste se dodatni financijski i ljudski izvori od kojih najveći potencijal ima volonterski rad. Organizacije civilnog društva zastupaju osobe s invaliditetom i njihove obitelji i učinkovite su u kreiranju javne politike jer imaju veliko znanje o njihovim potrebama. Na lokalnoj razini, u većini regija, organizacije civilnog društva jedini su pružatelj podrške osobama s invaliditetom i njihovim obiteljima.

Vlada RH (2017, str. 154) prema Lisak i sur. (2019) kao glavne ciljeve i interese u suradnji države i organizacija civilnog društva navodi:

- organizacije civilnog društva aktivni su dionici u kreiranju javnih politika usmjerenih osobama s invaliditetom
- osiguran transparentan i učinkovit sustav financiranja iz javnih izvora projekata i programa od interesa za opće dobro koje provode udruge osoba s invaliditetom
- osiguran transparentan i učinkovit sustav financiranja institucionalne podrške nacionalnim savezima i udrugama osoba s invaliditetom
- postignut je veći sinergijski učinak djelovanja udruga osoba s invaliditetom na kvalitetu života osoba s invaliditetom u lokalnoj zajednici
- povećan broj udruga osoba s invaliditetom koje koriste sredstva iz Europskih investicijskih i strukturnih fondova za programe usmjerene poboljšanju kvalitete života osoba s invaliditetom i
- udruge osoba s invaliditetom važni su partneri u razvoju i pružanju usluga socijalne skrbi koje su socijalnim planovima županija prepoznate kao prioritetne.

Hauss (2003) prema Lisak i sur. (2019) navodi da civilno društvo nisu samo nevladine organizacije. U njega su uključene i one organizacije koje zastupaju određene interese. Simon (2001) prema Lisak i sur. (2019) navodi da je financiranje programa na lokalnoj razini problem u radu nevladinih organizacija. Ako za to ne postoje sredstva, kvalitetni programi koje pružaju nevladine organizacije neće se više primjenjivati. Cilj se postavlja na uključenost

građana u programe i projekte udruga na lokalnoj razini. Sredstva za te aktivnosti osigurava lokalna zajednica, a sve kao zajednički rad sa svrhom jačanja ranjivih skupina.

Lisak i sur. (2019) navode kako je cilj njihova istraživanja dobiti sliku o potrebama i potencijalima udruga s područja tjelesnog invaliditeta na području Republike Hrvatske, a sve zbog nedostatka sustavnih rješenja i niske prepoznatosti svrhe nevladinih organizacija. Istražuju koje su potrebe i s kojim se izazovima susreću u svom radu na lokalnoj razini te što je potrebno da bi se unaprijedilo pružanje podrške kako osobama s invaliditetom tako i udrugama. Ponekad su udruge jedina podrška osobama s invaliditetom.

Rezultati istraživanja provedenog po Lisak i sur. (2019) pokazali su da udruge pružaju podršku osobama s invaliditetom u vidu: osobne asistencije, edukacijsko rehabilitacijske podrške, radne terapije, provedbe projekata zapošljavanja žena iznad 45 godina starosti, logopedski tretman, socijalne usluge te ranu intervenciju. Potrebno je uređenje i donošenje zakonske regulative za osobne asistente. Uz definirani zakonski okvir, licenciranje udruga za pružanje socijalnih usluga značajno je za osobe s invaliditetom jer će na taj način dobiti nužnu podršku, a sve sa svrhom neovisnog života u lokalnoj zajednici.

Izazovi u lokalnoj zajednici s kojima se osobe s invaliditetom susreću loša su pristupačnost, loše usluge javnog prijevoza, manjak informacija o uslugama javnog prometa, nedostatna sredstva za usluge rane intervencije, osobnog asistenta, za sprečavanje institucionalizacije, nepoštivanje obaveza pristupačnosti i neovisnog življenja u zajednici. U tim područjima udruge očekuju veću uključenost i potporu lokalne zajednice.

Pozitivni nalazi provedenog istraživanja ukazuju na to da se smatra kako lokalna zajednica pruža podršku i financira projektne prijave udruga, projekti zadovoljavaju potrebe članova te da bi udruge trebale pružati socijalne usluge.

Financiranje udruga spada u izazov te su rezultati istraživanja pokazali da mali broj udruga ima stalne prihode za projekte. Shodno tome veći broj udruga traži da se financiranje udruga riješi donošenjem Zakona o sustavnom financiranju udruga. Njime bi se riješio problem financiranja te bi se omogućilo kvalitetno pružanje podrške osobama s invaliditetom. Pritom se javlja problem vrednovanja ili evaluacije aktivnosti udruga.

Lisak (2013) prema Lisak i sur. (2019) navodi da je promocija bolje kvalitete života, uvažavanje mišljenja i potreba osoba s invaliditetom i njihovih obitelji pozitivna strana

djelovanja nevladinog sektora. Iznimno je važno poticanje suradnje nevladinih organizacija i vladinih resora radi implementiranja usluga u zajednici i osiguranja financiranja jer to doprinosi kvalitetnijoj podršci osobama s invaliditetom i njihovim obiteljima.

3.4. Organizacije civilnog društva i odnosi s javnostima

Stručnjaci za odnose s javnostima iznimno su rijetko angažirani u ovom civilnom sektoru. Ovo istraživanje poslužilo je jačanju komunikacijskih vještina usmjerenosti na druge, empatiji, interkulturalnom učenju, no pravo pitanje jest koliko bi udruge profitirale, tj. jesu li u potrebi poboljšati svoj javni diskurs uz pomoć komunikacijskih stručnjaka iz područja odnosa s javnostima.

Prema Kučina i Dabo (2021) nezamjenjiv dio menadžmenta profitnih, neprofitnih, nevladinih, javnih i ostalih organizacija su odnosi s javnostima. Odnosi s javnostima koriste komunikacijske aktivnosti kako bi stvorili pozitivan imidž organizacije u javnosti. Razvoj odnosa s javnostima u Hrvatskoj započeo je šezdesetih godina 20. stoljeća. Hrvatska udruga za odnose s javnošću osnovana je 1994. godine, a odnosi s javnostima razvijaju se kao samostalna struka. Promicanju i razvoju struke doprinijelo je osnivanje Hrvatske udruge komunikacijskih agencija 2010. godine. Tkalac Verčić (2015) prema Kučina i Dabo (2021) navode da se odnosi s javnostima sve više razvijaju kao struka akademskim obrazovanjem stručnjaka. Skoko (2009) prema Kučina i Dabo (2021) navodi kako se u neprofitnom sektoru odnosi s javnostima razvijaju, usmjeravaju razvoju komunikacijskih kanala, služe za stvaranje i održavanje odnosa s donatorima, poticanje javnih politika i djelovanja udruge te za informiranje i motiviranje ključnih javnosti. Dobar imidž neprofitne organizacije kod korisnika utječe na stvaranje povjerenja, privlači donatore, sponzore i volontere te na taj način neprofitna organizacija prikuplja sredstva potrebna za djelovanje i upravo radi toga mora paziti na upravljanje i ugled. Najvažnija karakteristika neprofitnog sektora je ta što on ovisi o mišljenju javnosti, odnosno ovisi o javnom ugledu. Zbog toga je uloga odnosa s javnostima iznimno važna.

Radalj (2018) prema Kučina i Dabo (2021) navodi kako se organizacije u neprofitnom sektoru obraćaju velikom broju javnosti. A to uključuje članove, korisnike, lokalnu zajednicu te međunarodne organizacije istog interesa.

Kučina i Dabo (2021) tvrde da za razvoj lokalne sredine neprofitni sektor, a posebno udruge osoba s invaliditetom, ima značajnu ulogu. Vidljivost udruga danas je velika

zahvaljujući internetu koji je i pojednostavnio komuniciranje s dionicima i donio nove mogućnosti za komunikaciju s javnostima. Uz tradicionalne medije, društvene medije u koje spadaju društvene mreže koriste se nove tehnologije prijenosa informacija. Društvene su mreže lako dostupni i besplatni alati te su dobra dopuna mrežnim stranicama udruga.

Hajoš i Skoko (2009) prema Kučina i Dabo (2021) navode kako je sadržaj dostupan na internetu, koji su kreirali korisnici, od sve većeg značaja za komunikaciju, a posebno u odnosima s javnostima.

Kučina i Dabo (2021) navode kako je u 19. stoljeću u Republici Hrvatskoj zabilježen razvoj dobrotvornih društava koja su se temeljila na vjerskoj osnovi. U Republici Hrvatskoj prva udruga za osobe s invaliditetom osnovana je 1946. godine. Bio je to Hrvatski savez slijepih. Za vrijeme rata u Hrvatskoj važnu ulogu imala je građanska solidarnost te se vrijednost nevladinih humanitarnih organizacija u tom razdoblju očitovala kroz sposobnost angažiranja volontera kako bi se proveli projekti i programi općeg dobra. Zakonom o udrugama (Narodne novine 74/2014) prema Kučina i Dabo (2021) organizacije sa statusom neprofitne pravne osobe, a djeluju na području Republike Hrvatske su: udruge, zaklade, vjerske zajednice, ostale pravne i fizičke osobe.

Lester i Anheier (1992) prema Kučina i Dabo (2021) navode da pripadnost neprofitnom sektoru označava status neprofitne pravne osobe. Formalno konstituirane, nevladine, samoupravljačke, neprofitne i dobrovoljne organizacije označavaju neprofitni sektor.

Bežovan (1995) prema Kučina i Dabo (2021) ukazuju na to da neprofitne organizacije ne postoje zbog ostvarivanja profita. Njihovo primarno djelovanje je radi opće koristi ili potrebe u društvu, a koje su važne za razvoj društva.

Prema Kučina i Dabo (2021) udruge su najčešći oblik registracije neprofitne organizacije. Prilikom upisa u Registar udruga iste se klasificiraju prema djelatnosti i ciljanoj skupini što za udruge osoba s invaliditetom znači da su klasificirane kao socijalna djelatnost te su osobe s invaliditetom ciljana skupina. Udruge se na nacionalnoj razini okupljaju u saveze, a krovna organizacija koja okuplja osobe s invaliditetom i njihove roditelje, odnosno skrbnike je Zajednica saveza osoba s invaliditetom Hrvatske.

Zajednica osoba s invaliditetom Hrvatske prema Kučina i Dabo (2021) navodi kako puno udruga ne ispunjava potrebne kapacitete za upravljanje sredstvima prilikom provođenja projekata i programa koji su od javnog interesa.

Prema Kučina i Dabo (2021) uloga odnosa s javnostima iznimno je važna za organizaciju. Najčešće počinje neplanirano na način da netko od zaposlenika preuzme zaduženja što uključuje razne dopise i elektroničku poštu, telefonske pozive, projekte, pripremu tekstova, godišnjih i ostalih izvješća.

Skoko (2006) prema Kučina i Dabo (2021) naglašava da su neprofitne organizacije ovisne o mišljenju javnosti i javnoj podršci. To je razlog zašto je uloga odnosa s javnostima važna za predstavljanje organizacije i kreiranje javnog povjerenja. Hajoš i Skoko (2009) prema Kučina i Dabo (2021) navode da je za funkcionalnost, samostalnost i financijsku stabilnost u neprofitnom sektoru nužno uspostavljanje odnosa s javnostima. Koja je uloga odnosa s javnostima, Broom (2010) prema Kučina i Dabo (2021) opisao je u pet ciljeva:

- definirati ili brendirati organizaciju, odnosno zaštititi njezin ugled
- stvoriti komunikacijske kanale za komuniciranje s klijentima
- stvoriti i održavati povoljnu klimu za prikupljanje sredstava
- poduprijeti razvoj i opstanak javne politike koja je naklonjena misiji organizacije
- informirati i motivirati ključne činitelje organizacije da produktivno podupiru njezine ciljeve.

Tomić (2016) prema Kučina i Dabo (2021) navodi kako je pristup odnosima s javnostima za svaku udrugu drugačiji zbog njihove drugačije javnosti dok je pristup i naglasak za određena područja jednak za sve. U nastavku se daje pregled mogućih aktivnosti u odnosima s javnošću:

- komunikacija s članovima, vladom i ostalim ciljnim skupinama
- pronalazak novih članova
- kreiranje kampanja te organizacija javnih događanja
- izrada vlastitih komunikacijskih kanala
- uključivanje osoba iz javnog života
- lobiranje - najčešće se provodi na razini države, ali i lokalne vlasti
- parničenje - udruge sudskim procesima nastoje utjecati na donošenje odluka koje su povoljne za njih
- demonstracije/prosvjedi - sredstvo za pridobivanje potpore javnosti

- bojkoti
suradnja s kompanijama na rješavanju određenih problema
- rad s vanjskim agencijama.

Prema Kučina i Dabo (2021) svaka udruga ima različite taktike i tehnike odnosa s javnostima iako su ciljevi većine udruga zajednički.

Provedenim istraživanjem Kučina i Dabo (2021) došli su do stavova i mišljenja udruga osoba s invaliditetom o odnosima s javnošću. Zaključili su da je edukacija članova izvršnih i upravnih odbora o ulozi odnosa s javnostima u neprofitnom sektoru vrlo važna. To se posebno odnosi na udruge koje pružaju socijalne usluge osobama s invaliditetom. Važnost odnosa s javnostima u radu i stvaranju imidža udruge slabo je prepoznata te se smatra da je to ključno za informiranje, vidljivost i promicanje prava osoba s invaliditetom. Za komunikaciju se koriste besplatnim komunikacijskim kanalima (mrežne stranice, društvene mreže) i ne koriste vanjske stručnjake. Zbog načina financiranja udruge, a i zaposlenika koji ovise o donacijama i projektnim financijama, problemima i izazovima s kojima se susreću u radu, zapošljavanje stručnjaka za odnose s javnostima teško se ostvaruje iako postoji svjesnost o potrebi za istim. Kučina i Dabo (2021) navode kako se predlaže da se osmisli program podrške koji bi povezo neprofitni sektor sa stručnjacima za odnose s javnostima u vidu edukacija, komunikacija, odnosa s medijima i javnih kampanja.

3.5. Udruga za autizam „Pogled“

Prema mrežnoj stranici udruge Udruga za autizam “Pogled” nalazi se u Nedelišću gdje joj je i sjedište na adresi Uska ulica 1. Udruga je građana koja okuplja roditelje djece s poremećajem iz spektra autizma. Udruga djeluje od lipnja 2009. godine na području sjeverozapadne Hrvatske. Uz redovne članove, članove prijatelje i počasne članove udruga ima i 114 nominalnih članova. Prema članku 12. Statuta Udruge nominalni član je svako dijete ili poslovno sposobna osoba s poremećajem iz spektra autizma ili srodnim poremećajem.

Udruga za autizam Pogled prema Registru udruge ima i koristi skraćeni naziv „Pogled“. „Pogled“ pomaže djeci, roditeljima i obiteljima suočenima s razvojnim poremećajima na način da organizira savjetovanja i pruža podršku za roditelje i obitelji. To čini na načina da održava predavanja, edukacije, savjetovanja i informiranja. Obitelji od Udruge mogu dobiti osnovne smjernice o medicinskim i socijalnim pravima, djeci bez

dijagnoze osiguravaju besplatan prvi pregled te im sugeriraju i predlažu dokazane stručnjake s područja autizma.

„Pogled“ ima 9 stalno zaposlenih, a tijekom školske godine ima i 10-ak pomoćnika u nastavi. Preko ugovora o volontiranju i volonterskih knjižica „Pogled“ ima više od 50 volontera koji neposrednim radom s djecom sudjeluju u provođenju aktivnosti.

Uz navedeno, Udruga organizira senzoričke, motoričke i kreativne radionice. U suradnji s Gimnastičkim centrom Aton provode sportsko-rekreativni i socijalizacijski program koji je prilagođen djeci s poremećajem iz spektra autizma. Također organizira i školu plivanja i kupanje za djecu s autizmom. Provode se i edukacijsko-rehabilitacijski programi koji uključuju *neurofeedback* terapiju, radnu terapiju, logopedsku terapiju i terapijsko jahanje. Pomaže i posreduje u uključivanju u rano-intervencijske programe. Udruga trajno provodi program psihološke potpore za roditelje i obitelji. Prate najnovija dostignuća i zaključke iz područja autizma te omogućavaju i osiguravaju djeci i obiteljima najnovije metode terapija. „Pogled“ ima veliku potporu općine Nedelišće od samog početka te ostvaruje dobre veze i suradnju sa školama, vrtićima, centrima za socijalnu skrb, bolnicama i ostalima koji na bilo koji način sudjeluju u radu Udruge.

Članovi upravnog i izvršnog odbora Udruge osposobljeni su za vođenje i upravljanje Udrugom te uspješno primjenjuju znanja prilikom pisanja i provedbe projekata po europskim standardima koji su uz članarine, organizacije kulturnih i sportskih događaja, donacija građana, poslovnog i privatnog sektora te od donacija jedinica lokalne i regionalne samouprave izvor financiranja Udruge.

4. RAD S DJECOM S POTEŠKOĆAMA IZ SPEKTRA AUTIZMA

4.1. Pojam i definicija autizma

Kroz povijest, kako navode Wicks-Nelson R. i Israel C. A. (2021), ovaj poremećaj povezivan je sa psihozama u odrasloj dobi, odnosno s teškim smetnjama s nenormalnom percepcijom realnosti. Početkom 20. stoljeća, temeljem Kraepelinova rada, zabilježeni su psihotični poremećaji u ranim klasifikacijama društvenih poremećaja. Za te poremećaje, koji uključuju smetnje realiteta u vidu slušanja glasova i viđenja slika koje ne postoje, Bleuler upotrebljava izraz shizofrenija.

Marengo i Weinberger (2000) navode kako je istraživanjima utvrđeno da je zabilježen mali postotak slučajeva koji su počeli u djetinjstvu. Prema Asarnow i Kernan (2008) razvoj ideja o psihozama te drugim teškim smetnjama razvile su se postupno tijekom mnogo godina. Neki istraživači opisali su skupinu djece s ranim početkom shizofrenije dok su drugi istraživači upućivali na simptome koji su slični, ali ne i identični simptomima shizofrenije. Dijagnostički izrazi koji su se primjenjivali su dezintegrativne psihoze i psihoze u djetinjstvu, a kasnije, 1930-ih godina, opći izraz za više teških smetnji s ranim početkom bio je shizofrenija u dječjoj dobi.

Frith (2004) spominje Lea Kanner i njegovo izvješće iz 1943. godine u kojem je opisao ono što je nazvao „rani infantilni autizam“. Smatrao je da je on različit od ostalih teških poremećaja koji obično imaju kasniji početak. Hans Asperger, kratko nakon toga radeći u drugoj zemlji, opisao je skupinu djece čiji su se simptomi preklapali s Kannerovim slučajevima.

Kolvin (1971) navodi kako su podaci iz 1970-ih godina iz različitih zemalja pokazali da su teški poremećaji u mladoj dobi vezani uz samu dob. Velik broj slučajeva pojavljuje se prije treće godine života. Jako mali broj slučajeva javlja se tijekom djetinjstva, a prevalencija raste u adolescenciji. Prema Wicks-Nelson i Israel (2021) takav obrazac upućuje na to da različiti sindromi mogu biti podloga poremećaja s ranim, odnosno kasnim početkom. Na temelju simptoma i nekoliko drugih obilježja postupno je napravljena razlika između shizofrenije i nepsihotičnih poremećaja kod mladih i djece. Za razliku od shizofrenije, koja zahvaća mali broj djece i učestalost joj raste u adolescenciji te se povećava u mlađoj odrasloj

dobi, sindromi koje su opisali Kanner i Asperger pojavljuju se rano u životu i djeca koja pokazuju kliničke slike tih poremećaja dijagnosticiraju se kao ona s poremećajem iz spektra autizma.

Kanner (1973) u ranim opisima autizma govori o komunikacijskim manjkavostima, netipičnim kognitivnim potencijalima i ponašajnim problemima poput opsesija, opetovane aktivnosti i igre bez zamišljanja. Naglašava da je temeljna smetnja u nesposobnosti odnosa s ljudima i situacijama od početka života. Roditelji svoju djecu s poremećajem opisuju kao samu sebi dostatnu, kao da su u svom svijetu, najsretniji su kad su sami te da se ponašaju kao da nema ljudi oko njih.

Kao primarna obilježja autizma Wicks-Nelson i Israel (2021) navode socijalnu interakciju i komunikaciju te ograničeno, opetovano i stereotipno ponašanje i interesi. Posebno se napominje da sva djeca ne pokazuju nužno sva obilježja ovog poremećaja niti su svi simptomi jednake težine što je bitno razumjeti kod ispitivanja obilježja autizma.

Prema Dawson i Faja (2008) kod djece s autizmom u dobi od šest mjeseci vidljivo je malo simptoma, dok su kod mnogih vidljive suptilne razlike u odnosu na prosječnu dojenčad prije 12. mjeseca života. Kod male djece s autizmom, kako navode Baranek (1999) i Werner i sur. (2000), ona će rjeđe biti vizualno reagibilna, manje će reagirati na svoje ime te će često imati averziju prema tome da ih dira neka druga osoba. Prema Adrien i sur. (1993) i Stone (1997) izbjegavaju kontakte očima, ne prate pogledom duge, imaju prazan pogled, na druge ne reagiraju emocionalnim izrazima i pozitivnim afektom te pokazuju malo interesa da ih se drži. Rogers i sur. (2004) navode da su kod djece s autizmom veoma upadljivi deficiti združene pažnje u interakcijama. Obično se to razvija nakon šestog mjeseca. U ove interakcije uključuju se geste poput pokazivanja i kontakta s očima, a kojima se pažnja djeteta ili skrbnika usmjerava na neki predmet ili situaciju da se prenese iskustvo. Mala djeca s autizmom manje oponašaju aktivnosti drugih od ostale prosječne djece. S obzirom na to da ovakvo ponašanje ometa socijalnu interakciju, za očekivati je, kako navode Rutgers i sur. (2004), da će djeca s autizmom imati manjak privrženosti prema roditeljima. Metaanalizom ustanovljeno je da u novim situacijama nešto više od polovice djece pokazuje sigurnu privrženost. Daljnjim istraživanjima utvrđeno je, kako navode Rutgers i sur. (2007), da se dvogodišnjaci s poremećajima iz spektra autizma procjenjuju kao manje sigurni od druge kliničke i nekliničke usporedne skupine.

Dawson i Toth (2006) navode kako je druga komponenta netipičnih socijalnih interakcija nenormalna obrada socijalnih podražaja. To se posebno odnosi na obradu lica koja se smatra važnom za razvoj. Prema Chawarska i Shic (2009) dijete normalnog razvoja privlači ljudsko lice te ono vrlo brzo prepozna majčino lice dok djeca s autizmom vrlo često pokazuju oštećenja u prepoznavanju, pamćenju i sparivanju emocionalnih lica. Djeca s autizmom vizualno obrađuju lica na neuobičajene načine, na drugačije načine od onih kako to rade ostala djeca.

Prema pisanju Dawson i Faja (2008) netipična socijalna ponašanja rano se javljaju u pet domena socijalnog ponašanja: obrada lica, emocijama, oponašanju, usmjerenosti na socijalne podražaje i združenoj pažnji. Prema Volkmar i sur. (1997) unatoč postojanju promjene simptoma tijekom vremena, neke socijalne nepravilnosti poput zaravnjenosti, nezainteresiranosti, odsutnosti socijalne uzajamnosti i empatije ostaju trajno. Djeca mogu ignorirati druge, ne uključivati se u igru s drugima ili djelovati da su zadovoljni kad su sami. Adolescenti i odrasli također imaju teškoće sa socijalnim interakcijama, imaju problem sa sklapanjem prijateljstava. Dawson i Toth (2006) navode da je narušena verbalna i neverbalna komunikacija zapravo široko zabilježen aspekt autizma. Do 30 posto djece nikad ne razvije verbalnu komunikaciju, a neverbalna komunikacija često uključuje netipične ili nedostatne geste. Prema Sheinkopf i sur. (2000), ako dijete i razvije govorni jezik, sam razvoj kasni i često je nenormalan. Tako govorni izrazi mogu biti nenormalni po tonu, ritmu i visini. Često je vidljiva i eholahija, kad osoba ponavlja ono što je drugi rekao. Ta disfunkcija vidljiva je i kod drugih jezičnih poremećaja, npr. shizofrenije i sljepoće. Također, u autizmu je čest obrat zamjenica za razliku od ostalih poremećaja. Primjer je kada se dijete drugima obraća kao ja ili mene, a o sebi govori kao on, oni ili ti. Williams, Botting i Boucher (2008) navode kako mogu biti prisutni i drugi problemi sintakse i razumijevanja, mogu biti slični, ali ne i jednaki ostalim specifičnim poremećajima govora. Loveland i Tunali-Kotoski (1997) napominju kako unutar širokog spektra autizma neki funkcioniraju na višoj razini i bolje komuniciraju kad ih se na to potiče (npr. čitaju ili pričaju priče).

Honey i sur. (2008) navode da su obilježja tipičnog razvoja opetovana ponašanja poput udaranja i ljuljanja u dojenaštvu i kasnija preferencija istovjetnosti. Ova ponašanja obično se izgube do školske dobi dok mlađa i starija djeca s autizmom pokazuju čudna ponašanja, interese i aktivnosti koji se mogu opisati kao ograničeni, opetovani i stereotipni.

Prema Mirenda i sur. (2010) ovo pomalo zanemareno temeljno obilježje autizma tek je nedavno dobilo veću pažnju istraživača. To je uključilo i razumijevanje podvrsta ove skupine ponašanja. Faktorske analize dale su više različitih podvrsta, a dvije su kategorije široko prihvaćene. Prvu kategoriju obilježava opetovano senzo-motoričko ponašanje niže razine. Kako navode Bodfish i sur. (2000) i Turner (1999), u to spadaju mahanje rukama, ljuljanje, uvijanje, hodanje na prstima, opetovano korištenje predmeta, a i samoozljeđujuća ponašanja. Iako su ovakva ponašanja vidljiva i u uobičajenom razvoju mlađe djece i djece s drugim poremećajima, u autizmu se pojavljuju češće i s većim intenzitetom. Druga kategorija, prema Mirenda i sur. (2010) i Turner (1999), obilježena je ustrajanjem na istovjetnosti više razine. Djeca su zaokupljena nekim aspektima iz svoje okoline poput brojeva, kompulzivnim sakupljanjem predmeta ili čak pretjerano zaokupljeno nekim hobbijem. Mogu biti zaokupljena motoričkim rutiniziranim aktivnostima što može uključivati premještanje predmeta ili ustrajanje na rutinama hranjenja ili odlaska u krevet. Ako se dogodi neka promjena u njihovoj okolini kao npr. promjene rasporeda i razmještaja stvari, to ih može jako uznemiriti.

Prema Honey i sur. (2008) nije jasno zašto se pojavljuju ograničena, opetovana i stereotipna ponašanja i interesi. Moguće je da ulogu u tome imaju pretjerana pobuđenost ili anksioznost, ali je i moguće da neka od ovih ponašanja imaju ulogu autostimulacije što je posljedica djetetove nesposobnosti da se na neki drugi način uključi u svijet.

Sekundarna, dodatna obilježja autizma prema Wicks-Nelson i Israel (2021) nisu potrebna za dijagnozu. Ona su često povezana s autizmom te srodnim poremećajima i značajna su za shvaćanje ovih smetnji. U njih spadaju senzorička/perceptivna oštećenja, intelektualna izvedba, adaptivno ponašanje, kognicija i socijalna kognicija te tjelesna i druga obilježja.

Kod senzoričkih/perceptivnih oštećenja, kako navode Ben-Sasson i sur. (2009) te Dawson i Toth (2006), senzorički organi su neoštećeni. Nenormalne reakcije na podražaje ometaju osjet i percepciju. Kako pretjerana osjetljivost tako i smanjena osjetljivost znatno se češće pojavljuju kod djece s autizmom nego kod djece normalnog razvoja. Prema Grandin (1997) senzorički podražaji se ne vole, djeca ih se boje ili ih izbjegavaju jer iz zbog preosjetljivosti može uznemiriti npr. zvuk usisavača, svjetlost, šavovi na odjeći pa čak i dodir druge osobe. Suprotno od preosjetljivosti je smanjena osjetljivost i ona je češći problem.

Vokmar i Klin (2000) navode da se taj problem najjasnije vidi kada dijete ne reagira na glas, neki drugi zvuk ili se u hodu zabija u predmete. Ovakva klinička slika može djelovati zbunjujuće, npr. djeca nisu svjesna glasne buke dok su opčinjena otkucajima sata. Nereagiranje djeteta na zvuk može roditelja dovesti do pomisli da je dijete gluho.

Česta pojava u autizmu je pretjerana selektivnost za koju Ploog (2010) navodi da kod nje osoba zanemaruje druge komponente cjelokupnog opsega podražaja te se usmjerava samo na odabrani dio podražaja. Ona se pojavljuje kod svih populacija, a tumači se na različite načine, a ometa normalan razvoj i funkcioniranje.

Što se intelektualne izvedbe tiče, prema Corbett i Gunther (2011), kod autizma postoji širok opseg inteligencija. To uključuje i iznadprosječnu inteligenciju iako su češći intelektualni deficiti koji mogu uključivati teže i teške deficite. Danas se intelektualna onesposobljenost procjenjuje između 40 i 55 % dok je nekad procjena bila 70 %. Kvocijent inteligencije ima važnu ulogu u razlikovanju osoba s autizmom. Prema Howlin i sur. (2004) viši kvocijent inteligencije povezan je s manje teških autističnih simptoma, različitim potrebama obrazovanja te je veća vjerojatnost normalnog funkcioniranja u životu. Mali broj djece i mladih pokazuje izolirane vještine. Volkmar, Klin i Shultz (2005) navode da su te vještine mnogo više od očekivanih s obzirom na njihovu opću inteligenciju i izuzetne sposobnosti, odnosno vještine koje su u usporedbi s djecom normalnog razvoja značajno bolje.

Kod adaptivnog ponašanja vještine samozbrinjavanja i svakodnevnog života, prema Kenworthy i sur. (2010), s obzirom na mentalne sposobnosti, na očekivanoj su razini. Komunikacijske vještine su nešto lošije, a socijalne vještine znatno lošije. Kanne i sur. (2010) tvrde da se ta oštećenja povećavaju starenjem te je nesklad s inteligencijom veći kod osoba s visokofunkcionirajućim autizmom.

Teorija uma - socijalna kognicija, jedno od sekundarnih obilježja autizma, za koji Wellman (1993) navodi kako je dokazano da djeca s poremećajem iz spektra autizma imaju oštećenje teorije uma. To oštećenje je u vidu sposobnosti zaključivanja svog te psihičkog stanja druge osobe. Onaj tko posjeduje teoriju uma može razumjeti psihička stanja poput želja, namjera, osjećaja te ih povezati s aktivnošću. Teorija uma je poput sposobnosti čitanja tuđih misli. Normalnim razvojem, u dobi oko tri godine, djeca razviju sposobnost prvog reda. To znači da im se razvije sposobnost za razumijevanje psihičkih stanja drugih ljudi. U dobi

oko 6 godina stječe se sposobnost drugog reda, a to je da dijete stekne sposobnost razmišljanja o tome kako druga osoba razmišlja o mislima neke treće osobe. Prema Baron-Cohen i Sweetenham (1997) dokazano je da djeca s autizmom ne uspijevaju na testovima sposobnosti prvog reda, a još više njih ne uspijeva na testovima drugog reda. Kako navode Wicks-Nelson i Israel (2021), istraživanja su pokazala da kod djece s autizmom postoje deficiti teorije uma u svim dobima. Ti deficite nazivaju se još i sljepoća uma, bitni su za razumijevanje socijalnog svijeta, a mogu biti u podlozi brojnih deficita kod autizma.

Uz normalnu kogniciju, korištenje konteksta radi povezivanja dijelova u formalnu cjelinu sa svrhom davanja globalnog značenja, prema Happe, Briskmann i Frith (2001) dolazi se do sklonosti pod nazivom središnja koherencija. Ona se u općoj populaciji nalazi u rasponu od snažne do slabe. Temeljem uspjeha u posebnim vizualno-perceptivnim zadacima osobe s autizmom imaju slabu središnju koherenciju. To znači da su sklone usmjeravanju na dio podražaja, a ne na povezivanje informacije u cjelinu. Prema Yerys i sur. (2007) izvršne funkcije nisu primarni deficit autizma, već se razvijaju sekundarno.

Ozgen i sur. (2010) navode kako su mala djeca s autizmom često opisana kao tjelesno privlačna, ali u usporedbi s djecom normalnog razvoja tjelesne nenormalnosti su češće. Kod nekih osoba s autizmom prema Fournier i sur. (2010) do izražaja dolazi elegancija i tjelesna pokretljivost, a kod drugih je izražena loša ravnoteža, motorička nespretnost i nekoordinirani hod. Također, vide se neuobičajeni izbori hrane i povećanje problema sa spavanjem.

4.2. Pravni okvir

Prema Damijanić (2022), Konvencija Ujedinjenih naroda iz 1989. godine je temeljni i najvažniji dokument koji štiti i promiče prava djece te djeluje na međunarodnoj razini. U njemu je dijete pojedinac koji ima svoja prava, prema njemu se mijenja djetetov položaj u društvu te se analogno tome mijenja i odnos djeteta i roditelja. Kako Baldaš (2021) navodi, djeca s poteškoćama u razvoju najugroženiji su članovi društva. Prave mjere koje garantiraju zaštitu od zlostavljanja za njih su od posebnog značaja, a sve je sadržano u Konvenciji. Zemlje potpisnice obvezane su osigurati obrazovanje djece s poteškoćama na osnovi jednakih mogućnosti i bez diskriminacije.

Dobrotić i sur. (2015) prema Damijanić (2022) navode kako je Konvencijom propisano da je odgoj i razvoj djeteta odgovornost roditelja. Funkcija države je prepoznati roditeljsku odgovornost te kroz razne mjere podržati roditelje u odgoju djece. Majdak i

Kozjak (2021) prema Damijanić (2022) navode kako je dužnost država koje su potpisale Konvenciju osigurati pomoć za roditelje koji nisu u mogućnosti odgojiti dijete ili čije postupanje nije u najboljem interesu djeteta.

Vijeće Europe, kako navode Dobrotić i sur. (2015) prema Damijanić (2022), donosi preporuke za podršku obitelji na europskoj razini na način da traži države članice za donošenje mjera i poduzimanja aktivnosti iz područja obiteljske politike, a osobito za podršku obitelji i roditeljstvu. Najistaknutija preporuka je iz 2006. godine u kojoj se od država traži da podupiru roditelje te im osiguraju materijalne, psihološke, socijalne i kulturne resurse. Također se mora osigurati neformalna, poluformalna i formalna podrška kao i uskladiti obiteljske obveze s radom.

Damijanić (2022) navodi kako je potrebno razviti sustav za podršku obiteljima iz razloga što Vijeće Europe zagovara pravo djeteta kroz deinstitucionalizaciju djece s poteškoćama u razvoju tako da i ona odrastaju u svojim obiteljima. Dokument koji zagovara, kako navode Dobrotić i sur. (2015) prema Damijanić (2022), mjere koje su usmjerene usklađivanju obiteljskih obveza i plaćenog rada te pružanje usluga djeci u najranijoj dobi i promicanje rodne ravnopravnosti je strateški dokument Europske unije pod nazivom Europa 2020. Nacionalni plan za prava i interese djeteta po Majdak i Kozjak (2021) prema Damijanić (2022) ističe važnost podrške obitelji u njihovoj obrazovnoj ulozi. Njime je uvedena univerzalna podrška roditeljstvu u Hrvatskoj. Kvalitetno, odgovorno i nenasilno podizanje djece putem različitih programa i mjera naglašeno je podrškom roditeljima i obiteljima kroz Nacionalnu strategiju o pravima djeteta.

Dobrotić i sur. (2015) prema Damijanić (2022) navode kako su za socijalnu skrb bitni Strategija razvoja sustava socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj te Strateški plan Ministarstva socijalne politike i mladih za razdoblje. Obitelj kao najviša društvena vrijednost istaknuta je u Strategiji. Također, istaknuta je važnost državne potpore obitelji kroz različite usluge. U strateškom planu propisano je financiranje programa udruga čiji korisnici npr. zanemaruju djecu, prijeti gubitak roditeljske skrbi, djeca s poteškoćama u razvoju i ostalo.

Obiteljskim zakonom (Narodne novine 103/15) uređene su zajednice žene i muškarca kao brak te izvanbračna zajednica, odnosi roditelja i djeteta, mjere sa svrhom zaštite prava i dobrobiti djeteta, posvojenje i skrbništvo. Ovim Zakonom propisano je i načelo prvenstvene

zaštite dobrobiti i prava djeteta, prava prvenstva roditelja da skrbe o djetetu, ali i dužnosti tijela za pružanje podrške i pomoći obiteljima, odnosno roditeljima.

Definicija socijalne skrbi, iz Zakona o socijalnoj skrbi (Narodne novine 130/17), je „djelatnost od javnog interesa čiji je cilj pružanje pomoći socijalno ugroženim osobama, kao i osobama u nepovoljnim osobnim ili obiteljskim okolnostima, a obuhvaća prevenciju, pomoć i podršku pojedincu, obitelji i skupinama, u svrhu unaprjeđenja kvalitete života te poticanje promjena i osnaživanje korisnika, radi njihova aktivnog uključivanja u život zajednice“. Njime su regulirana prava i obveze roditelja te stručnih djelatnika koji rade s njima i djecom te je propisan pravni okvir djelovanja u kojem su stručni djelatnici dužni djelovati u slučaju kada obitelj ima potrebu za formalnom podrškom.

Bratković (2004) prema Baldaš (2021) navodi kako je inkluzivna edukacija pravo djeteta koje je utvrđeno nizom dokumenata poput: Deklaracije o ljudskim pravima, Konvencije o pravima djeteta, Obrazovanje za sve: Svjetska konferencija o obrazovanju za sve i druge.

Prema Baldaš (2021) sukladno Ustavu i propisima iz područja odgoja u Hrvatskoj je ključno pravo na obrazovanje pod jednakim uvjetima. Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju jedno od načela postalo je uvažavanje osnovnih ljudskih prava što je zahtijevalo prilagodbe zakona. Prva sustavna politika prema osobama s invaliditetom, a koja se temeljila na Standardnim pravilima o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, bila je Nacionalna strategija jedinstvene politike za osobe s invaliditetom kojom je definiran domaći pravni okvir. Temelji se na ratificiranim međunarodnim pravnim instrumentima te su dio unutarnjeg pravnog poretka Republike Hrvatske i, što se pravne snage tiče, iznad su zakona.

Unatoč postojanju cijelog niza zakona, strategija i pravilnika, a kojima je regulirana podrška roditeljstvu, kako navodi Šupe (2008) prema Damijanić (2022), isti budu nedorečeni i kontradiktorni, a to zatim roditeljima i roditeljima s teškoćama u razvoju otežava snalaženje i zadovoljavanje potrebnom podrškom.

4.3. Dobra praksa

Formalna i neformalna podrška osobama s invaliditetom i njihovim obiteljima

Prema Leutar i Buljevac (2020) svakoj osobi je podrška od izuzetne važnosti. Podrška obiteljima s članom osobom s invaliditetom predstavlja olakšavanje svakodnevice. Takve

obitelji često se nazivaju i obitelji s invaliditetom iz razloga što invaliditet člana obitelji utječe na cijelu obitelj. Prema tome, invaliditet je zapravo glavni identitet osoba i obitelji s invaliditetom. Kod obitelji čiji su članovi osobe s invaliditetom često se javljaju osjećaji umora, preopterećenosti, pesimizma. Iz tog razloga važna im je socijalna formalna i neformalna podrška.

Formalna podrška propisana je pravnim izvorima. Nju pružaju državne institucije koje su dužne zaštititi obitelji osoba s invaliditetom raznim oblicima pomoći poput novca ili u naravi. Odnosi se na pružanje informacija, osiguranje prava i usluga kao i na sudjelovanje osoba s invaliditetom i obitelji na raznim aktivnostima koje provode ustanove, udruge i ostale pravne i fizičke osobe.

Neformalna podrška je pomoć članova obitelji, prijatelja i poznanika, a čini ju financijska, materijalna, praktična i emocionalna pomoć. Garcia i sur. (2008) prema Leutar i Buljevac (2020) navodi kako je neformalna podrška motivirana osobnim motivima onoga koji ju pruža te se manifestira kroz emocionalnu, financijsku, fizičku i druge pomoć.

Luckasson i sur. (1992) prema Leutar i Buljevac (2020) podršku svrstavaju u četiri razine, a to su:

- povremena podrška - pruža se kada je osobi potrebna kratkotrajna podrška
- ograničena podrška – pruža se kada je podrška vremenski ograničena
- opsežna podrška – pruža se u određenim situacijama i nije vremenski ograničena
- sveobuhvatna podrška – pruža se stalno, visokim intenzitetom i prisutnošću u svim situacijama tokom cijeloga života osobe.

Lima (2006) prema Leutar i Buljevac (2020) navodi kako obitelji koriste formalni oblik podrške u slučaju kada se potrebe osoba s invaliditetom ne mogu zadovoljiti s neformalnim oblikom podrške.

Rana intervencija

Killoran i sur.(2007) prema Baldaš (2021) navode da je procjena kako svako deseto dijete ima neki oblik teškoća. Djeca s teškoćama su osobe od rođenja pa do osamnaeste godine života jer se ta godina smatra završetkom razvoja osobe. Kriteriji za dijagnosticiranje teškoća u razvoju vrlo su upitni kao i usporedivost kriterija po zemljama. Najveći broj djece s teškoćama otkriva se u vrtiću. Trećinu djece s razvojnim teškoćama prepoznali su odgajatelji,

a samo je mali postotak te djece uključen u neki tretman. Kako bi se osigurala adekvatna i kvalitetna skrb djece s teškoćama, izuzetno je važno rano otkrivanje te rana intervencija.

Ljubešić (2008) prema Baldaš (2021) navodi kako je rana intervencija bitna radi prevencije. Prepoznavanjem netipičnog razvoja intervenira se različitim postupcima koji su usmjereni na dijete i njegove roditelje kako bi se optimizirali uvjeti za razvoj djeteta. To najčešće nastupa prije postavljanja medicinske dijagnoze koja, osim što kasni, malo govori o individualnim obilježjima djeteta. Intervencija mora biti takva da na minimum smanji negativne učinke teškoća na razvoj djeteta, a to je moguće samo onda kada je dobro osmišljena te je započela rano.

Dijagnosticiranje poremećaja iz spektra autizma

Cepanec i sur. (2015) navode kako je dijagnosticiranje pervazivnih razvojnih poremećaja relativno mlada disciplina koja se u priručnicima našla osamdesetih godina prošlog stoljeća kao zasebna kategorija. Također se u isto vrijeme pojavio i Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje koji je poremećaj iz spektra autizma svrstao među pervazivne razvojne poremećaje. Razvojem tog priručnika 2013. godine svi pervazivni razvojni poremećaji svrstani su u novu jedinstvenu kategoriju – poremećaji iz spektra autizma.

Kako navode Cepanec i sur. (2015), dijagnosticiranje poremećaja iz spektra autizma u prvom je godini života otežano te se ne preporuča za djecu starosti do 18 mjeseci. U toj dobi moguće je uočiti odstupanja u ponašanju karakteristična za poremećaj iz spektra autizma, ali zbog dinamičkog sazrijevanja to je vrlo otežano.

Tijekom druge godine djetetova života može se pouzdano postaviti dijagnoza te će dijete, kako navode Chawarska i sur.(2009) prema Cepanec i sur. (2015), zadovoljavati iste kriterije i u dobi od četiri godine.

Cepanec i sur. (2015) navode kako su rano postavljene dijagnoze upitne te da djeca s rano postavljenom dijagnozom ne moraju imati iste kriterije u školskoj ili odrasloj dobi. Unatoč tome, postavljanjem dijagnoze u ranoj dobi prepoznaje se dijete s poremećajem iz spektra autizma te mu se omogućuje uključivanje u programe rane intervencije.

Opći problem prema Cepanec i sur. (2015) je subjektivnost dijagnostičkih kriterija u dijagnosticiranju poremećaja iz spektra autizma. Da bi se povećala pouzdanost, osmišljeni su

sustavi kvantifikacije ponašanja. Lord i sur. (2000) prema Cepanec i sur. (2015) navode kako su sustavni instrumenti dijagnostike povećali pouzdanost procjene, ali naglašavaju kako i dalje postoji potreba za edukacijom stručnjaka.

Cepanec i sur.(2012) prema Cepanec i sur. (2015) kao izazov u postavljanju dijagnoze navode roditelje. Oni prilikom opisivanja ponašanja djeteta ponašanje opisuju sasvim različito.

Zbog smanjene suradnje djece s poremećajem iz spektra autizma, Cepanec i sur. (2015) navode kako su potrebne posebne vještine ispitivača te je iz tog razloga dijagnostika djece predškolske dobi vrlo složena i zahtjevna.

Odrednice u procjeni i za donošenje zaključka koje navode Ozonoff i sur. (2005) prema Cepanec i sur. (2015) su: razvojna perspektiva – različita obilježja autizma ovisno o dobi; više izvora informacija - za procjenu je važno dobiti informacije o djetetu iz više izvora; multidisciplinarni tim stručnjaka - kod procjene sudjeluje tim stručnjaka. Multidisciplinarni tim najčešće čine: (neuro)pedijatar, dječji psihijatar, psiholog, logoped i specijalni učitelj/edukacijski rehabilitator, a ovisno o potrebama mogu biti uključeni i drugi stručnjaci.

Volkmar i sur. (2014) prema Cepanec i sur. (2015) navode kako ne postoji biomedicinski dijagnostički marker za poremećaje iz spektra autizma pa se za postavljanje dijagnoze koriste bihevioralna obilježja.

Odgoj i obrazovanje djece s poremećajem iz spektra autizma

Bouillet (2011) prema Kolar (2015) navodi da učenici s lakšim stupnjem autizma mogu po prilagođenom programu pohađati redovnu školu. Zrilić (2011) prema Kolar (2015) spominje kako djeca s poremećajem iz spektra autizma u testovima govora pokazuju slabije rezultate. Može ih se uključiti u redovne razrede na sljedeće načine: djelomično - zajednički program iz odgojnih predmeta, a posebni program iz obrazovnih predmeta; specifično - djelomična integracija te rehabilitacijski postupak i podrška; privremeno uključiti u Centar za autizam.

Potrebe u odgoju i obrazovanju djece s poremećajem iz spektra autizma prema Bujas Petković i sur. (2010) prema Kolar (2015) su kompleksne te zahtijevaju stručnu podršku. Potrebne vještine i znanja usvajaju se kroz individualizirane programe. Ako je dijete bilo uključeno u program rane intervencije, tada su mu veći izgledi za školsku uključenost. Djeca s

poremećajem iz spektra autizma imaju drugačiji način razmišljanja i učenja od djece normalnog razvoja.

Ivančić i Stančić (2013) prema Kolar (2015) navode kako za uspješno podučavanje djece s poremećajem iz spektra autizma učitelji moraju dobiti znanje o autizmu. Uključenost djeteta u obrazovanje neće biti dobra ako ne postoji komunikacija između svih osoba koje sudjeluju u radu s djetetom.

Da bi inkluzija učenika bila uspješna, Zrilić (2011) prema Kolar (2015) navodi da učenik i roditelj moraju proći program rane intervencije, inkluzivni vrtić i individualizirani program. Također, uspješnosti pridonose spremnost škole kroz podršku učitelju, omogućavanje asistenta u nastavi i podržavajući školski kontekst.

Zrilić (2011) prema Kolar (2015) navodi kako je dobra organizacija učitelja koji vodi razred ključna kako bi se osigurale rutine i jasna pravila u kojima se učenik s poremećajem iz spektra autizma može dobro snalaziti. Obraćanje učeniku mora uvijek biti jasno i nedvosmisleno, navodi Dokleja (2000) prema Kolar (2015). Potreban je češći nadzor prilikom obavljanja zadataka, a po potrebi i smanjenje količine zadataka te eventualno produljenje roka za zadatak, a nakon izvršenog zadatka potrebno je dati jasnu povratnu informaciju.

Učitelj, kako navodi Sladić (2007) prema Kolar (2015), mora prepoznati načine na koje učenik s poremećajem iz spektra autizma obrađuje i usvaja školsko gradivo, a koje neki puta zna biti specifično te mu na takav način omogućiti iskustvo uspjeha. Kako bi to mogao, Rožman i sur. (2009) prema Kolar (2015) navode da se pritom mora koristiti individualizirani pristup koji zahvaljujući prilagodljivosti omogućuje učeniku učenje gradiva i dolazak do rješenja.

Pomoć učeniku, kako navode Bujas Petković i sur. (2010) prema Kolar (2015), pruža se kroz vizualizaciju. Za to učitelj mora biti motiviran, poznavati metodiku te biti kreativan da može iskoristiti interese i vještine učenika. Provjera razumijevanja pisanog teksta je nužna čak i kada dijete pročita isti bez zastajkivanja. Odgojnim postupcima mogu se preventivno ukloniti ili ublažiti nepoželjna ponašanja koja remete mir u učionici i to na način da se potkrepljuju samo željena ponašanja. Poštivanje načina mišljenja i učenja djece s poremećajem iz spektra autizma je smisao edukacije. Pravo djece s poremećajem iz spektra autizma je edukacija, a ona se optimističnim i odgovornim pristupom može ostvariti.

Roditelji djece s poremećajem iz spektra autizma

Bujas Petković i Škrinjar (2010) prema Brdar (2018) u svom radu navode da je uloga roditelja neupitna u svakodnevnim ritualima djeteta s poremećajem iz spektra autizma. Zajedno s djetetom prolaze kroz njegova životna razdoblja te se na dnevnoj bazi susreću s različitim situacijama. Posjeti bolnicama i ambulantama te obavljanje razgovora sa stručnjacima svakodnevica su roditelja koja iziskuje dosta vremena. Roditelj nije samo sudionik već je i izvor informacija od kojih stručnjaci mogu naučiti o problemima pojedinog djeteta te steći više iskustva o života s autizmom. Također, na temelju dobivenih informacija određuju i prilagođavaju pristupe komunikaciji djeci s poremećajem iz spektra autizma.

Kako navodi Ljubičić (2014) prema Brdar (2018), autizam je smatran najtežim oblikom invaliditeta. Razlog tome je izoliranje roditelja iz društva jer se njihovo dijete ne može primjereno ponašati u različitim sredinama te dolazi do socijalnih problema cijele obitelji.

Presudno za roditelje, kako navodi Dodig-Čurković (2013) prema Brdar (2018), je trenutak kada se suočavaju s dijagnozom. Pred njih se stavljaju nove obaveze koje im mijenjaju dotadašnji način života. Zato je bitno što žurnije upoznavanje roditelja s dijagnozom djeteta i poremećajima iz spektra autizma. Prema istraživanjima, zbog specifičnosti poremećaja roditelji djece s autizmom pod većim su stresom od roditelja djeteta s nekim drugim poteškoćama.

U Obiteljskom zakonu (Narodne novine 103/15) napisano je kako „Dijete ima pravo na sigurnost i odgoj u obitelji primjeren svojim tjelesnim, psihološkim i drugim razvojnim potrebama.“. Prema Brdar (2018) roditelji neki put čine štetu djetetu bez da su toga svjesni jer žele uključiti dijete u redovni odgoj i obrazovanje, a pritom ono ne može samostalno pratiti obrazovni program. Da bi roditelji pružili ispravnu podršku za razvoj djeteta, potrebno je da što prije shvate kako je njihovo dijete drugačije.

Terapijski rad s djecom s poremećajem iz spektra autizma

Brdar (2018) u svom radu navodi da je u tretmanu osoba s poremećajem iz spektra autizma bitan pristup s više različitih disciplina. U ranoj intervenciji kombinacijom metoda i strukturiranjem terapijskih postupaka postiže se najbolji rezultat rada s djecom s poremećajem iz spektra autizma. Kako navodi Schopler (1983) prema Brdar (2018), izravni, strukturirani i usmjereni terapijski i rehabilitacijski postupci postižu daleko bolji rezultat od rezultata koji

proizlazi u slučaju prepuštanja djeteta vlastitom razvoju. Terapija se individualizira te se njome cilja na više područja radi usvajanja vještina.

Bohaček (2015) prema Brdar (2018) navodi kako je *Applied Behavior Analysis*, primijenjena analiza ponašanja, najučinkovitija i znanstveno odobrena metoda intervencije za djecu. Njezina svrha je da dijete s poremećajem iz spektra autizma savlada vještine poput interakcije, komunikacije i igre, a sve kako bi se postigla neovisnost djeteta i povećala kvaliteta života.

Škrinjar (2015) prema Brdar (2018) navodi kako je bihevioralni pristup djeci s poteškoćama iz spektra autizma izvor raznih intervencija, a to uključuje motivacijske programe, zadatke za razvoj akademskih vještina, samokontrole i ostalo. Također se navodi kako se kod djece s komunikacijskim teškoćama koristi sustav komunikacije razmjenom slika. Bohaček (2015) prema Brdar (2018) kaže da se tim načinom na primjeren način djeci omogućuje izražavanje želja i potreba, potiče razumijevanje govora i komunikacije te preventivno uklanja nepoželjno ponašanje.

Treatment and Education of Autistic and related Children Communication Handicap, kako navodi Škrinjar (2015) prema Brdar (2018), je program koji se temelji na analizi ponašanja i zapravo je svojevrsan stil življenja jer se temelji na dosljednosti. Kako bi se izradio individualizirani program, najprije se instrumentima i testovima procjenjuju sposobnosti i potrebe djeteta zahvaljujući čemu se djetetu s poremećajem iz spektra autizma omogućuje poštivanje rutina. Vještine se usvajaju kroz situacijsko učenje, a ostala podrška ostvarena je organizacijom prostora, vremena, materijala te metodom poučavanja.

4.4. Terapijski rad Udruge „Pogled“ s djecom s poremećajem iz spektra autizma

U nastavku se daje pregled i opis nekih terapija koje se koriste u terapijskom radu s djecom s poremećajem iz spektra autizma, a to su terapijsko jahanje, plivanje, tjelesno vježbanje te *neurofeedback* metoda. Udruga „Pogled“ te aktivnosti provodi i sa svojim korisnicima.

4.4.1. Terapijsko jahanje

Prema Miholić (2014), terapijsko jahanje odličan je način za uklanjanje stresa kod osoba s poteškoćama u razvoju te se podiže razina psihofizičkih sposobnosti i potiče zdraviji i prirodan način života. Unapređenje lokomotornog sustava djeteta, razvoj motorike tijela,

kvalitetan utjecaj na funkcionalne sposobnosti i mijenjanje morfoloških obilježja benefiti su jahanja.

Terapijsko jahanje je, prema Krmpotić (2013), podijeljeno na: „hipoterapiju, rekreativno i sportsko jahanje, specijalno pedagoško jahanje i voltažiranje, vožnju, psihoterapiju uz pomoć konja s različitim ciljevima, stručnjake koji ih provode te načine poučavanja i učenja“.

Prema Šuvak (2001 i 2004) terapijsko jahanje ima izuzetan utjecaj na djecu s teškoćama u razvoju i ponašanju te na osobe s invaliditetom. Poboljšanje općeg zdravstvenog stanja, smanjenje spazma, jačanje muskulature, povećanje pokretljivosti zglobova i izdržljivosti rezultati su terapijskog jahanja. Za djecu s poremećajem iz spektra autizma to je važno jer poboljšavaju grubo i fino motoričko učenje te poboljšavaju vidnu i prostornu percepciju s kojom inače imaju problema u procesuiranju.

Rezultati istraživanja koje je proveo Bass i sur. (2009) pokazuju da je metoda terapijskog jahanja učinkovita u prevenciji poremećaja u ponašanju.

4.4.2. Plivanje

Kako navode Rogers i sur. (2010), plivanje ima pozitivan utjecaj na zdravlje. Kao dugotrajna aktivnost djeluje smirujuće, a prilikom aktivnosti koristi se veličina mišića u tijelu. Aktivnost plivanja idealna je za poboljšanje socijalizacije kod djece s poremećajem iz spektra autizma jer se može provoditi kroz igru na plaži ili u bazenu, s obitelji i prijateljima. Pritom je komunikacija svedena na minimum, ali je lako shvatljiva. Plivanjem se također podiže razina samopouzdanja i zadovoljstva.

Aničić (2016) u svom radu navodi kako su aktivnosti koje se provode u bazenu bliske osnovnim biotičkim motoričkim aktivnostima poput hodanja, trčanja, skakanja. Boravak u vodi djelovanjem sile uzgona i izoliranjem sile gravitacije pomaže u učenju novih motoričkih vještina, ali i zadržavanju već naučenih. Primjer može biti hodanje kao osnovni oblik kretanja koje je u vodi puno sporije ili skakanje koje je u vodi drugačije i jednostavnije. Upravo zbog tog usporavanja i jednostavnosti voditelju aktivnosti daje se mogućnost da na pravilan način usmjerava različite prirodne oblike kretanja.

Prema Broach i Datillo (1996) sve veći broj istraživanja omogućuje još više programa, poučavanja i pristupa u radu s djecom s poremećajem iz spektra autizma, a da isti daju

optimalne rezultate. Plivanje, osobito u individualnom radu, daje odlične rezultate po pitanju pokreta. To je najvidljivije u torakalnoj pokretljivosti te razvoju mišićne i kardiovaskularne izdržljivosti. Po nekim istraživanjima one su mjerilo kvalitete života.

4.4.3. Tjelesno vježbanje

Prskalo (2004) navodi da je alat koji bi čovjek svakodnevno morao koristiti tjelesno vježbanje jer se njime aktivira više sustava poput lokomotornog, mišićnog, živčanog i dišnog sustava. Tjelesnom aktivnošću smanjuje se rizik od mnogih bolesti. Prilikom tjelesnog vježbanja u organizmu se odvijaju procesi koji pozitivno utječu na razvoj svih organa, a koji zatim uz dobru tjelesnu spremnost obavljaju rad s manjim opterećenjem drugih sustava. Dobro planirano i stručno vođenje ide u korist unapređenju i zaštiti zdravlja. Tjelesna aktivnost tako djeluje i kao terapija te daje učinkovite rezultate u pogledu smanjenja i razvoja pojedinih bolesti.

Sorensen i Zarrett (2014) uspoređuju tjelesno vježbanje s higijenom čovjeka koju je potrebno svakodnevno održavati i pokazuje dobrobiti istog. Dobrobiti djece s poremećajem iz spektra autizma su višestruke. Uredan motorički razvoj i poboljšane motoričke i funkcionalne sposobnosti, smanjenje nepoželjnih oblika ponašanja (autoagresija i agresija, stereotipne i ponavljajuće radnje) koji su često zastupljena kod djece s poremećajem iz spektra autizma. Na temelju toga dolaze pozitivne promjene u razvoju intelektualnih funkcija poput povećanja radne memorije i produljenosti pažnje i fokusa na zadatke. Tjelesna aktivnost umjerenog i intenzivnijeg intenziteta kod djece s poremećajem iz spektra autizma pokazuje bolji učinak naspram one djece koje vježbaju lakšim intenzitetom.

Elliott i sur. (1994) navode da je važan pravilan odabir primjerene vrste i intenziteta kod programiranja tjelesne aktivnosti kako bi se utjecalo na smanjenje stereotipnih i neprilagođenih oblika ponašanja kod djece s poremećajem iz spektra autizma. Intenzivnije tjelesne vježbe kod djece djeluju na fokus i pažnju tako da su bolje usredotočena na zadane govorne vježbe.

Stjecanje akademskih vještina u najranijoj dobi, a odnosi se na pisanje i čitanje, vrlo je važno za djecu s poremećajem iz spektra autizma smatraju Oriol i sur. (2011). Razlog tome je veća samostalnost u starijoj životnoj dobi. Ako djeca s poremećajem iz spektra autizma prije odlaska u učionicu rade aerobne tjelesne vježbe koje traju najmanje 15 minuta, te će vježbe pozitivno utjecati na akademske vještine.

Garcia-Villamisar i Dattilo (2010) navode da je više načina na koji svatko od nas može kvalitetno ispuniti svoje vrijeme, a isto vrijedi i za djecu s poremećajem iz spektra autizma. Sportsko-rekreativne aktivnosti osoba s poremećajem iz spektra autizma pokazale su se vrlo uspješnima u podizanju kvalitete života. Rezultat su dobivene dobrobiti u povećanju pojedinih sposobnosti, poboljšanoj socijalnoj interakciji i samostalnosti.

4.4.4. Neurofeedback terapija

Neurofeedback, prema Pučić (2014), je metoda kojom se mozak svjesno uči kako poboljšati i unaprijediti njegovo funkcioniranje. *Neurofeedback* je zapravo podvrsta *biofeedback* terapije. Koristi se neposredna prezentacija elektroencefalografije ili magnetne rezonance čija je svrha prikazati funkcioniranje mozga te uspostaviti bolju kontrolu nad središnjim živčanim sustavom. Na prvom pregledu terapeut obavlja razgovor, odnosno intervju da bi se dobila anamneza i stekla slika o pacijentu. Ako postoji potreba, pacijenta se upućuje na dodatne pretrage i testiranja. Svrha dodatnih pretraga je dobivanje što preciznijih podataka o stanju pacijenta. Na temelju tih podataka kasnije se određuje trening, spektar moždane aktivnosti i područje mozga na koje se treba usmjeriti. Tretman se sastoji od temeljnih stvari do upoznavanja pacijenta s vlastitim funkcioniranjem, edukacijom o fiziološkim funkcijama, vježbanja, savjetovanja te evaluacije na kraju.

Zavoreo (2014) navodi kako se prilikom terapije *neurofeedback* metodom snimaju moždani valovi bez da se na bilo koji način djeluje na njih osim kroz povratnu informaciju. Snimaju se moždani i srčani valovi za to vrijeme pacijent sjedi u vrlo udobnom naslonjaču. Praćenje tih valova vrši terapeut na svom posebno programiranom monitoru, ali i pacijent koji ima svoj monitor s time da je njegova moždana aktivnost prikazana u obliku videoigre i zvučnih signala. Kako se što igra i što se nalazi na pojedinoj slici, odnosno koji su zadatak i cilj igre terapeut će objasniti pacijentu. Igrom pacijent ne upravlja na klasičan način, već se njome upravlja snagom uma. Kroz tretman će mozak sve više reagirati na ove upute te će naučiti novi obrazac aktivnosti koji se želio postići. *Neurofeedback* tretman u prosjeku traje od 30 do 45 minuta. Da bi se postigli ciljevi, preporuča se održavanje od 3 do 5 tretmana tjedno tijekom dva mjeseca ili više. Cjelokupna terapija trebala bi sadržavati minimalno 20 tretmana. Kako bi se postigao dugoročni efekt, kod djece s poremećajem iz spektra autizma preporuča se odraditi i stotinjak tretmana.

5. METODOLOŠKI OKVIR

5.1. Uzorak ispitanika

U istraživanju su sudjelovali volonteri i članovi Udruge „Pogled“ iz Nedelišća koja se bavi institucionalnim terapijskim radom s djecom različite dobi s poremećajima iz spektra autizma. Istraživanju je tijekom lipnja 2021. godine pristupilo pet osoba (Ž = 4, M = 1). Pregledom prikupljenih podataka iz iskustvenih dnevnika ustanovljeno je kako Ispitanik 3 nije u potpunosti popunio iskustveni dnevnik, stoga su njegovi odgovori isključeni iz daljnje analize podataka. S obzirom na to rezultati su prikazani sukladno prvotno dodijeljenom kodu ispitanika tako da se daljnji podaci uvijek odnose na ispitanike kodnog broja 1, 2, 4 i 5. Opća obilježja pobrojana u Tablici 1 opisuju uzorak ispitanika koji su sudjelovali u ovom etnografskom istraživanju.

Tablica 1: Opća obilježja ispitanika

Čestice	Ispitanik 1	Ispitanik 2	Ispitanik 4	Ispitanik 5
Dob	35	35	50	28
Spol	Ž	Ž	Ž	Ž
Obrazovni status	VŠS	VŠS	VSS	VSS
Radno iskustvo (g.)	10	7	3	2,5
Zanimanje	radni terapeut	ekonomist	magistra informatike	magistra psihologije
Iskustvo volontiranja	1	1	35	1,5
Udruga	Pogled	Pogled	Pogled	Pogled

Pogledom na tablicu 1. uočavamo kako su ispitanici većinom nehomogeni u odnosu na primarno zanimanje i godine života te terapijsko i općenito radno iskustvo gdje jedna ispitanica odskače i u godinama života i u volonterskom terapijskom iskustvu (50 g. života i 35 godina volonterskog iskustva) u odnosu na dvije 35-godišnjakinje s radnim iskustvom do 10 godina i tek jednom godinom terapijskog iskustva. Samo jedna osoba stručna je za terapijski rad, a ista se ubraja u većinu s tek jednom godinom volonterskog iskustva.

5.2. Uzorak varijabli

U istraživanju je primijenjen triangulacijski pristup kako bi prikupljeni podaci dali što dublji uvid u iskustvene aspekte rada ispitanika s djecom s razvojnim poteškoćama. Za svaku od upotrijebljenih metoda kreirana su pojedinačna pitanja.

Za provedbu **metode photovoice** kreirana su dva istraživačka pitanja: *Što me osnažuje?* i *Što me zabrinjava/rastužuje?* (u radu s djecom s poteškoćama iz spektra autizma, u radu udruge, kod drugih) koja se ukomponirana u e-obrazac iskustvenog dnevnika koji su ispitanici popunjavali tijekom tri dana.

Za provedbu **polustrukturiranog intervjua** konstruiran je protokol polustrukturiranog intervjua (nalazi se u Prilogu 2.) od ukupno 15 pitanja i koji se sastoji od tri dijela. Uvodni dio služi u svrhu „zagrijavanja“ i probijanja eventualne početne nelagode ispitanika i ne ulazi u podatke za obradu odgovora intervjua, no pruža mogućnost istraživačima opažanja neverbalne komunikacije ispitanika (*Kako ste doživjeli ovu metodu photovoice? Jesu li vas već do sada ispitivali o vašim iskustvima? i sl.*). U drugom dijelu se prikupljaju opći podaci o ispitanicima varijablama dob, spol, obrazovni status, radno iskustvo, zanimanje, iskustvo volontiranja i ime udruge. Glavni dio protokola je ciljani razgovor koji sadrži niz čestica kojima se ispitanicima postavljaju otvorena i poluotvorena pitanja: *Koliko dugo se bavite radom s djecom s razvojnim poremećajima? Imate li nekog drugog terapijskog iskustva - kakvog?; Kako ste se zapravo opredijelili za ovaj poziv?; Koje metode nalazite učinkovitima? Možete li nam to detaljnije objasniti (na primjerima)?; Što Vam predstavlja najveći izazov u radu s Vašim štíćenicima?; Možete li nam opisati (na primjeru i sl.) kakvo je Vaše iskustvo u radu s roditeljima Vaših štíćenika?; Kako Vi osobno vidite razvoj terapijskih postupaka u radu s djecom s razvojnim poremećajima?; Biste li nešto poručili osobama koje nisu poznate s Vašom radnom svakodnevicom?*

Istraživači su tijekom provedbe intervjua uočili i zabilježili neke znakove sugovorne neverbalne komunikacije ispitanika.

5.3. Metode prikupljanja i obrade podataka

U ovom radu korištene su kvalitativne istraživačke metode: za prikupljanje podataka primijenjene su autoetnografska metoda *photovoice* i etnografska metoda polustrukturirani intervjua. Podaci su obrađeni induktivnim analitičkim postupkom u pet koraka (prema Griffe 2005). Kreirani instrumentarij čine protokol polustrukturiranog intervjua, obrazac iskustvenog dnevnika (koji je poslužio kao matrica za *photovoice*) i obrazac informiranog dobrovoljnog pristanka ispitanika.

5.3.1. Photovoice metoda

Prema Liebenberg (2018) *photovoice*, kao metoda participativnog akcijskog istraživanja u zajednici stekla je ogromnu popularnost devedesetih godina prošlog stoljeća kada su je Wang i Burris predstavili izvorno kao fotonovela. Razvijena je kao dio njihova rada sa ženama koje žive u ruralnim poljoprivrednim zajednicama u kineskoj provinciji Yunnan. Wang i Burris koristili su metodu kako bi procijenili zdravstvene i socioekonomske potrebe žena u nastojanju poboljšanja reproduktivnog zdravlja.

Wang i Burris (1994) objašnjavaju da je svrha *photovoicea* bila unaprijediti proces sudjelovanja žena u analitičkom, proaktivnom i osnažujućem smislu. To su nesumnjivo prednosti koje ova metoda pruža istraživačima, sudionicima i njihovoj zajednici, kao i ostalim dionicima koji su potaknuli njezinu popularnost. Krenuli su s pretpostavkom kako žene ne bi trebale biti subjekti istraživanja, već njihovi dionici gdje bi pristup bio „*ništa za nas, bez nas*“ pomoću kojeg bi se postiglo osnaživanje i oslobođenje žena. Cilj im je bio otkriti skrivene društvene i političke konstrukte koji se stvaraju oko žena, a koje zadržavaju svoj *status quo* marginalizacije i ugnjetavanja, a ciljevi istraživanja protezali su se dalje od samog feminizma. Prema Castleden (2008) ti ciljevi podcrtavaju partnersku komponentu *photovoicea*.

Gubrium i Harper (2013) upozoravaju kako jednostavnost korištenja *photovoicea* može dovesti do zloupotrebe kao brza i jednostavna zamjena za dugoročni etnografski angažman i uranjanje u kontekst terenskog rada. Upravo ta spoznaja određuje trenutnu raspravu o *photovoiceu*. Ne ograničavajući se ako želimo promovirati ciljeve istraživačkih pristupa kao što su kritička teorija, postkolonijalna teorija, istraživanje socijalne pravde, korištenje *photovoicea*, mi kao istraživači imamo etičku obavezu osigurati da načini koje koristimo u istraživanju zajednice potiču kritičko razmišljanje i pružaju platformu za objavljivanje spoznaja kao i osiguravanje da se te spoznaje čuju.

Prema Herganrather i sur. (2009) participativno akcijsko istraživanje u svojoj je srži demokratizacija razvoja znanja kao komponente društvene pravednosti. To radi na način da su članovi zajednice uključeni u cjelokupni proces istraživanja i daju podatke koji su autentični iskustvu zajednice i njihovim aktivnostima.

Chevalier i Buckles (2013) navode da je namjera participativnog akcijskog istraživanja stvaranja temelja znanja u svakodnevnicima, potrebama i stručnosti zajednica.

Participativno akcijsko istraživanje posvećeno je povezivanju zajednice s društvom kako bi se društvo transformiralo.

Chevalier i Buckles (2013) navode četiri temeljna elementa participativnog akcijskog istraživanja kako bi se postigla društvena pravednost: sudjelovanje, akcija, istraživanje i promjena društva. Prema Latz (2017) i Nykiforuk (2011) zajednice bi direktno trebale odlučivati o fokusu istraživanja i načinu na koja bi se tema trebala proučavati.

Prema Liebenberg (2018) znanstvenici trebaju pronaći način kako zadržati rigorozne znanstvene metode, a pri tome uključiti dionike na pristupačan način. Unutar participativnog akcijskog istraživanja, prema Kemmis i McTaggart (2005), moć dolazi od kolektivnog obvezivanja. Prema Liebenberg i sur. (2017) to se postiže uključivanjem svih na smislen način. Participativno akcijsko istraživanje iziskuje aktivnu uključenost svih dionika u proces istraživanja kao i implementaciju procesa čiji je rezultat društvena aktivnost i društvena promjena. Kako navodi Mitchel (2015), potrebno je pronaći način kako rezultate podijeliti s različitom publikom tako da su bitne poruke jasno komunicirane i razumljive. Time se rezultati mogu integrirati u buduće odluke i aktivnosti i tako pridonijeti postizanju ciljeva zajedničkog razvoja znanja koji se koristi za bitnu društvenu promjenu.

Prema Liebenberg (2018), Freire je želio stvoriti sustav u kojem su učitelji i učenici jednakopravni, zajedno proizvode i dijele znanje kroz proces samoanalize i dijaloga. Kako bi to postigao, koristio je fotografije koje su oslikavale svakodnevicu zajednice i života. Smatrao je kako se razgovorom o sadržaju fotografija ljudi mogu odvojiti od vlastitih života i lakše koristiti apstraktni pristup.

Freire (1972) govori kako dijalog koji zahtijeva kritičko razmišljanje može proizvesti kritičko razmišljanje. Bez dijaloga nema komunikacije, a bez komunikacije nema pravog obrazovanja. Takvim se načinom može napredovati u razinama svijesti kojih ima tri. Te razine su: magična razina gdje se prihvaća socijalni status bez opiranja, naivna razina gdje se prihvaća status kao nepravedan, ali nepromjenjiv, a za to se može okriviti ili biti nasilan prema osobama istog statusa i treća razina je kritička svijest koja omogućuje shvaćanje načina i konteksta u kojima se održava potlačenost i načina na koji vlastite pretpostavke i ponašanje doprinose održavanju takvog sustava. Do te razine ne može doći osoba sama, već to mora biti rezultat rada zajednice. *Photovoice* tomu doprinosi poticanjem zajedničkog rada cijele zajednice.

Wang i Burris (1994), oslanjajući se na Freirovo korištenje slika, uzeli su principe dokumentarne fotografije kao vizualan način pokazivanja promjene u društvu i zagovaranja istog. Ono što odaberemo fotografirati, kad i gdje usmjereno je onome što zajednica cijeni kao i načinu na koji bi htjeli prikazati život u zajednici. Zbog toga što je interpretacija slika subjektivna, omogućuje se stvaranje suradnje između istraživača i sudionika istraživanja i time se povećava vrijednost rezultata.

Wang (1999) objašnjava kako *photovoice* koristi fotografije kako bi se:

- omogućilo ljudima očuvanje i shvaćanje snage i brige zajednice
- promoviralo znanje i kritički dijalog o problemima zajednice i njihov utjecaj na pojedince
- doprlo do onih koji donose odluke i informiralo ih se kako bi se promjene stvorile.

Prema Liebenberg (2018) proces se oslanja na sudionike koji fotografijama dokumentiraju svoja dnevna iskustva. Fotografije kolektivno interpretiraju i donose zaključke o problemima. Nužno je u tom projektu kritički koristiti principe participativnog akcijskog istraživanja kao i teorije na kojima *photovoice* funkcionira kako bi projekt bio etički i efikasan.

Prvi korak, prema Castleden (2008), zajednička je odluka o temi istraživanja. On također uključuje i učenje o fotografiji kao i etici u istraživanju u javnosti. Zatim korisnici individualno ili zajednički dostavljaju fotografije. Nakon toga se sudionike potiče na zajedničku diskusiju gdje su Wang i Burris, prema Shaffer (1983) integrirali vodič *SHOWeD* u proces analize:

- Što vidite (*See*)?
- Što se stvarno ovdje događa (*Happening*)?
- Kako se to odnosi na naše živote (*Our*)?
- Zašto postoji ta snaga, briga ili situacija (*Why*)?
- Kako možemo postati osnaženi kroz naše novo shvaćanje (*empowered*)?
- Što možemo učiniti (*Do*)?

Prema Liebenberg (2018), pomoću tih pitanja lakše se shvaća situacija i dolazi do cilja istraživanja. Iako svi istraživači ne koriste direktno ta pitanja, mogli bi ih koristiti direktno ili indirektno kao vodič za poticanje diskusije, a sve kako bi se pomaknuli s površne diskusije u srž problema. Treća komponenta je razumijevanje rezultata. Rezultati bi se trebali dijeliti na

način koji usmjerava fokus na probleme koju su u procesu identificirani. Pomoću takvog pristupa utječe se na politike i društvenu promjenu. Ograničenja takve diskusije su izvor kritike. Problemi mogu nastati u načinu kojim se rezultati dijele s javnosti. Rezultati *photovoice* projekta najčešće se pokazuju u izložbama. Rijetko se odgovara na pitanja kako su fotografije bile izložene, kako su se rezultati istraživanja odražavali u tim fotografijama, kako je publika reagirala na fotografije i kako je izložba utjecala na promjene.

Prema Wang (1999), da bi *photovoice* projekti imali utjecaj na promjenu i bili uključeni u bazu znanja, potrebno je razmisliti o tome:

- tko su agenti moći koji mogu doprinijeti promjeni
- kako mogu biti uključeni u istraživanje i provedbu promjene
- koje su im informacije potrebne kako bi to proveli
- koji su najbolji načini za dijeljenje određenih informacija s određenom publikom.

U ovom radu metodu *photovoice* ispitanici koriste samostalno na način da razmišljaju o postavljenim pitanjima i o odgovoru te okom kamere pokušaju prenijeti svoju osobnu poruku i emociju. Isto rade tijekom tri uzastopna dana. Od svih snimljenih fotografija odabire se ona koja najbolje odgovara na postavljena pitanja. Svaka se fotografija detaljno opisuje, objašnjava se što se nalazi na fotografiji i zašto je odabrana. S metodom su ispitanici upoznati u početnom razgovoru prije početka istraživanja.

5.3.2. Polustrukturirani intervju

Mejovšek (2005) navodi da sve metode koje omogućuju prikupljanje objektivnih podataka ili činjenica koje se istražuju predstavljaju istraživačku, to jest znanstvenu metodu. Prema Žentil Barić (2016) intervju je najbolja metoda za prikupljanje informacija o osjećajima, stavovima i uvjerenjima, odnosno za dublje zadiranje u ljudska iskustva. Primjenjiv je kako u kvantitativnim tako i u kvalitativnim istraživanjima. Prema načinu postavljanja pitanja razlikujemo strukturirani, polustrukturirani i nestrukturirani intervju.

Prema Gorman i Clayton (2004) strukturirani intervju spada u kvantitativnu metodologiju, a njegova najveća vrijednost je usmena anketa. Ponekad se koristi kao dodatak kvalitativnom istraživanju, većinom u istraživanjima tržišta. Tkalac Verčić i sur. (2011) navode da u kvalitativnim istraživanjima intervju predstavlja samostalnu metodu prikupljanja podataka kada su odgovori ispitanika jedini izvor podataka, a primjenjuje se polustrukturirani ili nestrukturirani intervju.

Kako navodi Turner (2010), polustrukturirani intervju fleksibilnija je forma u kojoj se pitanja prethodno pripremaju i koncipiraju. Protokol intervju slijedi formu razgovora. Ispitanik treba spontano izraziti svoje mišljenje i osjećaje te objasniti svoje ponašanje vezano uz predočeni problem. Prema Halmi (2005) protokol služi kao vodič. Kod postavljanja pitanja voditelj intervju ima slobodu osigurati detaljnu istraženost osobne priča ispitanika. Kako Patton (1990) navodi, spontanost umanjuje napetost kod ispitanika te se stvara povjerenje nakon kojeg se razgovara otvorenije. Polustrukturirani intervju prikladna je tehnika kada se istražuju stavovi i mišljenja ispitanika o složenim i delikatnim pitanjima.

Uspjeh provođenja polustrukturiranog, ali i nestrukturiranog intervju, prema Žentil Barić (2016), ovisi o vještinama istraživača. Prikupljanje specifičnih podataka od nepoznatih osoba s minimalnim vlastitim utjecajem na ispitanika, vođenje bilješki, praćenje i upravljanje intervjuom te praćenje znakova neverbalne komunikacije vještine su koje je potrebno naučiti. Kada su podaci prikupljeni, provodi se odabir i razvrstavanje nestrukturiranih, „sirovih“ podataka, logički se klasificiraju, kategoriziraju i kodiraju. Griffe (2005) predlaže, kako bi se standardizirao postupak analize intervju, provesti analizu u pet koraka:

- preslušavanje odgovora i transkripcija
- višestruko iščitavanje i klasifikacija sadržaja
- kategorizacija i kodiranje
- povezivanje kodova i komentara/narativa ispitanika
- interpretacija nalaza.

Za potrebe ovog istraživanja, intervju je strukturiran na takav način da daje odgovore na sljedeća istraživačka pitanja: *Kakva su iskustva volontera/članova udruga u njihovom svakodnevnom radu?; Koje aspekte socijalne podrške uočavamo u foto materijalu?; Koje potrebe, probleme ili poteškoće izdvajaju ispitanici? Koje su točke snage koje ističu ispitanici?*

5.4. Etičke napomene

Za potrebe ovog kvalitativnog nemedicinskog istraživanja kreiran je obrazac informiranog dobrovoljnog pristanka ispitanika koji su potpisali svi ispitanici nakon upoznavanja sa svrhom i ciljevima istraživanja. U provedbi istraživanja poštovana je anonimnost i povjerljivost ispitanika dodjelom i upotrebom kodnog broja. Prilikom obrade, analize i interpretacije podataka poštovana su sva etička načela i norme primjenjive na ove uzorke ispitanika.

5.5. Metodološka ograničenja

Očekivana su metodološka ograničenja vezana uz kvalitativan istraživački nacrt, istraživačke metode i namjerni uzorak. Uzimajući u obzir primijenjenu kvalitativnu metodologiju (*autoetnografsku metodu*), kao i pristranost u spolnoj distribuciji ispitanika, rezultati dobiveni na temelju ovog uzorka trebaju se promatrati samo na razini ovog uzorka i bez uopćavanja zaključaka. Relativno mali broj ispitanika u kvalitativnom istraživanju ovog tipa ne predstavlja metodološku prepreku jer je cilj istraživanja bio istražiti iskustvenu perspektivu osoba iz domene pomažućih zanimanja.

6. REZULTATI I DISKUSIJA

Literatura o iskustvenoj perspektivi pripadnika pomažuće profesije, a u koju ulaze i naši ispitanici, još je uvijek relativno oskudna te se stoga pristupilo ovom empirijskom istraživanju. Težište se stavlja na dobiveni osobni uvid i samopercepciju ispitanika u odnosu na prethodno dobivene spoznaje u vezi s ovim namjernim uzorkom ispitanika.

6.1. Studija 1: *Photovoice*

Metodu *photovoice* ispitanici su provodili samostalno tijekom triju uzastopnih dana. Prilikom prvog posjeta studenata Udruzi „Pogled“ i prethodnog dogovora o istraživanju ukratko su upoznati s ovom metodom u smislu načina prikupljanja podataka putem fotografiranja kako bi zabilježenim sadržajem na fotografiji najbolje odgovorili na postavljena istraživačka pitanja: *Što me osnažuje?* i *Što me zabrinjava/rastužuje?*. Nakon što su odabrali snimljenu fotografiju koju će biti priložena u iskustveni dnevnik, dodatno su uz svaku fotografiju u dostavljenom obrascu napisali opis/objašnjenje svake fotografije.

Tablica 2: *Photovoice* - Kodni list: Kategorizacija i postkodiranje odgovora (N = 4)

Kategorija	Čestica
Samostalnost u radu	<p data-bbox="411 1193 762 1227">Ispitanik 1, Fotografija #1</p> <p data-bbox="411 1503 1422 1653">OPIS: <i>Svaki napredak i uspjeh djece – na slici br. 1 vidimo rad u grupi djece s autizmom te djece u spektru autizma i to bez podrške asistenta ili neke druge osobe!! Rušimo predrasude da djeca s teškoćama ne mogu sudjelovati u grupnim aktivnostima.</i></p>

Kategorija	Čestica
	<p data-bbox="411 271 766 304">Ispitanik 1, Fotografija #3</p> <p data-bbox="411 613 1420 808">OPIS: <i>Sudjelovanje manje grupe djece u poligonskim aktivnostima. Uz to što vježbaju motoričke i senzoričke sposobnosti, opet sami dokazuju da i u tome mogu samostalno pratiti uputu i strukturu te pritom zadržavati odličnu samoregulaciju i samokontrolu te odraditi aktivnost do kraja!! I to samo uz verbalnu uputu/nalog.</i></p> <p data-bbox="411 853 766 887">Ispitanik 1, Fotografija #5</p> <p data-bbox="411 1196 1420 1435">OPIS: <i>Samostalnost u aktivnostima samozbrinjavanja (na ovoj slici – pranje ruku i umivanje nakon jela) te čekanje na red što opet pokazuje da se samokontrola i samoregulacija kod djece u spektru i djece s autizmom itekako mogu dobro razviti što je ponekad ključno kod djece kako bi mogli ravnopravno sudjelovati u vrtiću u svim aktivnostima uz poseban naglasak na socijalizaciju i socijalizacijske vještine.</i></p> <p data-bbox="411 1514 766 1547">Ispitanik 1, Fotografija #6</p> <p data-bbox="411 1771 1420 1883">OPIS: <i>Samostalno obuvanje čarapa: postignut visok stupanj funkcioniranja u aktivnostima samozbrinjavanja, kao i motoričkom, senzoričkom, kognitivnom i neuromuskularnom funkcioniranju.</i></p>

Kategorija	Čestica
	<p data-bbox="411 271 762 304">Ispitanik 4, Fotografija #1</p> <p data-bbox="411 629 1417 786">OPIS: <i>Napredak djece koja su u našoj Udruzi uključena u aktivnosti i rehabilitaciju, a koji daje njihovim roditeljima novu nadu, volju i poticaj za nove izazove. Dobra povezanost s roditeljima koji s nama dijele svoje uspjehe i dobre vijesti.</i></p> <p data-bbox="411 824 762 857">Ispitanik 2, Fotografija #3</p> <p data-bbox="411 1196 1417 1424">OPIS: <i>Treća fotografija, moram priznati da me na neki način zabrinjava, a s druge strane osnažuje. Zabrinjava me to što je ponekad potrebno i više ruku da bi se savladao neki zadatak, a s druge strane me osnažuje to što vidim da dijete prihvaća druge (strane) ljude oko sebe i dozvoljava im da mu se približe, da zajedno naprave neki zadatak, da zajedno krenu u "borbu" i da se družimo i krenemo u ostvarivanje zajedničkih ciljeva.</i></p> <p data-bbox="411 1453 762 1487">Ispitanik 2, Fotografija #4</p> <p data-bbox="411 1890 1417 2002">OPIS: <i>Četvrta fotografija prikazuje poligon koji djeca rade u gym centru Aton, da se sve može uz vježbu i ponavljanje istog, da se djeca rado priključuju aktivnostima i spremna su na svakakve izazove.</i></p>

Kategorija	Čestica
	<p data-bbox="421 271 770 304">Ispitanik 5, Fotografija #5</p> <p data-bbox="414 692 1374 808">OPIS: <i>Sapuni u obliku srca koje su izradila djeca iz poremećaja spektra autizma na radionicama jačanja radnih i svakodnevnih vještina. Pozitivne povratne informacije roditelja o napretku djece.</i></p> <p data-bbox="414 833 762 866">Ispitanik 5, Fotografija #3</p> <p data-bbox="414 1108 1394 1178">OPIS: <i>Djeca na radionicama jačanja radnih i svakodnevnih vještina. Osjećaji ponosa i sreće djece kad ostvare zadani cilj, a moj osjećaj uspjeha.</i></p>
Zajedništvo - sloga, sinergija	<p data-bbox="414 1184 762 1218">Ispitanik 2, Fotografija #1</p> <p data-bbox="414 1449 1414 1565">OPIS: <i>Ova prva fotografija izgleda obećavajuće i prikazuje složnost, zadovoljstvo, zajedništvo. To je zapravo i cilj cijelog našeg programa, svi za jednog, jedan za sve.</i></p> <p data-bbox="414 1590 762 1624">Ispitanik 4, Fotografija #3</p> <p data-bbox="414 1924 1414 1993">OPIS: <i>Odlična suradnja s kolegama. Dobra energija, razumijevanje i međusobni poticaj, zajednička želja i nastojanje da učinimo nešto drugačije i</i></p>

Kategorija	Čestica
	<p data-bbox="411 271 694 304"><i>potaknemo promjene.</i></p> <p data-bbox="411 331 762 365">Ispitanik 4, Fotografija #5</p> <p data-bbox="411 656 1390 689">OPIS: <i>Zadovoljstvo djece zbog novih aktivnosti i njihova vlastitog uspjeha.</i></p> <p data-bbox="411 716 762 750">Ispitanik 5, Fotografija #1</p> <p data-bbox="411 1050 1401 1122">OPIS: <i>Djeca, terapeut i volonteri zajednički izrađuju vlastitu igru „Čovječe ne ljuti se“.</i></p> <p data-bbox="411 1126 906 1160"><i>Suradnja djece, terapeuta i volontera.</i></p> <p data-bbox="411 1198 762 1232">Ispitanik 2, Fotografija #2</p> <p data-bbox="411 1489 1401 1641">OPIS: <i>Na drugoj fotografiji odlično se vidi koliko su djeca prihvatila volontere (iako ih neki i prvi put vide) i koliko su zapravo djeca neiskvarena i spremna na suradnju sa starijima od sebe. Uz igru se sve može, i sve je lakše.</i></p>

Kategorija	Čestica
	<p data-bbox="411 271 766 304">Ispitanik 2, Fotografija #5</p> <p data-bbox="411 696 1347 853">OPIS: <i>Peta fotografija prikazuje koliko je zabavno kad rade i volonteri. Povezivanje djece i volontera, povezivanje (samostalno) same djece međusobno... to je nešto neopisivo, nešto što nam daje svakodnevnu motivaciju u radu s djecom iz PSA, to nas osnažuje.</i></p> <p data-bbox="411 878 766 911">Ispitanik 2, Fotografija #6</p> <p data-bbox="411 1146 1362 1290">OPIS: <i>Na šestoj fotografiji djeca su ležala na podu i pažljivo čekala moj znak da mogu krenuti s trčanjem na drugu stranu. Vole taj izazov, taj adrenalin, tu strukturu i konkretne zadatke koje im pružamo da bi obavili neku aktivnost.</i></p> <p data-bbox="411 1330 766 1364">Ispitanik 5, Fotografija #2</p> <p data-bbox="411 1630 1382 1697">OPIS: <i>Pretprostor Udruge. Proces prihvaćanja kroz koji prolaze roditelji djece s teškoćama u razvoju.</i></p>
Diskriminacija osoba s invaliditetom	<p data-bbox="411 1704 766 1738">Ispitanik 1, Fotografija #2</p>

Kategorija	Čestica
	<p>OPIS: <i>Diskriminacija djece, mladih te odraslih s raznim oblicima invaliditeta. Svakodnevno im se krše prava na obrazovanje (škole), socijalizaciju (vrtić), vrijeđa ih se javno u razredu i omalovažava zbog njihovih teškoća te izazova.</i></p>
<p>Barijere u radu</p> <p>Subkategorije: Nedovoljna angažiranost</p>	<p>Ispitanik 4, Fotografija #2</p> <p>OPIS: <i>Nedovoljan odaziv roditelja, odnosno članova Udruge na radionice koje se u sklopu aktivnosti Udruge za njih organiziraju besplatno.</i></p> <p>Ispitanik 4, Fotografija #6</p> <p>OPIS: <i>Udruga je donacijom postala vlasnik dijela nekretnine koju nažalost ne možemo koristiti zbog prethodno neriješenih vlasničkih odnosa.</i></p> <p>Ispitanik 1, Fotografija #4</p> <p>OPIS: <i>Sve je jasno opisano što, kako i kada prilagoditi, kako raditi, kome se obratiti, a nažalost ni centri za odgoj i obrazovanje ni škole uopće nisu upoznate i informirane ni o pravima djece, ni o načinima na koje djeca uče, a koji se bitno razlikuju od naših ideja i načina učenja i uopće ih ne zanima!!!!</i></p>

Kategorija	Čestica
	<p data-bbox="411 309 766 342">Ispitanik 5, Fotografija #4</p> <p data-bbox="411 672 1412 784">OPIS: <i>Komunikacijska knjiga. Manjak edukacije stručnjaka (učitelja, profesora) i slabije senzibilizirana javnost za djecu s poremećajem iz spektra autizma.</i></p>
<p data-bbox="183 835 389 869">Barijere u radu</p> <p data-bbox="183 902 379 1014">Subkategorija: Objektivne poteškoće</p>	<p data-bbox="411 835 766 869">Ispitanik 4, Fotografija #4</p> <p data-bbox="411 1214 1396 1288">OPIS: <i>Posljedice mjera uslijed pandemije koronavirusa snažno se osjećaju kako kod djece tako i u radu Udruge.</i></p> <p data-bbox="411 1314 766 1348">Ispitanik 5, Fotografija #6</p> <p data-bbox="411 1612 1332 1686">OPIS: <i>Fascikli u kojem se nalaze podaci o djetetu, aktivnosti, metode i bilješke o radu. Porast broja djece s razvojnim poteškoćama.</i></p>

Analizom sadržaja fotografija i njima pripadajućih opisa u Tablici 2 izdvojene su četiri tematske kategorije od kojih jedna kategorija ima dvije subkategorije: *Samostalnost u radu, Diskriminacija osoba s invaliditetom, Zajedništvo - sloga, sinergija, Barijere u radu – nedovoljna angažiranost i Barijere u radu – objektivne poteškoće.*

Ispitanici su kroz odabrane fotografije odgovarajući na pitanja što ih osnažuje, a što rastužuje/zabrinjava prikazali svoje jedinstveno iskustvo i osjećaje. U dobivenim kategorijama uočljivo je da prevladava osjećaj zajedništva, sloge, sinergije te upornost i hrabrost u prihvaćanju izazova i ostvarenje ciljeva. U manjoj su mjeri prisutni osjećaji zabrinutosti, barijera u radu i diskriminacija osoba s invaliditetom. Uočljiva je briga oko nedostatnog i ponekad neodgovarajućeg interesa i odaziva roditelja njihovih štićenika, odnosno manjak inicijative institucije u pogledu nekih infrastrukturnih rješenja koja bi povećala kvalitetu rada s djecom i omogućila neke nove metode rada i pružila nova iskustva štićenicima.

Kategorija Samostalnost u radu

Djeca s poremećajem iz spektra autizma, prema istraživanju Huang i Kang (2021), puno manje sudjeluju u grupnim aktivnostima te je intenzitet prilikom sudjelovanja i obavljanja aktivnosti puno manji nego što je kod djece normalnog razvoja. Također, u istraživanju je samo nekolicina djece s poremećajem sudjelovala u većini ponuđenih aktivnosti. Članovi Udruge „Pogled“ svojim radom uspješno potiču djecu na grupni rad.

Shoener i sur. (2008) u istraživanju navode kako terapeut koji radi s djecom s poremećajem iz spektra autizma mora kod djeteta razviti volju za kontrolu nad svojim tijelom. Terapijski program mora se osmisliti na takav način da se uključi svijest o tijelu s motoričkim planiranjem i korištenjem svakog od osjetila: vida, govora, sluha i kretanja sve u isto vrijeme. Na taj način poboljšavaju se motoričke sposobnosti, komunikacija i potpunije sudjelovanje u svakodnevnom životu. U Udruzi „Pogled“ volonteri i članovi rade na takav način s djecom s poremećajem iz spektra autizma, a rezultati tog rada jasno su vidljivi.

Dahary i sur. (2022) daju pregled istraživanja koja ispituju društvene ishode intervencija temeljenih na zajedničkim društvenim aktivnostima kao što su igre, glazba i kazališta, a koje su uključivale djecu s poremećajem iz spektra autizma i djecu normalnog razvoja zajedno. Istraživanja su pokazala da ima značajnih poboljšanja u socijalnoj kogniciji, socijalnoj komunikaciji i društvenom funkcioniranju, a povećan je i pozitivni utjecaj na djecu s autizmom i njihove vršnjake. Općenito, zajedničke društvene aktivnosti koje promiču osjećaj jednakosti ugodne su, grade se na prirodnim talentima djece s poremećajem iz spektra autizma i obećavajuće su za povećanje društvenog znanja. U Udruzi „Pogled“ aktivnosti se provode grupno, u zajedništvu sa svrhom ostvarenja zajedničkih ciljeva.

U radu s djecom s poremećajem iz spektra autizma, članovi Udruge „Pogled“ postigli su da djeca budu samostalna u obavljanju nekih aktivnosti poput obuvanja čarapa te pranja ruku i umivanja nakon jela.

Prema da Silva Rodrigues i sur. (2017), nakon rada s djecom kod djece je došlo do povećanja svijesti o samozbrinjavanju. Ona su samostalno počela nositi vlastiti higijenski pribor te ga koristiti za kupanje, pranje zubi te čišćenje nakon što su se zaprljali.

Uključenost roditelja u rad s djecom, kako navode u Udruzi „Pogled“, za benefite ima napredak djece što daje nadu i volju roditeljima za nove izazove koji su pred njima.

Prema Burrell (2012), za učinkovito liječenje djece s poremećajem iz spektra autizma roditelji moraju biti uključeni u rad s djecom. Istraživanja pokazuju da sudjelovanje roditelja u liječenju poboljšava generalizaciju vještina i povećava količinu intervencija prema djetetu. Utvrđene su brojne prednosti u ishodima djeteta i roditelja kada su roditelji uključeni u liječenje.

„Svaki napredak i uspjeh djece – na slici br. 1 vidimo rad u grupi djece s autizmom te djece u spektru autizma i to bez podrške asistenta ili neke druge osobe!! Rušimo predrasude da djeca s teškoćama ne mogu sudjelovati u grupnim aktivnostima.“

„Sudjelovanje manje grupe djece u poligonskim aktivnostima. Uz to što vježbaju motoričke i senzoričke sposobnosti, opet sami dokazuju da i u tome mogu samostalno pratiti uputu i strukturu te pritom zadržavati odličnu samoregulaciju i samokontrolu te odraditi aktivnost do kraja!! I to samo uz verbalnu uputu/nalog.“

„Treća fotografija, moram priznati da me na neki način zabrinjava, a s druge strane osnažuje. Zabrinjava me to što je ponekad potrebno i više ruku da bi se savladao neki zadatak, a s druge strane me osnažuje to što vidim da dijete prihvaća druge (strane) ljude oko sebe i dozvoljava im da mu se približe, da zajedno naprave neki zadatak, da zajedno krenu u "borbu" i da se družimo i krenemo u ostvarivanje zajedničkih ciljeva.“

„Četvrta fotografija prikazuje poligon koji djeca rade u gym centru Aton, da se sve može uz vježbu i ponavljanje istog, da se djeca rado priključuju aktivnostima i spremna su na svakakve izazove.“

„Sapuni u obliku srca koje su izradila djeca iz poremećaja spektra autizma na radionicama jačanja radnih i svakodnevnih vještina. Pozitivne povratne informacije roditelja o napretku djece.“

„Djeca na radionicama jačanja radnih i svakodnevnih vještina. Osjećaji ponosa i sreće djece kad ostvare zadani cilj, a moj osjećaj uspjeha.“

„Samostalnost u aktivnostima samozbrinjavanja (na ovoj slici – pranje ruku i umivanje nakon jela) te čekanje na red što opet pokazuje da se samokontrola i samoregulacija kod djece u spektru i djece s autizmom itekako mogu dobro razviti što je ponekad ključno kod djece kako bi mogli ravnopravno sudjelovati u vrtiću u svim aktivnostima uz poseban naglasak na socijalizaciju i socijalizacijske vještine.“

„Samostalno obuvanje čarapa: postignut visok stupanj funkcioniranja u aktivnostima samozbrinjavanja, kao i motoričkom, senzoričkom, kognitivnom i neuromuskularnom funkcioniranju.“

„Napredak djece koja su u našoj Udruzi uključena u aktivnosti i rehabilitaciju, a koji daje njihovim roditeljima novu nadu, volju i poticaj za nove izazove. Dobra povezanost s roditeljima koji s nama dijele svoje uspjehe i dobre vijesti.“

Kategorija Zajedništvo - sloga, sinergija

Volonteri i članovi Udruge „Pogled“ složni su, surađuju i čine zajedništvo u provođenju i obavljanju programa i aktivnosti. Moglo bi se zaključiti da zapravo izgledaju i djeluju kao jedna složna obitelj.

DaWalt i sur. (2021) proveli su istraživanje o utjecaju programa *Working Together* na osobe s poremećajem iz spektra autizma. U rad s osobama u navedenom programu uključene su obitelji osoba s poteškoćama iz spektra autizma. Rezultati istraživanja, nakon provedbe programa, pokazali su da je kod osoba s poremećajem iz spektra autizma došlo do značajnog poboljšanja u obavljanju i provođenju aktivnosti te smanjenja internaliziranih problema kao što su depresija, anksioznost, socijalno povlačenje.

Prema Bauminger i sur. (2008), istraživanje je pokazalo da djeca s poremećajem iz spektra autizma u interakciji s drugima nalikuju na tipična prijateljstva. Sudionici istraživanja bili su osjetljiviji jedni na druge, imali su jače jezične vještine, pokazali su veću pozitivnu društvenu povezanost te su pokazali složeniju koordiniranu igru.

Djeca s poremećajem iz spektra autizma prihvaćaju volontere Udruge „Pogled“ te svi zajedno aktivno sudjeluju u aktivnostima.

Ostfeld-Etzion i sur. (2015) u provedenom istraživanju ispitivali su samokontrolu djece s poremećajem iz spektra autizma prilikom obavljanja određenih aktivnosti. Poteškoće vezane za samokontrolu česte su kod djece s autizmom. U usporedbi s vršnjacima normalnog

razvoja, djeca s poremećajem iz spektra autizma pokazala su više nepoštivanja i manje samokontrole kod zahtjeva roditelja.

U Udruzi „Pogled“ navode kako su svojim radom uspjeli postići određeni stupanj samokontrole djece što je vidljivo u njihovim aktivnostima u kojima djeca strpljivo čekaju upute za daljnje obavljanje zadataka.

U Udruzi „Pogled“ zajedno s roditeljima i djecom s poteškoćama iz spektra autizma prolazi se kroz proces prihvaćanja dijagnoze. Kako navodi Mihanović (2019), podrška uže i šire obitelji bitan je čimbenik i preduvjet koji utječe na uključenost osoba s intelektualnim teškoćama u zajednicu i svakodnevni život.

„Ova prva fotografija izgleda obećavajuće i prikazuje složnost, zadovoljstvo, zajedništvo. To je zapravo i cilj cijelog našeg programa, svi za jednog, jedan za sve.“

„Odlična suradnja s kolegama. Dobra energija, razumijevanje i međusobni poticaj, zajednička želja i nastojanje da učinimo nešto drugačije i potaknemo promjene.“

„Zadovoljstvo djece zbog novih aktivnosti i njihova vlastitog uspjeha.“

„Djeca, terapeut i volonteri zajednički izrađuju vlastitu igru „Čovječe ne ljuti se“. Suradnja djece, terapeuta i volontera.“

„Na drugoj fotografiji odlično se vidi koliko su djeca prihvatila volontere (iako ih neki i prvi put vide) i koliko su zapravo djeca neiskvarena i spremna na suradnju sa starijima od sebe. Uz igru se sve može, i sve je lakše.“

„Peta fotografija prikazuje koliko je zabavno kad rade i volonteri. Povezivanje djece i volontera, povezivanje (samostalno) same djece međusobno... to je nešto neopisivo, nešto što nam daje svakodnevnu motivaciju u radu s djecom iz PSA, to nas osnažuje.“

„Na šestoj fotografiji djeca su ležala na podu i pozorno čekala moj znak da mogu krenuti s trčanjem na drugu stranu. Vole taj izazov, taj adrenalin, tu strukturu i konkretne zadatke koje im pružamo da bi obavili neku aktivnost.“

„Pretprostor Udruge. Proces prihvaćanja kroz koji prolaze roditelji djece s teškoćama u razvoju.“

Kategorija Diskriminacija osoba s invaliditetom

Rezultati istraživanja koje su proveli Dammeyer i Chapman (2018) ukazuju na to da su svi ispitanici, osobe s invaliditetom, izjavili da je prema njima vršen neki vid nasilja ili diskriminacije. To uključuje ponižavanje, ismijavanje, degradaciju od drugih te diskriminaciju

kod zapošljavanja, školovanja, u javnom prijevozu, kinima, javnoj administraciji. Članovi i volonteri Udruge „Pogled“ također su prepoznali taj problem među svojim štićenicima.

„Diskriminacija djece, mladih te odraslih s raznim oblicima invaliditeta. Svakodnevno im se krše prava na obrazovanje (škole), socijalizaciju (vrtić), vrijeđa ih se javno u razredu i omalovažava zbog njihovih teškoća te izazova.“

Kategorija Barijere u radu – nedovoljna angažiranost

Must i sur. (2015) navode da individualne i društvene prepreke tjelesnoj aktivnosti s kojima se suočavaju djeca s poremećajem iz spektra autizma otežavaju sudjelovanje u fizičkim aktivnostima i mogu negativno djelovati na djecu s poremećajem iz spektra autizma. Istraživanja su pokazala potrebu za fizičkom aktivnošću u programima koji su osmišljeni tako da zadovolje posebne zahtjeve ove populacije.

Članovi Udruge „Pogled“ razočarani su što imaju nekretninu u vlasništvu koju ne mogu koristiti za provođenje aktivnosti i pomoć djeci s poremećajem iz spektra autizma, a sve zbog neriješenih vlasničkih pitanja.

Članovi Udruge „Pogled“ pokazuju zabrinutost oko odgoja i obrazovanja djece s poremećajem iz spektra autizma. Kao veliki problem navode lošu informiranost škola i odgojno-obrazovnih centara te informiranost o načinima učenja i pravima djece.

Paraskevi (2021) je proučavao uključivanje djece s poremećajem iz spektra autizma u redovnu školu. Rezultati istraživanja pokazali su da se nastavnici obrazuju, osposobljavaju i usavršavaju te prilično dobro poznaju zakone koje koriste u svom radu. Shvaćaju da je djeci s poteškoćama potreban individualizirani program rada i inkluzivno obrazovanje te se organizira učinkovita integracija, proces kroz koji djeca mogu razviti i druge aspekte svog karaktera. Na taj način djeca se osjećaju prihvaćenije i kasnije se lakše integriraju u društvo. Međutim, nastavnici navode da im problem u radu s djecom s poremećajem iz spektra autizma predstavlja nedostatak materijalno-tehničke infrastrukture.

U Udruzi „Pogled“ navode kako roditelji djece s poremećajem iz spektra autizma nedovoljno sudjeluju u aktivnostima koje Udruga organizira za njih. Razlog tome može biti, kako je već ranije navedeno prema Laili i sur. (2021), taj da zbog prepreka s kojima se suočavaju, poput nedostatka slobodnog vremena ili poslovne angažiranosti, nisu u mogućnosti prisustvovati aktivnostima.

„Udruga je donacijom postala vlasnik dijela nekretnine koju nažalost ne možemo koristiti zbog prethodno neriješenih vlasničkih odnosa.“

„Sve je jasno opisano što, kako i kada prilagoditi, kako raditi, kome se obratiti, a nažalost ni centri za odgoj i obrazovanje ni škole uopće nisu upoznate i informirane ni o pravima djece, ni o načinima na koje djeca uče, a koji se bitno razlikuju od naših ideja i načina učenja i uopće ih ne zanima!!!!“

„Komunikacijska knjiga. Manjak edukacije stručnjaka (učitelja, profesora) i slabije senzibilizirana javnost za djecu s poremećajem iz spektra autizma.“

„Nedovoljan odaziv roditelja, odnosno članova Udruge na radionice koje se u sklopu aktivnosti Udruge za njih organiziraju besplatno.“

Kategorija Barijere u radu - Objektivne poteškoće

Pandemija COVID-19 zatvorila je cijeli svijet. Socijalno distanciranje, ostajanje i neizlaženje iz kuće, prema Baweja i sur. (2021), stvorilo je negativan psihološki učinak na posebno ranjivu skupinu, osobe i djecu s poremećajem iz spektra autizma. Veliki izazov stavljen je pred odgajatelje koji su morali prilagoditi nastavne planove i programe specijalnog obrazovanja za djecu s poremećajem iz spektra autizma. Tijekom pandemije djeci se minimalno pružala terapija kao što su govorna i jezična terapija, radna terapija i fizikalna terapija. Obrazovne izazove preuzimaju njihovi roditelji ili skrbnici koji možda nemaju potrebnu obuku i iskustvo potrebno za učinkovitu provedbu obrazovnih planova svoje djece.

S istim problemima susreli su se u Udruzi „Pogled“. Nemogućnost održavanja aktivnosti, radionica i igranja s djecom s poremećajem iz spektra autizma stvorilo je veliku zabrinutost i osjećaj nemoći u pogledu pomaganja djeci terapijskim radom.

Porast broja djece kojima je dijagnosticiran poremećaj iz spektra autizma je svakako zabrinjavajuć podatak. U Udruzi „Pogled“ taj porast primijećen je povećanjem broja fascikala s raznom dokumentacijom njihovih štićenika. Prema Chiarotti i Vanerosi (2020) analizom podataka tijekom godina potvrđeno je povećanje procjena prevalencije, broja svih slučajeva bolesti određenog stanovništva u određenom vremenskom periodu, a što je više puta privuklo pozornost znanstvenika.

„Posljedice mjera uslijed pandemije koronavirusa snažno se osjećaju kako kod djece tako i u radu Udruge.“

„Fascikli u kojem se nalaze podaci o djetetu, aktivnosti, metode i bilješke o radu. Porast broja djece s razvojnim poteškoćama.“

6.2. Studija 2: Polustrukturirani intervju

Kako su ispitanici zbog radnih obaveza imali na raspolaganju vrlo ograničeno vrijeme za sudjelovanje u istraživanju, dogovoreno je da će na pitanja odgovarati istovremeno, no metodom papir/olovka kako bi se omogućilo slobodnije iznošenje potencijalnih poteškoća ili slično. (Uvodni dio, tzv. zagrijavanje se tonski dokumentiralo isključivo u edukativne svrhe kako bi studenti stekli iskustvo izrade transkripcije i obrade verbatimima.) Glavni dio intervjua odvijao se po metodi “papir/olovka” gdje je odgovaranje na pitanja trajalo 42 minute i 41 sekundu. Ispitanici su odgovarali na (pojedinačno otisnutih) sedam prethodno definiranih pitanja iz Protokola. Temeljem napravljenih transkripata izvršena je klasifikacija, odnosno postkodiranje odgovora ispitanika korištenjem induktivne metode. Analizom dobivenih odgovora izlučeno je sedam kategorija kako je prikazano u Tablici 3: *Volontersko i terapijsko iskustvo, Osobna motivacija, Metode, Izazovi, Iskustvo s roditeljima, Osobno viđenje razvoja terapijskih postupaka i Poruka.*

Tablica 3: Kodni list: Kategorizacija i postkodiranje odgovora (N = 4)

Kategorija	Čestice	Skupni odgovori (N = 4; Ž = 4)
Volontersko i terapijsko iskustvo	Koliko dugo se bavite radom s djecom s razvojnim poremećajima? Imate li drugog terapijskog iskustva? Kakvog?	10 g + 3. Životna dob / 8 g. asistent u vrtiću / NEMA terapijskog iskustva – dugogodišnji voditelj Udruge / 2,5 g psihologinja, 1,5 g volontiranja.
Osobna motivacija	Kako ste se opredijelili za ovaj poziv?	Želja za radom s osobama s posebnim potrebama. / Potaknuta sam osobnim primjerom i pionirskim radom s djetetom s poremećajima iz autističnog spektra, sudjelujem i danas u istoj Udruzi. / Član obitelji je OSI, čitav život sam uključena u rad i pomaganje kao i u Udruhu. Osjećam duboku empatiju za sve osobe s poteškoćama te ne pravim razliku u odnosu na ostale ljude. / Kroz studij sam se upoznala s autizmom, a u Udruzi prakticiram svoju struku i pripomažem.
Metode	Koje metode nalazite učinkovitima? Možete li nam to detaljnije objasniti	Individualizirani pristup klijentima od prilagodbe okoline do prilagodbe cijele aktivnosti. / Struktura samog izvođenja vježbi gdje je koncept uvijek isti, bitno vizualno

Kategorija	Čestice	Skupni odgovori (N = 4; Ž = 4)
	(na primjerima)?	predočiti što se od djece očekuje. / Nisam terapeut, ali imam prvi kontakt s roditeljima i djecom, drugačija komunikacija od one koju kasnije imaju s terapeutima. / Svako dijete ima individualizirani pristup, koje su njegove jake strane i na kojem području je potrebno raditi.
Izazovi	Što Vam predstavlja najveći izazov u radu s Vašim štićenicima?	Roditelji. / U svakom djetetu vidim ogroman potencijal, sve više djece uključuje se u redovne programe. / Pozicija Udruge je da ne mogu naći dovoljno mogućnosti da se ostvari pomoć, podrška i stabilnost / Proces prihvaćanja roditelja da im dijete ima poteškoće.
Iskustvo s roditeljima	Možete li nam opisati (na primjeru i sl.) kakvo je Vaše iskustvo u radu s roditeljima Vaših štićenika?	Prevladava pozitivno iskustvo, kad vide tehniku rada i promjenu, s povjerenjem nastavljaju dalje rad i doma. / Roditelji ne znaju sami kako pristupiti svojoj djeci, uz našu zajedničku pomoć roditelje se usmjerava na pravi put. / Nemam iskustvo poput naših terapeuta, imam savjetodavni odnos s roditeljima u ostvarivanju prava, dajem savjete i preporuke. / Roditelji često imaju nerealna očekivanja od terapeuta, važno je da se radi i doma.
Osobno viđenje razvoja terapijskih postupaka	Kako Vi osobno vidite razvoj terapijskih postupaka u radu s djecom s razvojnim poremećajima?	Da me pita struka što točno i kako prilagoditi potrebama i vještinama djeteta. / U današnje vrijeme se i uz tehnologiju puno napreduje. / Nemamo definirane točno smjernice od provjera dijagnoze i daljnjeg postupanja, da se to posloži i da onda svi ti terapijski i dijagnostički postupci budu definirani. / <i>Neurofeedback</i> metodu koja se često koristi pomaže djeci u spektru i osobama s ADHD-om.
Poruka	Biste li nešto poručili osobama koje nisu upoznate s Vašom radnom svakodnevicom?	Dođite, uključite se i naučite kako razmišljaju, razumiju i uče djeca s autizmom. / Pozvat sve da nam se priključe i da sami vide koliko su naša djeca posebna, topla i empatična, volonteri su nam uvijek dobrodošli, škole i fakulteti koji se žele senzibilizirati. / Da provedu jedan dan ili pola dana s nama, mogu biti na mojoj radnoj poziciji ili na radnoj poziciji terapeuta. / Više razumijevanja i da se educiraju što se tiče autizma.

Kategorija Volontersko i terapijsko iskustvo

Na osnovu provedene analize odgovora na pitanja u polustrukturiranom intervjuu u sklopu ove kategorije može se zaključiti da ispitanici uglavnom imaju višegodišnje volontersko i terapijsko iskustvo, dok samo jedan ispitanik nema takvog iskustva, a riječ je o dugogodišnjem voditelju Udruge.

Istraživanjem koje su proveli Lawton i sur. (2021) dobiveni su rezultati koji pokazuju da je volontiranje povezano s povećanjem životnog zadovoljstva, boljim općim zdravstvenim stanjem te boljim mentalnim zdravljem. Sve vrste volontiranja u korelaciji su sa stvaranjem jačeg osjećaja vrijednosti stvari u životu. Jedan od razloga zašto je volontiranje važno za našu dobrobit jest taj što unosi osjećaj svrhe u naše živote.

„Bavim se 10 godina. Imam drugog iskustva s mladima s intelektualnim teškoćama i starijima (65+).“

„Evo sad je već osma godina otkako sam stupila u Udrugu. Imam iskustva kao asistent u vrtiću.“

„Terapijskog iskustva nemam jer ja nisam terapeut. Na poziciji sam izvršne direktorice. Moja profesija, moje zanimanje, tj. završena škola i edukacija nije vezana uz pomoćnička zanimanja. U direktnom radu s djecom nemam iskustva, ali imam cjeloživotno iskustvo u Udruzi. Doslovce cijeli život u radu s Udrugom znači i s osobama koje imaju određeni invaliditet i teškoću.“

„Dvije i pol godine radim, a prije toga sam godinu i pol volontirala u Udruzi. Drugog iskustva nemam osim tog volonterskog.“

Kategorija Osobna motivacija

U ovoj kategoriji nakon provedene analize intervjuja može se zaključiti da su se ispitanici u nekoj fazi života susreli s osobama s teškoćama u razvoju ili su se upoznali sa samim poremećajima iz spektra autizma što ih je motiviralo da se priključe radu Udruge. Jedan je ispitanik naglasio da je član obitelji osoba koja pripada ranjivim skupinama.

Prema Erdem (2020) i provedenom istraživanju nad roditeljima i volonterima koji su sudjelovali u ljetnom programu i radili s djecom s poremećajem iz spektra autizma proizašla su sljedeća iskustva volontera. Volonter 1 navodi kako je odlučio sudjelovati kako bi dobro upoznao autizam. Također navodi da je jako zainteresiran za autizam, ali nikada nije radio s

djetetom s autizmom i smatra da je to najbolji način da iskoristi svoj ljetni odmor. Volonter 3 kaže da ponovno ima priliku došao bi, tamo nije bilo nikakvih briga, to je bilo potpuno dobrovoljno i zbog toga se dobro osjećao. Svako postignuće kod djece s poremećajem, bilo što su postigli ili proizveli pa čak i običan zagrljaj učinili su ga zadovoljnijim i sretnijim te su to pravi razlozi zbog kojih bi se ponovo pridružio programu.

„Željela sam raditi s osobama s “posebnim potrebama”, tako se to tada zvalo.“

„Moja sestra je bila prva asistentica u nastavi jednom dječaku s poremećajem iz spektra autizma u Varaždinu pa me privuklo to što je rekla da su ta djeca posebna, drugačija, neiskvarena i tako sam krenula s volontiranjem u toj istoj Udruzi u koju je polazio i taj dječak, a u kojoj sam još i danas.“

„Prijavom na natječaj, na poziv. Kroz cijeli svoj život sam u ovom pozivu, pošto imam člana najuže obitelji koji je osoba s invaliditetom, i zapravo sam cijeli život uključena u Udrugu. Meni je sve ovo zapravo normalno i ne pravim nikakve razlike. Ja ne percipiram stvari i osobe s invaliditetom kao drugi ljudi koji nisu imali takvu priliku i doticaj tako da meni to nije ništa novo, ali kroz cijeli svoj život osjećam empatiju i mislim da je to nakon mojeg dugogodišnjeg poslovnog iskustva u poslovnom sektoru za mene bio samo prirodni slijed, životni i poslovni.“

„Studirala sam psihologiju i dosta smo pričali o autizmu, ali ja u biti autizam nikad nisam vidjela. Saznala sam od prijateljice da volontira ovdje i mislila sam da je to super prilika da dobijem neko iskustvo.“

Kategorija Metode

Analizom odgovora u sklopu kategorije Metode ispitanici su naglasili individualizirani pristup u radu s djecom koji uključuje razne prilagodbe, od okoline do same aktivnosti, kako bi se fokusiralo na područje na kojem je potrebno posebno raditi. Jedan od ispitanika naglasio je da je bitno i vizualno predočiti što se od štićenika očekuje.

Syahril Muh i Megawati (2022) navode kako se individualizirani pristup djetetu s poteškoćama iz spektra autizma može koristiti kao rješenje za poboljšanje učenja djeteta s autizmom. Rezultati istraživanja potvrdili su njihove navode. Implementiranje individualiziranog pristupa u rad s djecom s poremećajem iz spektra autizma ima značajan pozitivan učinak na proces učenja.

„Individualizirani pristup klijentima te centrirani pristup, od prilagodbe okoline do prilagodbe cijele aktivnosti.“

„Metode? Struktura samog izvođenja vježbi gdje je koncept uvijek isti, uvijek se prvo pokazuje što se radi jer je djeci jako bitno vizualno predočiti što se od njih očekuje, naravno uz najavu što slijedi, u kratkim crtama objašnjava se što i kako radimo.“

„Bez obzira što nisam terapeut imam prvi kontakt s roditeljima i djecom. To je drugačija komunikacija od one koju kasnije imaju s terapeutima. S njima neprestano izmjenjujem iskustva i uvažavamo jedni druge. Mislim da sam broj djece koja nam se prijavljuju kao i roditelji, što se broj povećava i što se neprestano vraća te što se samo dobre stvari čuju kako za naše terapeute tako i za voditelje i izvoditelje aktivnosti, sve metode koje primjenjuju bilo kroz individualni ili grupni rad su dobre. Ono što se konkretno primjenjuje u radu to je terapijski dio u koji ja ne želim ulaziti jer nisam kompetentna. Sam rezultat i zadovoljstvo naših korisnika govori o tome da su metode koje se primjenjuju ispravne i da takve trebaju i ostati.“

„Svako dijete ima individualiziran pristup što znači da uvijek napravimo procjenu djeteta, koje su njegove jake strane i na kojem području je potrebno raditi jer ne vrijedi isto pravilo za svakog. Prema tim potrebama i metodama se dijete igra, crta.“

Kategorija Izazovi

Na osnovu provedene analize intervjua može se zaključiti da zaposlenicima Udruge izazov predstavljaju roditelji te proces prihvaćanja roditelja da im dijete ima poteškoće. Jedan od ispitanika istaknuo je nedostatak podrške i stabilnosti, dok je jedan naglasio kako u svakom djetetu vidi potencijal.

Prema istraživanju Laili i sur. (2021) rezultati su pokazali da je ogromna prepreka roditeljima djece s poteškoćama iz spektra autizma to što ne znaju ništa o autizmu. Dodatno ih čini nesretnima i obeshrabruju poslovne obaveze, manjak slobodnog vremena te nerazumijevanje kolega. Većina djece s poremećajem zahtijeva neposrednu pažnju roditelja, traže stalni nadzor kako bi se osigurala njihova sigurnost što stvara dodatni stres kod roditelja.

„Roditelji.“

„Najveći izazov je što u svakom djetetu vidim ogroman potencijal i što vidim da oni mogu svladati i više. Definitivno je izazov i to što se vidi napredak djece, što se sve više djece uključuje u redovne programe.“

„Konkretno u radu s njima, ali generalno u ovoj poziciji s Udrugom, što ne mogu naći dovoljno mogućnosti da se ostvari pomoć, podrška i stabilnost koliko bi ja htjela i koliko vidim da bi se moglo i trebalo. Taj dio je izazovan.

Sam rad s korisnicima, možda to opet više osjećaju terapeuti nego ja, ali s ove moje pozicije, taj dio što vidim i znam koliko još treba pomoći, stvari koje bi trebalo poboljšati bilo tu u našem mikrosvijetu, ili prema van. To je još dodatan izazov, način na koji to posložiti.“

„Rad s roditeljima. Proces prihvaćanja roditelja da im dijete ima poteškoće.“

Kategorija Iskustva s roditeljima (štićenika)

Što se tiče roditelja uglavnom se radi o pozitivnim iskustvima, no roditelji su i sami zbunjeni i ne znaju kako se ponašati prema svojoj djeci. Ispitanici naglašavaju činjenicu o važnosti rada s djecom i izvan Udruge, kod kuće, jer se na taj način ostvaruju bolji rezultati. Jedna ispitanica navodi da ih savjetuje i upoznaje s njihovim pravima jer nije terapeut.

Yaacob i sur. (2021) navode kako se većina roditelja djece s poremećajem iz spektra autizma susreće s poteškoćama u odgoju. Provedenim istraživanjem došli su do četiri glavna problema koje imaju roditelji u odgoju djeteta s autizmom. Ti problemi su: nedovoljno znanje, psihološki stres i stigma, nedostatak podrške i prepreke u dostupnosti usluga. Navode kako neki roditelji nisu ni znali za autizam dok nisu postali roditelj djeteta s poremećajem iz spektra autizma, a sad već ti roditelji prepoznaju i ukazuju na probleme sustava.

„Iskustvo je uglavnom pozitivno. Odnos s roditeljima je otvoren. Imala sam samo par roditelja s kojima je bilo teže raditi. Iskustvo je zbilja pozitivno u velikoj većini slučajeva. Puno roditelja kad vidi odmah na prvom susretu neku od tehnika i vide odmah promjenu vrlo lako i s povjerenjem nastavljaju dalje rad i doma, ali i prenose na ostale ljude koji su s djetetom. Svaki roditelj koji želi raditi vrlo lako i dobro surađuje s terapeutom.“

„Moram priznati da bi o tome mogla puno govoriti jer često kad se i roditelji jave u našu Udrugu, ne znaju još ni sami kako kvalitetno pristupiti svojoj djeci da im što više olakšaju i omoguće kvalitetniji način života. Uz našu zajedničku pomoć roditelje se usmjerava na pravi put.“

„Ja nemam iskustvo poput naših terapeuta, s obzirom na svoju poziciju, već imam savjetodavni odnos s roditeljima u ostvarivanju prava, što mogu kod nas dobiti, postići, na koji način se mogu uključiti u naše aktivnosti. Također tu je i komunikacija vezana za poslovanje Udruge općenito. U tom odnosu mi roditeljima dajemo savjete i preporuke, jasno je da svi roditelji dođu s nekakvom težinom, da li frustracijom, tugom zbog situacije koja im

se dogodila s djetetom i koja se događa pa onda su tu razne faze od prihvaćanja do svega ostalog. Svi mi sudjelujemo u tomu pa na taj način i ja s obzirom na svoju poziciju.“

„Ja bih navela da roditelji često imaju nerealna očekivanja od terapeuta. U redu je da djeca dolaze jednom, dvaput tjedno, ali ne može terapeut sam sve napraviti. Važno je da se radi i doma.“

Kategorija Osobno viđenje razvoja terapijskih postupaka

Ispitanici se uglavnom slažu oko činjenice da nisu definirane i posložene smjernice po kojima bi se moglo kvalitetno postupati. Također navode da bi željeli da ih struka više pita što točno treba prilagoditi kako bi se pomoglo toj djeci. Jedan od ispitanika navodi kako bi današnja tehnologija mogla biti od velike pomoći u samoj terapiji.

Prema Politte i sur. (2015), poremećaji iz spektra autizma su složeni neurorazvojni poremećaji i zahtijevaju cjeloživotno liječenje. Ako se s liječenjem krene u ranoj fazi, to ima pozitivan učinak na društvenu komunikaciju osoba s poremećajem. Istraživanjem se pokazalo da su novi tretmani liječenja, a koji ciljaju na specifične neurobiološke procese u poremećaju iz spektra autizma, vrlo učinkoviti.

„Voljela bih da više struka razumije što točno znači individualni pristup prema djetetu, voljela bih ponekad da me ljudi pitaju (struka koja radi i uključena je u rad s djetetom koje je kod mene u terapiji) što točno i kako prilagoditi potrebama i vještinama djeteta.“

„Jako dobro, u današnje vrijeme se i uz tehnologiju puno napreduje.“

„U detalje pojedini postupak teško, ali barem ovo konkretno što se tiče rada s djecom s autizmom jer tu imamo najbolji uvid. S obzirom da je to poremećaj, nije bolest, ne spada ni pod socijalu ni pod zdravstvo i nemamo još definirane točno smjernice od provjera dijagnoze i daljnjeg postupanja tako da mi tu lutamo i nastojimo postići bilo na jednoj, drugoj ili trećoj strani, a i na nacionalnoj razini putem ministarstva, da se to posloži i da onda svi ti terapijski i dijagnostički postupci budu definirani, da se jasno zna gdje, kako i na koji način, kod koga se što može ostvariti.“

„Spomenula bi neurofeedback metodu koja se često koristi i popularna je jer pomaže djeci u spektru i osobama s ADHD.“

Kategorija Poruka

Poruke su gotovo identične kod svih ispitanika, a to je poziv da se barem na jedan dan uključimo u rad Udruge i da vidimo koliko su posebna njihova djeca. Zaključuje se da ljudi uglavnom nisu dovoljno educirani o poremećajima iz spektru autizma te da zbog toga uglavnom imaju neke predrasude.

U istraživanju koje je provela Erdem (2020) navodi kako su volonteri izjavili da u budućnosti svi žele ponovno sudjelovati u sličnim programima. Volonter 8 izjavljuje da bi svakako htio ponovno sudjelovati, da je to bilo jako korisno za njega, a zatim dodaje da ne samo za njega već i za obitelji i djecu s poteškoćama, a time je zapravo obuhvatio sve poruke koje komuniciraju članovi i volonteri Udruge „Pogled“.

„Da, dođite, uključite se i naučite kako razmišljaju, razumiju i uče djeca s autizmom/djeca u aspektu autizma.“

„Da, definitivno. Htjela bi ih sve pozvati da nam se priključe i da sami vide koliko su naša djeca posebna, topla i empatična, da nisu zločesta kako ih javnost inače predstavlja, nego je to totalno drugačije. Volonteri su nam uvijek dobrodošli, jer socijalizacijski program koji provodimo bazira se također na njima i bez njih se isti ne može provoditi. Uključene su i škole i fakulteti koji se žele senzibilizirati, a i sami učitelji i profesori potiču učenike i studente da se uključe u samrad i volontiranje.“

„Možda da provedu jedan dan ili pola dana s nama, mogu biti na mojoj radnoj poziciji ili na radnoj poziciji terapeuta. Mislim da takvo predstavljanje i upoznavanje javnosti sa situacijama koje prolaze roditelji i djeca pozitivno bi utjecalo kako na promjene svakog ponaosob tako i zajednice. Ljudi trebaju shvatiti i moraju biti zahvalni na ovom što imaju. Neki ljudi se bore s puno težim stvarima nego što je to kod većine nas.“

„Neka pokažu malo više razumijevanja i da se educiraju što se tiče autizma. Da sljedeći put kad vide dijete na plaži da se vrti i baca kamenčiće, neka ne pripišu to tome da je dijete razmaženo, neodgojeno, zločesto nego da stvarno ima takvu potrebu. To su stereotipi i ne treba osuđivati takve roditelje jer njima je i ovako dovoljno teško i bar da imaju razumijevanja za njih.“

Bilješke istraživača prikupljene tijekom provedbe intervjua prikazane su u Tablici 4.

Tablica 4: Obilježja provedbe empirijskog istraživanja (N = 4)

Obilježje	Opis
Provedba empirijskog istraživanja (metode, instrumentarij)	- obrazac dobrovoljnog informiranog pristanka ispitanika - <i>photovoice</i> (digitalni obrazac iskustvenog dnevnika ispitanika) - polustrukturirani intervjui (uvodni dio je tonski zabilježen; zbog kratkoće vremena odvojenog za istraživanje, ispitanici su na pitanja glavnog dijela otisnutog Protokola skupno odgovarali metodom papir-olovka)
Istraživač/voditelj intervjua	Istraživači su radili u paru; jedna osoba je vodila intervjui, druga osoba je tonski snimala te vodila bilješke
Protokol intervjua	Polustrukturiran
Broj ispitanika	N = 4 (Ž = 4)
Trajanje intervjua	Ukupno trajanje: 42' 41''
Pitanja	7 (prethodno definirana u protokolu)
Odbijanje/izbjegavanje davanja odgovora	Na sva pitanja je odgovoreno.
Bilješke (znaci sugovorne neverbalne komunikacije)	Prevladava pozitivna atmosfera, kod nekih ispitanica se osjeti mala nelagoda i nesigurnost u odgovoru, potrebno im je vrijeme da razmisle o odgovoru. Kod svih ispitanika vidljive su spontane reakcije poput osmijeha, dizanja obrva, trljanja ruku, govor prate pokretima ruku, diranje i zabacivanje kose, ostvaruju kontakt očima. Pozitivno uzbuđenje, trema, podrhtavanje u glasu.
Etičnost procedure	Ispitanici su dali pisani informirani pristanak; poštovana anonimnost i povjerljivost u svakoj fazi istraživanja.

7. ZAKLJUČAK

Svrha ovog rada je steći dublji uvid i potpunije razumijevanje iskustva članova terapijske Udruge za autizam „Pogled“ u njihovom institucionalnom radu u radu s djecom s poremećajem iz spektra autizma, temeljem samopercepcije osobnih doživljaja u radu i nekih formalnih i neformalnih aspekata pružanja podrške. Uz triangulacijski pristup (metoda) tijekom lipnja 2021. godine provedeno je empirijsko istraživanje na namjernom uzorku (N=4; Ž=4) uz pomoć kvalitativnih istraživačkih metoda *photovoice* i polustrukturirani intervjui.

Temeljem svega prethodno navedenog, na uvodno postavljena istraživačka pitanja, dobiveni su odgovori koji su najvećim dijelom sukladni konzultiranoj literaturi. Dio rezultata koji se djelomice razlikuje odnosi se na iskaze ispitanika o uspješnom poticanju djece s poremećajima iz spektra autizma na grupni rad pri čemu se kod štićenika postiže određeni stupanj samokontrole i samoregulacije. Jednako tako se na razini ovog uzorka samopercepcijom pokazalo kako obrazovne ustanove i centri nisu dovoljno informirani o načinima učenja i pravima djece s poremećajem iz spektra autizma. Nadalje, dobiveni rezultati na razini ovog uzorka ukazuju kako se iskustvena perspektiva ispitanika pokazala u velikoj mjeri homogenom u odnosu na identificiranje točaka snage, i to: intrinzičnu motivaciju, snažan osjećaj zajedništva, usmjerenost na postizanje ciljeva i pozitivno prihvaćanje radnih izazova. Analiza slabih točaka stavila je naglasak na potrebu pojačane suradnje s roditeljima, ali i na potrebu glasnijeg identificiranja još uvijek prisutnih društvenih barijera te jačanje senzibilizacije i kompetencija kako u javnosti tako i u struci.

Svrha rada je ostvarena i u kontekstu društveno korisnog učenja i jačanja komunikacijskih kompetencija usmjerenosti na druge te je demonstrirano povećanje društvenog i kulturnog kapitala studenata istraživača, (čemu u prilog govori i dodijeljena Rektorova nagrada za najbolji studentski rad). Stoga se ovakav način postizanja ishoda učenja na diplomskom studiju odnosa s javnostima može smatrati primjerom dobre prakse.

Doprinos ovog rada se može sagledati i u većoj vidljivosti institucionalnih aktivnih resursa u pružanju podrške i osiguranju dobre kvalitete života ranjivih skupina. S obzirom na oskudnost istraživanja temeljenih na iskustvenoj perspektivi pomoćnih profesija, dobiveni rezultati na ovom uzorku mogu doprinijeti novim spoznajama u ovom području, a budućim istraživačima se mogu preporučiti daljnja kompleksnija istraživanja u ovom području, kako u okviru struke rada s djecom s poremećajima iz spektra autizma tako i u akademskim okvirima.

8. LITERATURA

A. Knjige

1. Abbott, Pamela; Meerabeau, Liz. 1998. *The Sociology of the Caring Professions*. UCL Press, Taylor & Francis Group.
2. Ajduković, Marina; Ajduković, Dean. 1996. *Pomoć i samopomoć u skrbi za mentalno zdravlje pomagača*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
3. Ajduković, Marina; Cajvert, Lilja. 2004. *Supervizija u psihosocijalnom radu*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
4. Bujas Petković Zorana; Frey Škrinjar, Jasmina. 2010. *Poremećaji autističnog spektra*, Školska knjiga, Zagreb
5. Cepanec, Maja; Šimleša, Sanja; Stošić, Jasmina. 2015. *Rana dijagnostika poremećaja iz autističnog spektra – teorija, istraživanja i praksa*, “Naklada Slap”
6. Chevalier, Jaques; Buckles, Daniel. 2013. *Participatory action research: Theory and methods for engaged inquiry*. Abingdon: Routledge.
7. Freire, Paulo. 1972. *Pedagogy of the oppressed*. New York, NY: Penguin Books.
8. Goreman, George; Clayton, Peter. 2004. *Qualitative Research for the Information Professional*. Dostupno na: <https://doi.org/10.29085/9781856047982>, pristupljeno: 28.4.2022.
9. Gubrium, Aline; Harper, Krista. 2013. *Participatory visual and digital methods*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press. Dostupno na: <https://doi.org/10.4324/9781315423012>, pristupljeno: 28.4.2022.
10. Halmi, Aleksandar. 2005. *Kvalitativna istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*. Naklada Slap. Zagreb.
11. Kanner, Leo. 1973. *Childhood psychoses: Initial studies and new insights*. Washington, DC: V. H. Winston & Sons

12. Latz, Amanda (2017). PhotoVoice research in education and beyond: A practical guide from theory to exhibition. New York, NY: Routledge. Dostupno na: <https://doi.org/10.4324/9781315724089>, pristupljeno: 20.4.2022.
13. Ledić, Jasminka. 2001. Biti volonter/volonterka? Istraživanje uključenosti građana u civilne inicijative u zajednici kroz volonterski rad. Rijeka: SMART – Udruga za razvoj civilnog društva.
14. Leutar, Zdravka; Buljevac, Marko. 2020. *Osobe s invaliditetom u društvu*. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada
15. Mejovšek, Milko. 2005. *Metode znanstvenog istraživanja*. Naklada Slap, Jastrebarsko
16. Patton, Michael. 1990. *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Sage. Newbury Park, CA.
17. Prskalo, Ivan. 2004. *Osnove kineziologije*. Udžbenik za studente učiteljskih škola. Petrinja: Visoka učiteljska škola.
18. Šuvak, Dragica. 2004. *Terapijsko jahanje: pedagoško-preventivni program*. Osijek: Grafika.
19. Šuvak, Dragica. 2001. *Konjaništvo za osobe s invaliditetom: priručnik za terapijsko jahanje*. Osijek: Čarolija.
20. Tkalac Verčić, Ana; Sinčić Ćorić, Dubravka; Pološki Vokić, Nina. 2011. *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada u društvenim istraživanjima*. Zagreb: M.E.P.
21. Wicks-Nelson Rita; Israel C. Allen. (2021). *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja djece i adolescenata*, str. 303-329., Naklada slap

B. Časopisi

22. Adler, Patricia; Adler, Peter. 1998.: Observational Techniques. u: *N. Denzin I Y. S. Lincoln Collecting and Interpreting Qualitative Materials*, str. 79-110., London: Sage. Dostupno na: <https://psycnet.apa.org/record/1994-98625-022>, pristupljeno: 25.4.2022.

23. Adrien, Jean Louis; Lenoir, Pascal; Martineau, Joelle; Perrot, Anne; Hameury, Laurence; Larmande Claudine; Sauvage Dominique; 1993. Blind ratings of early symptoms of autism based upon home movies. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 32, 617-626, Dostupno na: [https://www.jaacap.org/article/S0890-8567\(09\)65273-4/pdf](https://www.jaacap.org/article/S0890-8567(09)65273-4/pdf), pristupljeno: 27.4.2022.
24. Asarnow, Robert Franklin; Kernan, Claire. 2008. Childhood schizophrenia. In T. P. Beauchine & S. P. Hinshaw (Eds.), *Child and adolescent psychopathology*. New York: John Wiley & Sons. Dostupno na: [10.1007/p100010685](https://doi.org/10.1007/p100010685), pristupljeno: 25.4.2022.
25. Bagarić, Željka. 2021. Inclusive Journalist Education in Croatia: Transformative Potential of Media. *Proceedings of The 3rd International Conference on Future of Social Sciences*, 35-46. Dostupno na: <https://www.dpublication.com/wp-content/uploads/2021/02/22-1072.pdf>, pristupljeno 14. travnja 2022.
26. Baranek, Grace. 1999. Autism during infancy. A retrospective video analysis of sensory-motor and social behaviors at 9-12 months of age. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 29, 213-224. Dostupno na: [10.1023/a:1023080005650](https://doi.org/10.1023/a:1023080005650), pristupljeno: 3.5.2022.
27. Baron-Cohen, Simon; Swettenham, John. 1997. Theory of mind in autism: Its relationship to executive functions and central coherence. In D. J. Cohen & F. R. Volkmar (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders*. New York: John Wiley. Dostupno na: https://www.academia.edu/19270930/Theory_of_mind_in_autism_Its_relationship_to_executive_function_and_central_coherence, Pristupljeno: 12.5.2022.
28. Bass, Margaret; Duchowny, Catherine; Liabre, Maria. 2009. The effect of therapeutic horseback riding on social functioning in children with autism, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39(9), 1261-1267. doi: [10.1007/s10803-009-0734-3](https://doi.org/10.1007/s10803-009-0734-3), pristupljeno: 15. travnja 2022.
29. Bauminger, Nirit; Solomon, Marjorie; Aviezer, Anat; Heung, Kelly; Brown, John; Rogers, Sally. 2008. Friendship in high-functioning children with autism spectrum disorder: mixed and non-mixed dyads. *Journal of autism and developmental disorders*,

- 38(7), 1211–1229. <https://doi.org/10.1007/s10803-007-0501-2>, pristupljeno: 13.5.2022.
30. Baweja, Raman; Sierra, Brown; Edwards, Erin; Murray, Michael. 2021. COVID-19 Pandemic and Impact on Patients with Autism Spectrum Disorder, *Springer Science+Business Media, LLC*, Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s10803-021-04950-9>, pristupljeno: 7.5.2022.
31. Ben-Sasson, Ayelet; Hen, Liat; Fluss, Ronen; Cermak, Sharon; Engel-Yeger, Batya; Gal, Eynat. 2009. A meta-analysis of sensory modulation symptoms in individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and developmental disorders*, 39, 1-11. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18512135/>, pristupljeno: 29.4.2022.
32. Bodfish, James; Symons, Frank; Parker, Dawn; Lewis, Mark. 2000. Varieties of repetitive behaviour in autism: Comparisons to mental retardation. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 30, 237-243. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11055459/>, pristupljeno: 3.5.2022.
33. Bratković, Daniela; Rožman, Bojana. 2006. Čimbenici kvalitete življenja osoba s intelektualnim teškoćama, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 42(2), 101-111. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/27279>, pristupljeno: 8.4.2022.
34. Broach, Ellen; Dattilo, John. 1996. Aquatic therapy: A viable therapeutic recreation intervention. *Therapeutic Recreation Journal*, 30(3), 213-229. Dostupno na: https://www.bctra.org/wp-content/uploads/tr_journals/1204-4720-1-PB.pdf, pristupljeno: 2.5.2022.
35. Browder, Diane; Wakeman, Shawnee; Flowers, Claudia; Rickelman, Robert; Pugalee, Dave. 2001. Creating Access to the General Curriculum With Links to Grade-Level Content for Students With Significant Cognitive Disabilities: An Explication of the Concept, *The journal of special education vol. 41/no. 1/2007/pp.* 2–16, dostupno na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ762919.pdf>, pristupljeno: 25.5.2022.
36. Burrell, Teresa. 2012. Parents' Involvement in ASD Treatment: What Is Their Role?. *Cognitive and Behavioral Practice - COGN BEHAV PRACT.* 19. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2011.04.003>. Pristupljeno: 12.4.2022.

37. Castleden, Heather; Garvin, Theresa; Huu-ay-aht, First Nation. 2008. Modifying PhotoVoice for community-based participatory Indigenous research. *Social Science & Medicine*, 66, 1393–1405. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.11.030>, Pristupljeno: 18.4.2022.
38. Chawarska, Katarzyna; Shic, Frederick. 2009. Looking but not seeing: A typical visual scanning and recognition of faces in 2 and 4 year old children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39, 1663-1672. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19590943/>, Pristupljeno: 19.5.2022.
39. Chiarotti, Flavia; Venerosi, Aldina. 2020. Epidemiology of Autism Spectrum Disorders: A Review of Worldwide Prevalence Estimates Since 2014. *Reference Center for the Behavioural Sciences and Mental Health*, Italian National Institute of Health. Dostupno na: [10.3390/brainsci10050274](https://doi.org/10.3390/brainsci10050274), pristupljeno: 28.5.2022.
40. Corbett, Blythe; Gunther, Joan. 2011. Autism spectrum disorders. In S. Goldstein & C. R. Reynolds (Eds.), *Handbook of neurodevelopmental and genetic disorders in children*. New York: Guilford Press. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26419766/>, pristupljeno: 17.5.2022.
41. Da Silva, Rodrigues; Patricia Maria; dos Santos de Albuquerque, Maria Cicera; Zeviani Brêda, Mércia; de Souza Bittencourt, Ivanise Gomes; de Melo, Givânia Bezerra; de Araujo Leite, Alana. 2017. Self-care of a child with autism spectrum by means of Social Stories, *Universidade Federal de Alagoas*, Maceió, Brazil. Dostupno na: <https://www.scielo.br/j/ean/a/TwTJKc4xs4dY5hdjxdv6yVs/?format=pdf&lang=en>, pristupljeno: 29.4.2022.
42. Dahary, Hadas; Rimmer, Charlotte; Kaedbey, Mira. 2022. A Systematic Review of Shared Social Activities for Children on the Autism Spectrum and Their Peers. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s40489-022-00322-w>, pristupljeno: 6.5.2022.
43. Dammeyer, Jaspén; Chapman, Madleine. 2018. A national survey on violence and discrimination among people with disabilities. *BMC Public Health* 18:355 Dostupno na: <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5277-0>, pristupljeno: 15.4.2022.

44. DaWalt, Leann; Hickey, Emily; Hudock, Rebekah; Esler, Amy; Mailick, Marsha. 2021. Impact of Working Together for adults with autism spectrum disorder: a multifamily group intervention, *Smith DaWalt et al. J Neurodevelop Disord* 13:44. Dostupno na: <https://doi.org/10.1186/s11689-021-09395-w>, pristupljeno: 17.5.2022.
45. Dawson, Geraldine; Faja, Susan. 2008. Autism spectrum disorders: A developmental perspective. In T. P. Beauchine & S. P. Hinshaw (Eds.), *Child and adolescent psychopatology*. New York: John Wiley & Sons. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/B978-012370877-9.00016-5>, pristupljeno: 24.5.2022.
46. Dawson, Geraldine; Toth, Karen. 2006. Autism spectrum disorders. In D. Cicchetti & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopatology (Vol. 3)*. NJ: John Wiley & Sons. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781119125556.devpsy303>, pristupljeno: 14.4.2022.
47. Elliott, Junior Reed; Dobbin, Anjanette; Rose Gordon; Soper Henry. (1994). Vigorous, aerobic exercise versus general motor training activities: effects on maladaptive and stereotypic behaviors of adults with both autism nad mental retardation. *Journa of Autism and Developmental Disorders*, 24(5), 565-576., DOI: [10.1007/BF02172138](https://doi.org/10.1007/BF02172138) , pristupljeno: 25. travanj 2022.
48. Erdem, Hatice. 2020. Perspectives of volunteer pre-service teachers and parents on a summer program for children with autism spectrum disorders, *European Journal of Special Education Research*, <http://dx.doi.org/10.46827/ejse.v6i2.3193>, pristupljeno: 20.5.2022.
49. Fournier, Kimberly; Hass, Criss; Naik, Sagar; Lodha, Neha; Cauraugh, James. 2010. Motor coordination in autism spectrum disorders: A synthesis and meta-analysis. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40, 1227-1240. dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10803-010-0981-3>, pristupljeno: 15.5.2022.
50. Frith, Uta. 2004. Emmanuel Miller lecture: Confusions and controversies about Asperger syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 672-686. Dostupno na: <https://acamh.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1469-7610.2004.00262.x>, pristupljeno: 18.5.2022.

51. Garcia-Villamisar D.; Dattilo, J. 2010. Effects of a leisure programme on quality of life and stress of individuals with ASD. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54(7), 611-619. Dostupno na: <https://10.1111/j.1365-2788.2010.01289.x>., pristupljeno: 27.4.2022.

52. Grandin, Temple. 1997. A personal perspective on autism. In D. J. Cohen & F. R. Volkmar (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders*. New York: John Wiley. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/329162351_Autism_A_personal_perspective, pristupljeno: 14.5.2022.

53. Griffiee, Dale. 2005. Research Tips: Interview Data Collection. *Journal of Developmental Education*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/234757803_Research_Tips_Interview_Data_Collection, pristupljeno: 19.4.2022.

54. Happe, Franceska; Briskman, Jacqueline; Frith, Uta. 2001. Exploring the cognitive phenotype of autism: Weak „central coherence“ in parents and siblings of children with autism: I. Experimental tests. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42, 299-307. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11321199/> , pristupljeno: 11.5.2022.

55. Hergenrather, Kenneth; Rhodes, Scott; Cowan, Chriss; Bardoshi, Gerta; Pula, Sara. 2009. Photovoice as community-based participatory research: A qualitative review. *American Journal of Health Behavior*, 33, 686–698. Dostupno na: <https://doi.org/10.5993/AJHB.33.6.6>, pristupljeno: 16.4.2022.

56. Honey, Emma; McConachie, Helen; Randle, Val; Shearer, Heather; Le Couteur, Ann. 2008. One-year change in repetitive behaviours in young children with communication disorders including autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38, 1439-1450. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10803-006-0191-1>, pristupljeno: 21.5.2022.

57. Howlin, Patricia; Goode, Susan; Hutton, Jane; Rutter, Michael. 2004. Adult outcome for children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 212,229. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/14982237/>, pristupljeno: 19.5.2022.

58. Huang, Chi Ching.; Kang, Li Ju. 2021. Participation in Play and Leisure Activities of Young Children with Autism Spectrum Disorder and Typically Developing Children in Taiwan: A Preliminary Study. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2021, 18, 5787. Dostupno na: <https://doi.org/10.3390/ijerph18115787>, pristupljeno: 21.5.2022.
59. Ivančević, Iva; Šamec, Kristijan; Bagarić, Željka. 2022. Experiential Learning of Croatian Public Relations' Graduate Students by Doing Ethnographic Research in The Helping Professions. *EDULEARN22 Conference Proceedings* /Ed. Gómez Chova, L. ; López Martínez, A. ; Candel Torres, I. (in publication).
60. Kanne, Stephen; Gerber, Andrew; Qirnbach, Linda; Sparrow, Sara; Cicchetti, Domenic; Saulnier, Celine. 2010. The role of adaptive behavior in autism spectrum disorders: Implications for functional outcome. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, November 2. Dostupno na: [10.1007/s10803-010-1126-4](https://doi.org/10.1007/s10803-010-1126-4), pristupljeno: 25.4.2022.
61. Kemmis, Stephen; McTaggart, Robin. (2005). Participatory action research: Communicative action and the public sphere. In N. K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.), *The Sage handbook of qualitative research* (3rd ed., pp. 559–603). Thousand Oaks, CA: Sage. Dostupno na: <https://psycnet.apa.org/record/2005-07735-023>, pristupljeno: 25.5.2022.
62. Kenworthy, Lauren; Case, Laura; Harms, Madeline; Martin, Alex; Wallace, Gregory. 2010. Adaptive behavior ratings correlate with symptomatology and IQ among individuals with high-functioning autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40, 416-423. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19949846/>, pristupljeno: 22.5.2022.
63. Kolvin, Ian. 1971. Psychoses in childhood – a comparative study. In M. Rutter (Ed.), *Infantile autism: Concepts, characteristics and treatments*. London: Churchill-Livingstone. Dostupno na: <https://www.kolvinpsych.net/chapter/233/psychoses-childhood-comparative-study>, pristupljeno: 13.5.2022.
64. Krmpotić, Jelena. 2013. Osnove o terapijskom jahanju. U: *Ivanković, Caput Jogunica, Ramljak (ur.) Jahanje (str. 156-161)*. Zagreb: Hrvatska Olimpijska akademija i Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na:

- <https://core.ac.uk/download/pdf/198110732.pdf>, pristupljeno: 17.4.2022.
65. Laili, Nurdyana; Wan Arnidawati, Abdullah; Toran, Hasnah; Amin, Sofia; Alias, Roslinda. 2021. Challenges and Support for Parents of Children With Autism Spectrum Disorder at Work. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 11(12), 655-669. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBSS/v11-i12/11804>, pristupljeno: 21.4.2022.
 66. Lawton, Ricky; Gramatki, Iulian; Watt, Will; Fujivara, Daniel. 2021. Does Volunteering Make Us Happier, or Are Happier People More Likely to Volunteer? Addressing the Problem of Reverse Causality When Estimating the Wellbeing Impacts of Volunteering. *Journal of Happiness Studies*, 22, 599–624. <https://doi.org/10.1007/s10902-020-00242-8>, pristupljeno: 19.4.2022.
 67. Liebenberg, Linda. (2018). Thinking Critically About Photovoice: Achieving Empowerment and Social Change. *International Journal of Qualitative Methods*, vol. 17 (1-9). Dostupno na: <https://doi.org/10.1177%2F1609406918757631>, pristupljeno: 25.5.2022.
 68. Liebenberg, Linda; Sylliboy, Arnold; Davis-Ward, Doreen; Vincent, Amber. 2017. Meaningful engagement of Indigenous youth in PAR: The role of community partnerships. *International Journal of Qualitative Methods*, 16, 1–16. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177%2F1609406917704095>, pristupljeno: 25.5.2022.
 69. Lisak, Natalija; Keller, Luka; Kranjčec, Jozefina. 2019. Unapređenje kvalitete života djece i odraslih osoba s tjelesnim invaliditetom – uloga nevladinog sektora u razvoju socijalnih usluga u zajednici, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb, Hrvatska, dostupno na: <https://www.bib.irb.hr/1050477>, pristupljeno 2.6.2022.
 70. Loveland, Kathereen; Tunali-Kotoski, Belgin. 1997. The school-age child with autism. In D. J. Cohen & F. R. Volkmar (Eds.), *Handbook of pervasive and developmental disorders*. New York: John Wiley. Dostupno na: <https://doi.org/10.1002/9780470939345.ch9>, pristupljeno: 11.4.2022.
 71. Marenco, Stefano; Weinberger, Daniel. 2000. The neurodevelopmental hypothesis of

- shizophrenia: Following a trail of evidence from cradle to grave. *Development and Psychopathology*, 12, 501-527. Dostupno na: <https://doi.org/10.1017/S0954579400003138>, pristupljeno: 28.4.2022.
72. Miholić, Srna Jenko; Horvat, Vatroslav. 2014. Terapijsko jahanje – kineziološka aktivnost i sadržaj za djecu, učenike i mladež s teškoćama u razvoju i ponašanju te za osobe s invaliditetom, 23. *ljetna škola kineziologa Republike Hrvatske - Kineziološke aktivnosti i sadržaji za djecu, učenike i mladež s teškoćama u razvoju i ponašanju te za osobe s invaliditetom*, Zagreb: Hrvatski kineziološki savez, str.325-328. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/310018495_Terapijsko_jahanje_-_kinezioloska_aktivnost_i_sadrzaj_za_djecu_ucenike_i_mladez_s_teskocama_u_razvoju_i_ponasanju_te_za_osobe_s_invaliditetom, pristupljeno: 29.4.2022.
73. Mirenda, Pat; Smith, Isabel; Vaillancourt, Tracy, Georgiades, Stelios; Duku, Eric; Szatmari, Peter. 2010. Validating the Repetitive Behavior Scale-R in young children with autism spectrum behavior. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40, 1521-1530. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10803-010-1012-0>, pristupljeno; 29.4.2022.
74. Mitchell, Creina. (2015). Looking at showing: On the politics and pedagogy of exhibiting in community-based research and work with policy makers. *Educational Research for Social Change*, 4, 48–60. Dostupno na: <https://www.proquest.com/docview/1734621552>, pristupljeno: 28.4.2022.
75. Must, Aviva; Phillips, Sarah; Curtin, Carol; Bandini, Linda. 2015. Barriers to Physical Activity in Children With Autism Spectrum Disorders: Relationship to Physical Activity and Screen Time. *Journal of physical activity & health*. 12. Dostupno na: [10.1123/jpah.2013-0271](https://doi.org/10.1123/jpah.2013-0271), pristupljeno: 26.4.2022.
76. Nykiforuk, Candace; Vallianatos, Helen; Nieuwendyk, Laura. 2011. Photovoice as a method for revealing community perceptions of the built and social environment. *International Journal of Qualitative Research*, 10, 103–124. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177%2F160940691101000201>, pristupljeno: 15.5.2022.
77. Oriol, Kathrin; George Cheryl; Peckus, Rebecca; Semon, Amanda. 2011. The effects of aerobic exercise on academic engagement in young children with autism spectrum

- disorder. *Pediatric Physical Therapy Journal*, 23(2), 187-193. Dostupno na: [10.1097/PEP.0b013e318218f149](https://doi.org/10.1097/PEP.0b013e318218f149), pristupljeno: 01.5.2022.
78. Ozgen, Heval; Hop, Jane; Hox, John; Beemer, Frits; van England, Herman. 2010. Minor physical anomalies in autism: A meta-analysis. *Molecular Psychiatry*, 15, 300-307. Dostupno na: <https://www.nature.com/articles/mp200875>, pristupljeno: 3.5.2022.
79. Paraskevi, Glykaki. 2021. The Inclusion of Children with Autism in the Mainstream School Classroom. Knowledge and Perceptions of Teachers and Special Education Teachers. *Open Access Library Journal*, 8: e7855. Dostupno na: <https://doi.org/10.4236/oalib.1107855>, pristupljeno: 3.5.2022.
80. Petričević, Dušan. 2011. Prilog raspravi o profesiji: andragog. *Andragoški glasnik* 15, 1, 11-28. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/105156>, pristupljeno: 3.5.2022.
81. Ploog, Bertram. 2010. Stimulus overselectivity four decades later: A review of the literature and its implications for current research in autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40, 1332-1349: Dostupno na <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20238154/>, pristupljeno: 13.4.2022.
82. Politte Laura C.; Yamini Howe; Lisa Nowinski; Michelle Palumbo; Christopher J. McDougale. 2015. Child and Adolescent Psychiatry: Evidence-Based Treatments for Autism Spectrum Disorder, *Current Treatment Options in Psychiatry (2015)* 2:38–56. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40501-015-0031-z>, pristupljeno: 12.4.2022.
83. Ricijaš, N., Huić, A., Branica, V. 2007. Zadovoljstvo studijem i samoprocjena kompetentnosti. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 42, 2, 51-68. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/16740>, pristupljeno: 3.4.2022.
84. Rogers, Sally; Hepburn, Susan; Stackhouse, Tracy; Wehner, Elizabeth. 2004. Imitation performance in toddlers with autism and those with other developmental disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44, 763-781. Dostupno na: https://www.academia.edu/2009662/Imitation_performance_in_toddlers_with_autism_and_those_with_other_developmental_disorders, pristupljeno: 12.4.2022.

85. Rutgers, Anna; Bakersman-Kranenburg, Marian.; van Ijzendoorn, Marinus; Swinkels, Sophie; van Daalen, Emma; Dietz, Claudine. 2007. Autism, attachment and parenting: A comparison of children with autism spectrum disorder, mental retardation, language disorder, and non-clinical children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1123-1134. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10802-007-9139-y>, pristupljeno: 27.4.2022.
86. Rutgers, Anna; Bakersman-Kranenburg, Marian.; van Ijzendoorn, Marinus; van Berckelaer-Onnes, Ina. 2004. Autism and attachment: A meta-analytic review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 859-870. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.t01-1-00305.x>, pristupljeno: 27.4.2022.
87. Sangster Jokić, Claire; Bartolac, Andreja., 2018. Iskustvo stresa i mentalno zdravlje osoba s tjelesnim invaliditetom: Perspektiva manjinskog stresa. *Socijalna psihijatrija*, vol. 46, br. 1, str. 26-57., Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/200578> , pristupljeno 13.4.2022.
88. Sheinkopf, Stephen; Munday, Peter; Oller, Kimbrough; Steffens, Michelle. 2000. Vocal atypicalities of preverbal autistic children. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 30, 345-354. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1005531501155>, pristupljeno: 15.4.2022.
89. Shoener, Rachel Freret; Kinnealey, Moya; Koenig, Kristie. 2008. You Can Know Me Now If You Listen: Sensory, Motor, and Communication Issues in a Nonverbal Person With Autism. *American journal of occupational therapy*. Dostupno na: <https://doi.org/10.5014/ajot.62.5.547>, pristupljeno: 12.5.2022.
90. Sorensen, Carl; Zarrett, Nicole. 2014. Benefits of physical activity for adolescents with autism spectrum disorder: a comprehensive review. *Review Journals of Autism and Developmental Disorders*, 1(4), 344-353. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40489-014-0027-4>, pristupljeno: 30.4.2022.
91. Stone, Wendy. 1997. Autism in infancy and early childhood. . In D. J. Cohen & F. R. Volkmar (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders*. Dostupno na: <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070159>, pristupljeno: 28.4.2022.

92. Syahril Muh, Abdul; Megawati, Much. 2022. Individual Approach in Improving the Compliance of the Learning Process of Children With Special Needs in Autism in SLB Asuhan Kasih, Kupang City, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 479. Dostupno na: <https://www.atlantispress.com/article/125945147.pdf>, pristupljeno: 13.4.2022.
93. Turner, Michelle. 1999. Annotation: Repetitive behaviour in autism: A review of psychological research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40, 839-849. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10509879/>, pristupljeno: 19.4.2022.
94. Turner, Daniel. 2010. Qualitative interview design: A practical guide for novice investigators. *The qualitative report* 15, str. 754-760. Dostupno na: <http://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1178&context=tqr>, pristupljeno: 19.4.2022.
95. Volkmar, Fred; Klin, Ami. 2000. Pervasive developmental disorders. In B. J. Sadock & V. A. Sadoc (Eds.), *Comprehensive textbook of psychiatry (Vol. II)*. Dostupno na: <https://doi.org/10.1046/j.0021-9630.2003.00317.x>, pristupljeno: 11.5.2022.
96. Volkmar, Fred; Klin, Ami.; Carter, Anthony; Grossman, Phillip. 1997. Social development in autism. In D. J. Cohen & F. R. Volkmar (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders*. Dostupno na: <https://doi.org/10.1002/9780470939345.ch11>, pristupljeno: 18.4.2022.
97. Volkmar, Fred; Klin, Ami.; Shultz, Robert 2005. Pervasive developmental disorders. In B. J. Sadock & V. A. Sadoc (Eds.), *Comprehensive textbook of psychiatry (Vol. II)*. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9780470939345>, pristupljeno: 13.4.2022.
98. Wang, Caroline. 1999. Photovoice: A participatory action research strategy applied to women's health. *Journal of Women's Health*, 8, 185–192. Dostupno na: <https://www.liebertpub.com/doi/10.1089/jwh.1999.8.185>, pristupljeno: 13.4.2022.
99. Wang, Caroline; Burris, Mary Anne. 1994. Empowerment through PhotoNovella: Portraits of participation. *Health Education Quarterly*, 21, 171–186. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177%2F109019819402100204>, pristupljeno: 13.4.2022.

100. Wellmann, Henry. 1993. Early understanding of mind: The normal case. In S. Baron-Cohen, H. Tager-Flusberg & D. J. Cohen (Eds.), *Understanding other minds*, Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF03173169>, pristupljeno: 14.4.2022.
101. Werner, Emily; Dawson, Geraldine; Osterling, Julie; Dinno, Nuha. 2000. Brief report: Recognition of autism spectrum disorder before one year of age: A retrospective study based on videotapes. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 30, 157-162. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1005463707029>, pristupljeno: 14.5.2022.
102. Williams, David; Botting, Nicola; Boucher, Jill. 2008. Language in autism and specific language impairment: Where are the links?, *Psychological Bulletin*, 134, 944-963. Dostupno na: <https://doi.apa.org/doi/10.1037/a0013743>, pristupljeno: 26.4.2022.
103. Yaacob, Wan Natrach; Yaacob, Lili Husniati; Muhamad, Rosediani; Zulkifli, Maryam. 2021. Behind the Scenes of Parents Nurturing a Child with Autism: A Qualitative Study in Malaysia. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2021, 18, 8532. Dostupno na: <https://doi.org/10.3390/ijerph18168532>, pristupljeno: 13.4.2022.
104. Yerys, Benjamin; Hepburn, Susan; Pennington, Bruce; Rogers, Sally. 2007. Executive function in preschoolers with autism: Evidence consistent with a secondary deficit. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 307, 1068-1079. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10803-006-0250-7>, pristupljeno: 26.4.2022.
105. Žižak, Antonija. (1999): Pitanja profesionalne etike – jedno od temeljnih pitanja profesionalnog identiteta. *Kriminologija i socijalna integracija*, 7, 1, 41-46. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/94234>, pristupljeno: 13.4.2022.
106. Žižak, Antonija. (2014): Simboličke i stvarne granice socijalne pedagogije u Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 22, 1, 153-181. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/195894>, pristupljeno: 13.4.2022.

C. Kvalifikacijski radovi

107. Aničić, Ivo. 2016. *Prilagodba tjelesnih aktivnosti djeci s autizmom*, Diplomski rad,

- Kineziološki fakultet, Zagreb. Dostupno na: <https://repositorij.kif.unizg.hr/islandora/object/kif:323>, pristupljeno: 27. travanj 2022.
108. Baldaš, Melita. 2021. *Inkluzija djece s teškoćama predškolske dobi i razvoj usluga podrške na području grada Velike Gorice*, Završni specijalistički rad, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, dostupno na: <https://repositorij.erf.unizg.hr/islandora/object/erf%3A1084/datastream/PDF/view>, pristupljeno: 11.6.2022.
109. Brdar, Silvia. 2018. *Prikaz volonterskog iskustva u radu s djecom u Centru za autizam*. Završni rad, Učiteljski fakultet u Rijeci, dostupno na: <https://repository.ufri.uniri.hr/islandora/object/ufri:237/datastream/PDF/download>, pristupljeno: 3.6.2022.
110. Damijanić, Tamara. 2022. *Podrška za obitelj u lokalnoj zajednici Pazinštine*, Završni specijalistički rad, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, dostupno na: <https://repositorij.erf.unizg.hr/islandora/object/erf%3A1097/datastream/PDF/view>, pristupljeno: 5.6.2022.
111. Kolar, Martina. 2015. *Autizam kod djece školske dobi*. Diplomski rad. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet. Dostupno na: <https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A1069/datastream/PDF/view>, pristupljeno: 28.5.2022.
112. Kučina, Ivana; Dabo, Krešimir. 2021. *Odnosi s javnošću u hrvatskim neprofitnim organizacijama na primjeru udruga osoba s invaliditetom*, UDK 659.4:347.471-056.26, Stručni rad, suvremene TEME 12., br. 1, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/390770>, pristupljeno: 10.6.2022.
113. Mihanović, Vesna. 2019. *Primjena članka 19. Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom iz perspektive osoba s intelektualnim teškoćama*. Doktorska disertacija. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <https://repositorij.erf.unizg.hr/islandora/object/erf:521>, pristupljeno: 10. travanj 2022.
114. Žentil Barić, Žozefina. 2016. *Primjena intervjua kao istraživačke metode u*

knjižničarstvu, Diplomski rad, Sveučilište u Zadru. Dostupno na: <https://repositorij.unizd.hr/islandora/object/unizd:155>, pristupljeno: 20. svibnja 2022.

D. Mrežni izvori

115. Etički kodeks volontera, Narodne novine 55/2008. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_05_55_1915.html, pristupljeno: 12.5.2022.
116. Forčić, Gordana; Ćulum, Bojana; Šehić Relić, Lejla. 2007. Kako ih pronaći? Kako ih zadržati? Smjernice za rad s volonterima. Rijeka: Udruga za razvoj civilnog društva SMART. Dostupno na: https://vcos.hr/files/pdf/kako_ih_pronaci_kako_ih_zadrzati.pdf, pristupljeno: 28.4.2022.
117. Obiteljski zakon, Narodne novine 103/15. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_09_103_1992.html, pristupljeno: 14.5.2022.
118. Ostfeld-Etzion, Sharon; Feldman, Ruth; Hirschler-Guttenberg, Yael; Laor, Nathaniel; Golan, Ofer. 2015. Self-regulated compliance in preschoolers with autism spectrum disorder: The role of temperament and parental disciplinary style, Dostupno na: <https://doi.org/10.1177%2F1362361315615467>, pristupljeno: 2.5.2022.
119. Pučić, Tomislav. 2014. Primjena neurofeedback terapije i savjetovanja u tretmanu pacijenata sa migrenskim i tenzijskim glavoboljama. U radnoj bilježnici radionice: Osnove neurofeedback terapije. Psihijatrijska bolnica Rab. Dostupno na: https://www.bolnicarab.hr/upload/Neurofeedback%20radionica_Rab.pdf, pristupljeno: 23.4.2022.
120. Resolution 1642, 2009. Access to rights for people with disabilities and their full and active participation in society, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17697&lang=en>, pristupljeno: 15.03.2022.
121. Rogers, Laura; Hemmeter, Mary Louise; Wolery, Mark. 2010. Using a constant Time Delay Procedure to Teach Foundational Swimming Skills to Children With Autism. Topics in Early Childhood Special Education OnlineFirst, Dostupno na: <http://onewiththewater.org/downloads/Teach-Foundational-swimming-skills-to->

[ASD.pdf](#), pristupljeno: 3.5.2022.

122. Shaffer, Roy. 1983. Beyond the dispensary. Nairobi: AMREF (The African Medical and Research Foundation). Dostupno na: <https://1ji6o62l0xs13wnk3l36rhya-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/sites/62/2019/10/Beyond-the-Dispensary.pdf>, pristupljeno: 22.4.2022.
123. Zakon o djelatnosti psihoterapije, Narodne novine 18/22. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_02_18_182.html, pristupljeno: 13.5.2022.
124. Zakon o djelatnosti socijalnog rada, Narodne novine 18/22. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_02_16_315.html, pristupljeno: 13.5.2022.
125. Zakon o edukacijsko-rehabilitacijskoj djelatnosti, Narodne novine 18/22. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_02_18_183.html, pristupljeno: 13.5.2022.
126. Zakon o potvrđivanju konvencije o pravima osoba s invaliditetom i fakultativnog protokola uz konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, Narodne novine 6/07. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2007_06_6_80.html, pristupljeno: 19.4.2022.
127. Zakon o psihološkoj djelatnosti, Narodne novine 18/22. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_10_98_1914.html, pristupljeno: 13.5.2022.
128. Zakon o socijalnopedagoškoj djelatnosti, Narodne novine 18/22. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_10_98_1915.html, pristupljeno: 13.5.2022.
129. Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine 130/17, Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_02_18_181.html, pristupljeno: 13.5.2022.
130. Zakon o volonterstvu, Narodne novine 58/07, 22/13, 84/21, Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_06_58_1863.html, pristupljeno: 11.5.2022.

131. Zavoreo, Iris. 2014. Prvi rezultati NFB terapije. U radnoj bilježnici radionice: Osnove neurofeedback terapije. Psihijatrijska bolnica Rab. Dostupno na: https://www.bolnicarab.hr/upload/Neurofeedback%20radionica_Rab.pdf, pristupljeno: 23.4.2022.

9. POPIS TABLICA

Tablica 1: Opća obilježja ispitanika	35
Tablica 2: Photovoice - Kodni list: Kategorizacija i postkodiranje odgovora (N=4)	43
Tablica 3: Kodni list: Kategorizacija i postkodiranje odgovora (N=4).....	57
Tablica 4: Obilježja provedbe empirijskog istraživanja (N=4).....	65

PRILOZI

Prilog 1. Informirani dobrovoljni pristanak sudionika

PRISTANAK NA SUDJELOVANJE U ISTRAŽIVANJU

Ovim putem želimo Vas zamoliti da sudjelujete u istraživanju koje se provodi za potrebe izrade studentskog istraživačkog projekta iz kolegija *Komunikacija s ranjivim skupinama*, sveučilišnog diplomskog studija Odnosi s javnostima Sveučilišta Sjever, na temu Iskustva volontera/članova udruge u radu s beskućnicima/djecom s razvojnim poremećajima (autistični spektar).

Cilj istraživanja je prikupljanje razmišljanja i specifičnih iskustava ispitanika (metodom Photovoice i polustrukturirani intervju) koji će poslužiti za stjecanje dublji uvid i potpunije razumijevanje iskustva volontera/članova udruge kroz njihov osobni doživljaj. Na taj način pridonijet će se vidljivosti i podršci programa i aktivnosti dobre prakse različitih oblika podrške u cilju podizanja kvalitete života pripadnika ranjivih skupina te razviti dimenziju komunikacijske kompetencije usmjerenosti na druge (razvijanje empatije i podržavanje).

Sudjelovanje u istraživanju je **potpuno dobrovoljno** i možete u svakom trenutku odustati. Sudjelovanje, odnosno, eventualni naknadni odustanak Vam neće ni na koji način naštetiti. Napominjemo kako je istraživanje **u potpunosti anonimno** (svakom sudioniku će se dodijeliti brojevi kod) a s podacima će se postupati povjerljivo i u skladu sa svim etičkim standardima za istraživanja ovog tipa.

Istraživanje se provodi na dva načina:

1. Vašim aktivnim iznošenjem iskustava (metodom *Photovoice*) u cilju odgovora na istraživačka pitanja.
2. Putem intervjua, metodom „papir/olovka“; na osnovu unaprijed pripremljenih polustrukturiranih pitanja i u trajanju od otprilike 20-30 minuta.

Zamoliti ćemo Vas za **autorizaciju** preliminarnih rezultata interpretacije odgovora. Vaši rezultati će se koristiti samo zajedno s rezultatima drugih sudionika, tj. u skupnom obliku, a uvid u rezultate istraživanja imat ćete i po njihovoj objavi. Svojim potpisom potvrđujete da ste upoznati s gore navedenim informacijama i da ste odlučili sudjelovati u istraživanju, kao i da ste **suglasni s analizom dobivenih rezultata nastalih na temelju Vaših fotografija, kao i video i tonskim zapisom** individualnih ili grupnih intervjua, za potrebe transkripcije i analize prikupljenih podataka te objave u znanstvenom i/ili stručnom radu.

Zahvaljujemo na suradnji!

U Varaždinu, lipnja 2021.

Potpis sudionika: _____

Prilog 2. Protokol intervjua

ISTRAŽIVAČKA GRUPA 1 Udruga „Pogled“

PROTOKOL: INTERVJU br. _____

Kod sudionika: _____

Započeo u: _____ završio u: _____ dana _____ 2021.

Način provođenja intervjua: metoda „Papir/olovka“

Osoba koja intervjuira: _____

Svaki ispitanik se prije početka intervjua upoznaje i potpisuje dobrovoljni informirani pristanak za sudjelovanje.

PODACI O SUDIONIKU

1) Spol Ž M

2) Dob _____

3) Obrazovni status _____

4) Radno iskustvo (vrsta, trajanje) _____

5) Radne zadatke _____

6) Sudjelovanje u radu Udruge Pogled (vrsta angažmana, trajanje i dr.)

I. Uvodni dio: (kratko usmeno „zagrijavanje“ između istraživača i ispitanika. Ovaj dio razgovora treba poslužiti i za opažanje te vođenje bilješki opažanja.)

Kako ste doživjeli poziv na ovaj intervju? A primjenu metode photovoice?

Jesu li Vas već u međuvremenu propitali o Vašim iskustvima s Vašim štíćenicima?

II. Glavni dio: popunjavanje pitanja o iskustvu sudionika:

1. Koliko dugo se bavite radom s djecom s razvojnim poremećajima? Imate li nekog drugog terapijskog iskustva - kakvog?
2. Kako ste se zapravo opredijelili za ovaj poziv?
3. Koje metode nalazite učinkovitima? Možete li nam to detaljnije objasniti (na primjerima)?
4. Što Vam predstavlja najveći izazov u radu s Vašim štíćenicima?

5. Možete li nam opisati (na primjeru i sl.) kakvo je Vaše iskustvo u radu s roditeljima Vaših štićenika?

6. Kako Vi osobno vidite razvoj terapijskih postupaka u radu s djecom s razvojnim poremećajima?

7. Biste li nešto poručili osobama koje nisu upoznate s Vašom radnom svakodnevicom?

III: Završni dio: zahvala ispitanicima, informiranje o potencijalnim budućim kontaktima/suradnji u vezi autorizacije i objave rezultata istraživanja

OPAŽANJE (voditi bilješke tijekom intervjua)

BILJEŠKE ISTRAŽIVAČA: (zapisati odmah nakon intervjua)

Prilog 3. Photovoice matrica

Komunikacija s ranjivim skupinama 2020/21

Etnografsko istraživanje – *Photovoice*

Tema 1:

Kod ispitanika _____ ; Udruga _____

Dob: _____ Završeno obrazovanje: _____ Zanimanje: _____ Radni status: _____ Prethodno volontersko/udruge iskustvo: _____

			Opis / objašnjenje fotografije
Istraživačko pitanje	Što me osnažuje?	Što me zabrinjava/rastužuje?	
Dan 1	Fotografija - priložiti	Fotografija - priložiti	Foto 1 Foto 2
Dan 2	Fotografija - priložiti	Fotografija - priložiti	Foto 3 Foto 4
Dan 3	Fotografija - priložiti	Fotografija - priložiti	Foto 5 Foto 6

1. Tijekom tri uzastopna dana molimo snimate nekoliko fotografija koje – prema Vašem mišljenju - svojim sadržajem odgovaraju na postavljeno pitanje.
2. Priložite fotografije u predviđenu rubriku. Molimo, detaljno opišite/objasnite što se nalazi na fotografiji i zašto ste odabrali upravo nju za prikaz odgovora.

(Prema potrebi prostor u tablici odgovarajuće proširite.)